

**T.C.
ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZİN ADI :

**EDİRNELİ NAZMÎ'NİN ŞİİRLERİNDE
MEKÂN**

TEZİN TÜRÜ:

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANA BİLİM DALI:

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

TEZİ HAZIRLAYAN :

Kenan TURHAN

ADYAMAN/2017

EDİRNELİ NAZMÎ’NİN ŞİİRLERİNDE MEKÂN

Kenan TURHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL

Adıyaman

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran, 2017

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL danışmanlığında, Kenan TURHAN tarafından hazırlanan “Edirneli Nazmî’nin şiirlerin Mekân” başlıklı çalışma 16/06/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri  yesi : Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK

Jüri  yesi : Prof. Dr. Bahir SELÇUK

Jüri  yesi : Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans/Doktora Tezi olarak sunduğum “EDİRNELİ NAZMÎ’NİN ŞİİRLERİNDE MEKÂN” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Kenan TURHAN

ÖZET

EDİRNELİ NAZMÎ'NİN ŞİİRLERİNDE MEKÂN

Kenan TURHAN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran 2017

Danışman: Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL

Mekân, edebiyatın en önemli öğelerindendir. Yazarlar, şairler duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarırken mekândan yararlanmak zorundadır. Bu çalışmada 16. yüzyıl klâsik Türk edebiyatı şairlerinden Edirneli Nazmî'nin Dîvân'ındaki mekânlar belirlenmiş, şairin belirlenen bu mekânları şiirlerinde kullanma amaçları saptanmış ve mekânların şairin şiirlerine olan etkisi incelenmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mekânın tanımı yapılarak mekân çeşitlerinin ortaya çıkış sürecine ve mekân-edebiyat ilişkisine değinilmiştir. İkinci bölümde şairin, şiirlerinde kullandığı mekânlar ve bu mekânları kullanma amaçları açıklanmıştır. Edirneli Nazmî, dünya hayatının geçiciliği vurgulamak, fikirlerini ve hislerini somutlaştırmak, soyut kavramları somutlaştırmak veya kullandığı söz sanatlarını zenginleştirmek için mekânlardan faydalanmıştır. Mekânların, şairin duygu ve düşüncelerini okuyucuya iletme hususunda etkin rol oynadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Edirneli Nazmî, Dîvân, Mekân, Edebiyat, 16. yüzyıl.

ABSTRACT

THE PLACE İN THE EDİRNELİ NAZMÎ'S POEMS

Kenan TURHAN

Depertmant of Turkish Language and Literature

June 2017

Courselar: Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL

The place is one of the most important elements of literature. Writers, poets have to make use of the place while conveying emotions and thoughts to reader. In this study, 16th century classical Turkish literary poet Edirneli Nazmî's Divan's places were determined, the purpose of using poet's determined places in poetry was determined and the effect of places on poet's was examined.

The study consists of two parts. In the first chapter, the definition of the space has been made and the relation between the emergence process of the space types and the space-literature relation has been mentioned. In the second part, the places that the poet used in his poems and the purpose of using these place is explained. Edirneli Nazmî is to emphasize the temporality of world life, to embody his ideas and feelings, to embody abstract concepts and to enrich his vocabulary in poetry. The places are active in conveying the poets feelings and thoughts to the reader.

Key Words: Edirneli Nazmi, Dîvân, Place, Literature, 16th century.

ÖN SÖZ

Edirneli Nazmî, Osmanlı Devleti'nin en geniş topraklara ulaştığı XVI. yüzyılda yetişmiş şairlerdendir. Şair, klâsik Türk şiirinin en hacimli eserlerinden birini yazmıştır; ancak onu diğer şairlerden farklı kılan yanı yalnızca hacimli bir divan yazması değil aynı zamanda aruz vezninin hiç kullanılmayan bahirlerini şiirinde kullanması, halkın anlayabileceği bir dili tercih etmesidir. Bu çalışmada şairin Divanı'nın tercih edilme sebebi; yaşam felsefesini, duygularını, düşüncelerini yüz seksen farklı mekânla anlatmasıdır.

Bu dünyaya ve insan tasavvuruna ait bütün eylem ve kavramlar için mekân gerekmektedir. Mekân, öznesi veya nesnesi insan olan her türlü eylemin en önemli ögesidir ki insana dair bütün faaliyetleri etkiler: yemek yemek, spor yapmak, sanat, edebiyat vs. Mekânın insan hayatı üzerindeki etkileri ve edebiyatla olan ilişkisi son yıllarda üzerinde çokça tartışılan konular olmuştur.

Klâsik Türk şiiri, birçok bakımdan araştırılmış; ancak mekân hususu üzerinde çok durulmamıştır. Mekânla ilgili çalışmalar, W. G. Andrews'un 'Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı' adlı kitabı veya A. Balkaya'nın 'Mekân Poetikası Bağlamında Âşık Kahvehaneleri ve Âşık Üzerinde Kimi Fonksiyonları', E. Yeniterzi'nin 'Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri' adlı makalelerinde olduğu gibi şairlerin sık kullandığı ve belli imgelere işaret eden -bahçe, Horasan, kahvehâne gibi- mekânların genel değerlendirmeleriyle sınırlı kalmıştır. Çalışmaya "Edirneli Nazmî'nin Şiirlerinde Mekân" ismi verilerek şairin mekânlara yaklaşımı çeşitli açılardan incelenmiş, mekân ve mekâna bağlı hususlar dışında kalan unsurlara değinilmemiştir. Çalışma iki bölümden oluşmuştur: Birinci bölümde, giriş alt başlığı altında mekânın tanımına ve insanda mekân algısının oluşmasına, mekân çeşitlerine, mekânın edebiyatla ilişkisine; ikinci bölümde ise şairin, şiirlerinde mekânları kullanma amaçlarına yer verilmiştir. Çalışmanın sistemli bir hâle getirilmesinde - klâsik Türk şiiri alanında benzer bir çalışma bulunmadığı için- "Arif Nihat Asya'nın Şiirlerinde Mekân Endişesi" adlı eseri örnek alınmıştır.

Divan'ı oluşturan bütün şiirler tek tek okunup şairin kullandığı mekânlar belirlenmiş, belirlenen mekânlar şairin kullanım amaçlarına göre alfabetik sırayla tasnif edilmiştir. Şairin mekânları kullanma amacı, tezin alt başlıklarının

belirlenmesini sağlamıştır. Tasnif edilen mekânların geçtiği beyitler çalışmaya aktarılmış, aktarılan beyitlerin sayfa numaraları, kaçınıcı şiire ait olduğu, şiirde kaçınıcı beyit olduğu parantez içinde verilmiştir.

Divan'da yüz seksen farklı mekân tespit edilmiş; bazı mekânların -cennet, behişt, cinan, firdevs, irem, ravza-i rızvan gibi- değişik isimlerle yer aldığı görülmüştür; bu yüzden çalışmada, bu mekânlarla ilgili birden fazla örnek verilmiştir. Ayrıca bir mekân birden fazla amaca yönelik kullanılabildiğinden mekânın geçtiği bir beyte, farklı başlıklar altında tekrar yer verilmiştir. Nazmî, birçok şiirine nazireler de yazmıştır. Bu durum aynı amaçla kullanılan bir mekânın birden fazla yerde kullanılması sonucunu doğurmuştur. Hepsinin çalışmaya alınması çalışmayı gereksiz yere uzatacağından böyle mekânlardan en fazla iki örnek alınmıştır.

Çalışmaya alınan beyitlerde geçen bazı mekânların isimleri başlıklarda günümüz Türkçesindeki karşılıkları ile verilmiş, birden fazla sözcükten oluşan başlıklarda parantez içleri estetik olarak daha güzel görünsün diye küçük harfle başlatılmıştır. Başlık türünün yazı alanına yerleştirilmesinde, biçimlendirilmesinde ve numaralandırılmasında “Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu” esas alınmıştır.

Çalışmanın sonunda ortaya çıkan bilgiler sonuç bölümünde değerlendirilmiştir. Tezin hazırlanmasının her safhasında desteğini benden esirgemeyen, akademik yaşamım için ilham kaynağı olan danışman hocam sayın Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL’a içten teşekkürlerimi sunarım.

Adıyaman-2017

Kenan TURHAN

KISALTMALAR LİSTESİ

a. g. e.	: Adı geçen eser
a. g. m.	: Adı geçen makale
H.z.	: Hazreti
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
s.	: sayfa
S.	: sayı

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI	i
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1. Giriş	1
1. 1. Mekânın Tanımı ve İnsanda Mekân Algısının Oluşması	1
1. 2. Mekân Çeşitleri	2
1. 3. Mekânın Edebiyatla İlişkisi	4
İKİNCİ BÖLÜM	7
2. Edirneli Nazmî'nin Şiirlerinde Mekân	7
2. 1. Gerçek Anlamlarıyla Kullanılan Mekânlar	7
2. 1. 1. Ada	8
2. 1. 2. Aden (Aden şehri)	8
2. 1. 3. Adn, Firdevs, cennet, behişt, cinân	8
2. 1. 4. Âzerbâycân (Azerbaycan ülkesi)	9
2. 1. 5. Bagdâd (Bağdat şehri)	10
2. 1. 6. Basra	10
2. 1. 7. Bâzâr, sûk (pazar yeri), esvâk (pazar yerleri)	10
2. 1. 8. Bengâh, hayme (çadır), hargâh (otağ)	10
2. 1. 9. Beyâbân (çöl)	11
2. 1. 10. Bogdân	11
2. 1. 11. Bûstân (bahçe)	11
2. 1. 12. Câmi	11
2. 1. 13. Cezâyir	12
2. 1. 14. Cihân, dehr (dünya), dünya	12
2. 1. 15. Çeşme	12
2. 1. 16. Deñiz, bahr (deniz)	12

2. 1. 17. Dırahtistân (ağaçlık).....	13
2. 1. 18. Diyâr.....	13
2. 1. 19. Dobronîk (Dubrovnik şehri).....	13
2. 1. 20. Dükân, dükkân	13
2. 1. 21. Edirne, İstanbul	14
2. 1. 22. Erdil.....	14
2. 1. 23. Estergon (Estergon Kalesi)	14
2. 1. 24. Ev, hane, beyt (ev)	15
2. 1. 25. Eyvân (sofa)	15
2. 1. 26. Fa's (Fas ülkesi)	15
2. 1. 27. Gökyüzü, gök, âsmân (gökyüzü)	16
2. 1. 28. Hamam	16
2. 1. 29. Harabe	16
2. 1. 30. Harem.....	17
2. 1. 31. Hicaz	17
2. 1. 32. Hisar	17
2. 1. 33. Horasan	17
2. 1. 34. İklîm (ülke).....	17
2. 1. 35. İklîm-i Alâmân (Almanya).....	18
2. 1. 36. İmâret (aş evi)	18
2. 1. 37. Ka'be.....	18
2. 1. 38. Kabr, mezar, merkad (mezar).....	18
2. 1. 39. Kal'a-i Estol Belgırad (Belgrad Estol Kalesi).....	19
2. 1. 40. Kal'a-i Korfos (Korfos Kalesi)	19
2. 1. 41. Kalâtâ (Galata semti).....	19
2. 1. 42. Kâşâne (malikâne), kasr, kâh (köşk)	19
2. 1. 43. Kâyinât (kâinat).....	20
2. 1. 44. Kenâr-ı nâr (ateşin kenarı)	20
2. 1. 45. Kilis.....	20
2. 1. 46. Koron Kal'ası (Koron Kalesi).....	20
2. 1. 47. Kûy (sevgilinin yaşadığı yer)	21
2. 1. 48. Kühsâr, cibal (dağ), sahârâ (çöl)	21

2. 1. 49. Künc (köşe)	21
2. 1. 50. Marmara Denizi	21
2. 1. 51. Medrese	22
2. 1. 52. Mekân.....	22
2. 1. 53. Merve (Merve Tepesi).....	22
2. 1. 54. Mescit.....	22
2. 1. 55. Mesken	22
2. 1. 56. Meydân.....	23
2. 1. 57. Mısır	23
2. 1. 58. Nahçıvan	23
2. 1. 59. Neve	23
2. 1. 60. Oda	23
2. 1. 61. Reh-güzâr (geçit).....	24
2. 1. 62. Rezmgeh (savaş meydanı)	24
2. 1. 63. Riyâz, bâg (bahçe).....	24
2. 1. 64. Rodos (Rodos adası), Ongirûs (Ongirus adası).....	24
2. 1. 65. Rûm îli (Batı şehirleri)	24
2. 1. 66. Saray.....	25
2. 1. 67. Selânîk, Serez (Selanik ve Serez şehirleri)	25
2. 1. 68. Sohbetgeh (sohbet yeri).....	25
2. 1. 69. Şam.....	25
2. 1. 70. Trâblûs (Trablus şehri).....	25
2. 1. 71. Ukbâ (ahiret)	26
2. 1. 72. Vadi, hâmûn (ova).....	26
2. 1. 73. Hisâr-ı Vân (Van Kalesi)	26
2. 1. 74. Yemen	26
2. 2. Mekân İlgisiyle Somutlaştırılan Soyut Kavramlar	26
2. 2. 1. Aşk	27
2. 2. 2. Behcet, cemâl, hüsn, melâhat (güzellik), bahâ (değer)	35
2. 2. 3. Belâ	45
2. 2. 4. Buhl (cimrilik).....	49
2. 2. 5. Devlet, ikbâl	49

2. 2. 6. Dil (gönül).....	51
2. 2. 7. Din.....	55
2. 2. 8. Emin	56
2. 2. 9. Fenâ (yokluk)	57
2. 2. 10. Feragat.....	58
2. 2. 11. Gam, mihnet, kaygı, elem, endûh, derd (keder, kaygı, tasa, dert)	59
2. 2. 12. Hatar (tehlike)	70
2. 2. 13. Hayret.....	71
2. 2. 14. Hilâfet.....	72
2. 2. 15. Himmet.....	72
2. 2. 16. Huzur.....	73
2. 2. 17. İbadet.....	73
2. 2. 18. İslâm.....	74
2. 2. 19. Kadr (değer, kıymet)	75
2. 2. 20. Kahır.....	76
2. 2. 21. Kanaat	77
2. 2. 22. Kerem.....	78
2. 2. 23. Ma'delet (adalet)	79
2. 2. 24. Meserret, sürûr, sa'âdet, şâdî (mutluluk)	79
2. 2. 25. Mezellet (alçaklık)	82
2. 2. 26. Muhabbet	82
2. 2. 27. Ömür	83
2. 2. 28. Uzlet (yalnızlık)	84
2. 2. 29. Ümit	85
2. 2. 30. Zevk	85
2. 3. Ruh Hâlinin Anlaşılması İçin Kullanılan Mekânlar	86
2. 3. 1. Dâr-ı gurbet (gurbet diyarı).....	87
2. 3. 2. Deñiz (deniz).....	87
2. 3. 3. Furûn (fırın).....	88
2. 3. 4. Güzergâh (geçit).....	88
2. 3. 5. Hânumân (ev bark).....	88
2. 3. 6. Hücre	88

2. 3. 7. Kaygu ili (kaygı ülkesi).....	89
2. 3. 8. Kûşe, künc (köşe).....	89
2. 3. 9. Kûy (köy)	89
2. 3. 10. Meşakkat künci (sıkıntı köşesi), külbe-i ahzân (hüzün kulübesi).....	90
2. 3. 11. Meyhâne	90
2. 3. 12. Sahrâ (çöl), kûh, tavd (dağ).....	90
2. 3. 13. Vatan, gurbet	91
2. 3. 14. Harabe	91
2. 3. 15. Zindan	91
2. 3. 16. Ziyaretgeh (ziyaret edilen yer)	91
2. 4. Bulunulmak İstenen Mekânlar.....	92
2. 4. 1. Eşig (eşik)	92
2. 4. 2. Firdevs (cennet).....	93
2. 4. 3. Gülzâr, gülşen (gül bahçesi).....	93
2. 4. 4. Hamam	93
2. 4. 5. Harem.....	94
2. 4. 6. İydgâh (bayram yeri).....	94
2. 4. 7. Kapı	94
2. 4. 8. Köşk	94
2. 4. 9. Kûy (sevgilinin yaşadığı yer)	94
2. 4. 10. Künc (köşe)	95
2. 4. 11. Mahall (bulunulan yer), vatan	95
2. 4. 12. Mesken	95
2. 4. 13. Me'va (cennet)	96
2. 4. 14. Reh-güzâr (geçit).....	96
2. 4. 15. Seyrângeh (gezinti yeri)	96
2. 4. 16. Uzlet kûşesi (yalnızlık köşesi)	96
2. 5. Sınır İfade Etmek İçin Kullanılan Mekânlar.....	97
2. 5. 1 Âlem (dünya)	98
2. 5. 2. Arz, semâ (yeryüzü, gökyüzü)	98
2. 5. 3. İklîm, kişver (ülke).....	98
2. 5. 4. Menzil, çukur	99

2. 5. 5. Sû-be-sû (her taraf)	99
2. 5. 6. Temâşâgâh (gezinti yeri).....	99
2. 6. Memdûhu Yüceltmek İçin Kullanılan Mekânlar	99
2. 6. 1. Aden Körfezi	100
2. 6. 2. Arz u semâ (yeryüzü ve gökyüzü)	101
2. 6. 3. Bâg (bahçe), sahrâ (çöl)	101
2. 6. 4. Bağdat	101
2. 6. 5. Bahr (deniz).....	101
2. 6. 6. Bezmîgâh (eğlence yeri).....	102
2. 6. 7. Cennet riyazı (cennet bahçesi), Kevser	102
2. 6. 8. Çeşme-i hayât (hayat çeşmesi).....	102
2. 6. 9. Çin, Hıtâ (Hoten diyarı)	102
2. 6. 10. Dâr-ı şifâ (şifa evi)	103
2. 6. 11. Dergeh (dergâh)	103
2. 6. 12. Diyâr-ı maşrık u mağrip (doğu ve batı ülkeleri)	104
2. 6. 13. Dünya	104
2. 6. 14. Eşig (eşik)	104
2. 6. 15. Eyvân-ı semâ (gökyüzü sofası)	104
2. 6. 16. Firdevs (cennet), kûy (sevgilinin yaşadığı yer).....	105
2. 6. 17. Gülsitân, güllük, gülzâr, gülşen, gülistân (gül bahçesi)	105
2. 6. 18. Güzellik ili (güzellik ülkesi).....	106
2. 6. 19. Hânumân (ev bark).....	106
2. 6. 20. İklîm (ülke).....	107
2. 6. 21. İrem	107
2. 6. 22. Ka'be	107
2. 6. 23. Kapu (kapı), tapu (mekân)	107
2. 6. 24. Kasr (köşk)	108
2. 6. 25. Kâyinât (kâinat).....	108
2. 6. 26. Mahall (bulunulan yer).....	108
2. 6. 27. Medâris (medreseler)	109
2. 6. 28. Melce (sığınılan yer)	109
2. 6. 29. Mescit.....	109

2. 6. 30. Mesken	110
2. 6. 31. Nazargâh (bakılan yer)	110
2. 6. 32. Otag (çadır)	110
2. 6. 33. Penâh (sığınılacak yer), âsitân (eşik)	110
2. 6. 34. Rum ve Şâm	111
2. 6. 35. Sa'âdethâne (mutluluk evi)	111
2. 6. 36. Sarây.....	111
2. 6. 37. Secdegeh (secde yeri).....	111
2. 6. 38. Virane	112
2. 7. Değersizliği İfade Etmek İçin Kullanılan Mekânlar	112
2. 7. 1. Dünyanın değersizliğini vurgulamak için kullanılan mekânlar	113
2. 7. 1. 1. Fena bâzârı (yokluk pazarı), fenâ mülki (kötülük mülkü)	114
2. 7. 1. 2. Nâ-mübârek bir mekân (uğursuz bir yer)	114
2. 7. 1. 3. Ukbâ (ahiret), cennet, sakar (cehennem)	114
2. 7. 1. 4. Varta	115
2. 7. 1. 5. Zindan.....	115
2. 7. 2. Şairin kendini değersiz göstermek için kullandığı mekânlar	116
2. 7. 2. 1. Amîdgeh (hasta ve muhtaçların yeri)	117
2. 7. 2. 2. Âsitân (eşik)	117
2. 7. 2. 3. Bârgâh (padişah huzuru).....	118
2. 7. 2. 4. Dârü 'ş-şifâ (şifa evi)	118
2. 7. 2. 5. Der-i sarây (saray kapısı)	118
2. 7. 2. 6. Dervâze (kale kapısı)	118
2. 7. 2. 7. Eşig (eşik)	119
2. 7. 2. 8. Gölgelek	119
2. 7. 2. 9. Kapı	119
2. 7. 2. 10. Oda	120
2. 7. 2. 11. Secdegâh (secde yeri)	120
2. 7. 2. 12. Şehr (şehir)	120
2. 7. 2. 13. Zemîn (yeryüzü)	121
2. 7. 3. Birilerini değersiz göstermek için kullanılan mekân: çöl	121
2. 8. Hayatın Geçiciliğini Vurgulamak İçin Kullanılan Mekânlar	121

2. 8. 1. Adem-âbâd (yokluk diyarı)	122
2. 8. 2. Beden, hane-i ten (beden)	123
2. 8. 3. Ceset.....	123
2. 8. 4. Çukur, çah (çukur)	124
2. 8. 5. Dünya	125
2. 8. 6. Emlâk	125
2. 8. 7. Gölgelek.....	125
2. 8. 8. İşret-âbâd (meyhâne).....	126
2. 8. 9. Kafes	126
2. 8. 10. Kâyinât (kâinat).....	126
2. 8. 11. Konak, ribât (köşk).....	127
2. 8. 12. Makber, merkad, kabr, cedes (mezar)	127
2. 8. 13. Mesken	129
2. 8. 14. Sûrâh (delik).....	129
2. 8. 15. Tûrâb (toprak)	129
2. 8. 16. Ukbâ (ahiret)	130
2. 8. 17. Yir altı (yer altı)	130
2. 9. Barındırdıklarıyla Anılan Mekânlar.....	131
2. 9. 1. Bende hâne (köle evi).....	131
2. 9. 2. Bûthâne (put evi).....	131
2. 9. 3. Fenâ hâne (yokluk evi).....	131
2. 9. 4. Gam hâne (keder evi).....	132
2. 9. 5. Hâne-i kahr (kahır evi)	132
2. 9. 6. İbâdethâne (ibadet evi).....	132
2. 9. 7. Mahabbethâne (sevgi evi)	132
2. 9. 8. Mektebhâne (okul)	132
2. 9. 9. Meyhâne, işrethâne, hamhâne (meyhane).....	132
2. 9. 10. Misafirhâne (misafir evi).....	133
2. 9. 11. Nigâr hâne (resim evi).....	133
2. 9. 12. Sa'âdethâne (mutluluk evi)	133
2. 9. 13. Şûmhâne (uğursuzluk evi)	134
2. 9. 14. Tablhâne (davul evi)	134

2. 9. 15. Zenbûrhâne (eşek arısının yuvası)	134
2. 10. Mekân Kavramının Edebî Sanatlarla İlişkisi	134
2. 10. 1. Mecâz-ı mürsel.....	135
2. 10. 1. 1. <i>Mekân-insan ilişkisi</i>	135
2. 10. 1. 2. <i>Parça-bütün ilişkisi</i>	139
2. 10. 2. Mübâlağa.....	140
2. 10. 3. Telmîh	146
2. 10. 4. Teşhîs	150
2. 10. 5. Teşbîh.....	152
2. 10. 5. 1. <i>Sadece benzeyen unsurun mekân olduğu beyitler</i>	153
2. 10. 5. 2. <i>Sadece benzetilen unsurun mekân olduğu beyitler</i>	153
2. 10. 5. 3. <i>Hem benzeyen hem de benzetilen unsurun mekân olduğu beyitler</i>	166
2. 10. 6. İstiâre.....	176
2. 10. 7. Tenâsüp	178
2. 10. 8. Tezât.....	186
2. 10. 9. Leff ü Neşr	189
2. 10. 10. İrsâd.....	191
2. 10. 11. İâde.....	191
2. 10. 12. Cinâs.....	193
2. 10. 13. İstifham	200
2. 10. 14. İştikak.....	201
Sonuç.....	204
KAYNAKÇA.....	206
ÖZGEÇMİŞ	209

BİRİNCİ BÖLÜM

1.Giriş

1. 1. Mekânın Tanımı ve İnsanda Mekân Algısının Oluşması

Arapça ‘kevn’ kökünden türetilen mekân; yer, mahal manalarına gelir. Iraklı ünlü filozof, matematikçi, astronomi uzmanı Kindî (d. 801- ö. 873), mekânı “Cisimlerin sınırlarıdır.” şeklinde tanımlamıştır.¹ Karadağ ise mekânı algıyla ilişkilendirerek mekâna, algıya konu olan her şeyi kapsayan sonsuz boşluk² demiştir. Genel anlamda mekân, insanların içinde hareket edebileceği, eylemde bulunabileceği, ya düzlem elemanlarının bir araya gelmesiyle ya da üç boyutlu kitlelerin oyulmasıyla elde edilen kavramsal bir varlıktır.³ Her şey, her varlık bir mekânda kaimdir.⁴ Bundan dolayı insan, zihni hiçbir tasavvurunu mekânsız kuramaz.

Mekân, zamanın akışıyla şekillenmiştir.⁵ Cennetten kovulan insana, dünyada yeni bir yaşam verilmiştir. İnsana verilen yaşam, mekânla bütünleşince bireyin doğal mekânlardaki yaşamı başlamıştır.⁶

Cennetten kovulan insan, dünyada farklı bir tabiatla karşılaşmıştır. Karşılaştığı bu tabiat koşullarından ve vahşi hayvanlardan korunma düşüncesi insanları önce mağaralara, ağaç kovuklarına vb. yerlere yönlendirmiştir ki bu yönelim insanoğlunun mekânla olan ilişkisinin ilk evresi olmuştur.⁷ Bu evre insanın barınma evresidir. Barındığı duygusunu algılayan varlık, fiziksel olarak kendi üstüne kapanmıştır.⁸ İnsan için de bu geçerlidir. İnsanın, iç dünyasında yaşadığı dönüşümler, yaşadığı yerde de karşılık bulmuştur. Mekânla insanın ilişkisi, yaşanan coğrafya ile örtük bir düzlemde ilerlemiştir. Böylece mekânlar, insan

¹ Şaban Haklı, “İslam Felsefesinde Mekân ve Boşluk Tasavvurunun Kozmolojiye Tatbiki”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. : 6, S. : 12, (Şubat, 2007), s. 41-58

² Çağfer Karadağ, Zaman ve Mekân İçinde İnsan ve Kaderi, Emin Yayınları, Bursa, 2009, s. 31.

³ Füzûzan Aslan, Edanur Aslan, Atilla Atik, “İç Mekânda Algı”, *İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi*, C. :5, S. :11, (Mayıs, 2015), s. 139-151.

⁴ Ersin Özarslan, Şiirden Coğrafyaya- Arif Nihat Asya’nın Şiirinde Mekân Endişesi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010, s.15.

⁵ Özcan Bayrak, Tevfik Fikret’in Şiirlerinde Mekân ve Algı, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s. 19.

⁶ Özcan Bayrak, a. g. e. , s. 19.

⁷ Özcan Bayrak, a. g. e. , s. 25.

⁸ Gaston Bachelard, Mekânın Poetikası, Kesit Yayınları, İstanbul, 1996, s. 112.

hayatının/kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkarken insan da mekâna yeni boyutlar kazandırarak hâkimiyet alanını genişletmiştir.⁹

Önceleri doğal mekânlarda -mağara, ağaç kovuğu gibi- barınarak hayatta kalan insan, doğanın her türlü etkisinden uzaklaşabilmek için kendisine bir kulübe inşa etmiştir. Bu bilinçli yer yapımıyla kendisini doğadan ayırıp onun karşısında kültürel bir varlık olarak türüne özgü yeni bir duruş belirlemeye başlamıştır. Bu geri dönüşü olmayan kopuşla Simmel'in işaret ettiği gibi mekânın sürekliliğinden ve sonsuzluğundan bir parçayı kendisi için ayıran insan, sınırsız bir mekânda kendi sınırlarını yaratarak ona anlam katmıştır.¹⁰ Sonra duvarlar örerek diğer insanlardan ayrılmış ve kendisine ait özel mekânlar yaratmıştır.

Zaman ilerledikçe insanın barınma ihtiyaçlarının dışında başka ihtiyaçları, başka faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç ve faaliyetler, insanı yeni mekânlar yaratmaya itmiştir. İnsanlar doğar, yaşar ve ölür. Bu döngü dünyanın sonuna kadar böyle sürecektir. Bu döngü içinde gerçek mekândan başlayan ve yapay mekânlar düzleminde ilerleyen ve sonuçta başladığı noktaya dönen insan, bu döngü sürecinde hem doğal mekânları hem de kendi eliyle oluşturduğu yapay mekânları yaşamış, tanımış ve sınıflandırmıştır.¹¹

1. 2. Mekân Çeşitleri

Mekânlar, genel olarak doğal mekânlar ve yapay mekânlar olmak üzere iki gruba ayrılır. Dağ, ova, vadi, deniz, gökyüzü, yeryüzü gibi mekânlar doğal; ev, dükkân, yol, saray gibi mekânlar ise yapay mekânlardır. Böyle bir tasnif yapılabilecek en kaba ve genel tasniftir.

Tabii böyle genel bir tasnif, mekânların tam olarak anlaşılması için yeterli değildir; çünkü mekânların insan üzerinde birçok etkisi vardır ve bu etkiler insanların farklı türde mekânlar oluşturmalarına veya mekânları farklı algılamalarına neden olmuştur. Mekânlar; yerine göre insanı korumuş, yerine göre insanı düşündürmüş, yerine göre hayallere daldırmıştır; bu yüzden mekânlar sınıflandırılırken mekânların çağrıştırdıkları, hissettirdikleri, kullanılma amaçları vb. özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu düşünce birkaç örnekle somutlaştırılabilir. Doğal bir mekân

⁹ Mehmet Bakır Şengül, "Romanda Mekân Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. :3, S. : 11, (İlkbahar, 2010), s. 528-538.

¹⁰ Meral Oraliş, *Bellek Mekân İnsan*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2006, s. 65.

¹¹ Özcan Bayrak, a. g. e. , s. 20.

olan gökyüzünü, uçan varlıkların hareket mekânı olarak düşünen biri, gökyüzünün işlevsel yönünü vurgulayan bir isimle gökyüzüne mesela “uçuş mekânı” diyebilir. Bir başka kişi ise gökyüzünün sınırsızlığını düşünerek gökyüzüne “sonsuzluğun mekânı” diyebilir. Burada gökyüzü, iki farklı bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bakış açıları arasındaki farkı, kişilerin mekânları algılama biçimi belirlemiştir.

Yapay mekânlar için de aynı durum söz konusudur. İnsan eliyle oluşturulmuş mekânlar da mekânı değerlendirenlerin bakış açılarına göre yorumlanır ve tasnif edilir; çünkü zaman içerisinde toplumsallaşmasını tamamlayan insan kendine dönmüştür. Toplumla birlikte hareket etmediği zamanlarda kendi bireysel farklılıklarının farkına varmıştır. Toplumla birlikte şehirler kurarken şehrin içinde kendisi için evler, evin içinde odalar, odanın içinde yatak yapmıştır. Kendisi için özel bir mekân kurmuş ve bu mekânı şekillendirmiştir. Bireyin şekillendirdiği mekânlar, zamanla bireyin psikolojik sığınağı hâline gelmiştir. Olaylar ve bireyler arasındaki etkileşim, mekâna algısal bir boyut kazandırmıştır. Birey, yaşadıklarıyla kendini sorgularken içinde bulunduğu mekân da bu sorgulamadan payına düşeni almış ve birey bazen mekâna sığınmış veya mekândan kaçmış, bazen mekânla dertleşmiş, yerine göre mekânı kişileştirmiş veya benzetme unsuru olarak kullanmış ya da düşüncelerini somutlaştırmak için mekânı araç yapmıştır.¹² Bir evi dört tarafı duvarlarla örülü, üstü bir şekilde kapatılmış yapı olarak algılayan da olur; hüznünü tek başına yaşayacağı yer olarak algılayan da. Buradaki algı farkını yaratan “evde” bulunulduğu anda veya “ev” düşünülduğünde içinde bulunan psikolojidir. Sadece içinde bulunan psikolojik durum mekânları farklı algılamamıza neden olmaz. İnsanlar, tarih boyunca her zaman bir toplum/topluluk içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. İnsanların bir arada olmaları, birbirleriyle iletişim kurmaları ve birtakım ortak değerlerin oluşmasını sağlamıştır. Bu da, zamanla her toplumun kendine özgü bir hayat anlayışı ve yaşam tarzının ortaya çıkmasına yol açmıştır.¹³ Ortaya çıkan bu yaşam tarzları, çeşitli ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. Denizcilikle uğraşan bir topluluk avladığı balıkları saklamak için soğuk hava depoları inşa etmiştir. Denizci toplumun üyelerinden birinin yapacağı bir mekân tasnifinde soğuk hava depoları bir şekilde yer alacaktır; ancak bu mekânlar,

¹² Özcan Bayrak, a. g. e. , s. 151.

¹³ Yakup Coştu, “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. : 9. S. : 3 (2009), s. 117-140.

denizcilikle uğraşmayan insanlar için hiçbir şey ifade etmeyecektir. Buradaki mekân tasnifini belirleyen “ihtiyaçlar”dır.

Sonuç olarak mekânların tasnifiyle ilgili yukarıda söylenenlerden hareketle şu çıkarıma ulaşılmaktadır: İnsanların bireysel farklılıkları, bakış açıları, ruh hâlleri, ihtiyaçları vb. özellikleri mekânları farklı algılamalarına neden olmaktadır. Bu algı farkları yüzünden mekânlar, tam olarak tasnif edilememektedir. Yapılan tasnifler ancak belli bir grubun veya bireyin algı ya da ihtiyaçlarına göre yapılan tasniflerdir.

1. 3. Mekânın Edebiyatla İlişkisi

İnsan, hiçbir tasavvurunu mekânsız kuramayacağından mekânla sürekli etkileşim hâlinindedir. Neden-sonuç açısından bakıldığında iç içe geçmiş olan bu etkileşimin neresinde mekân insanı etkiliyor, neresinde insan mekânı düzenleyip mekânı etkiliyor bilinmemektedir;¹⁴ bu yüzden insan-mekân ilişkisi, farklı disiplinlerin ilgisini çeken ve üzerinde çokça tartışılan bir konudur. İnsanın mı mekân üzerinde yoksa mekânın mı insan üzerinde daha baskın olduğu meselesi, bu tartışmaların en önde geleni olmuştur.¹⁵

Fransız şair Jean de La Bruyère, mekânın insan üzerinde düşünce, ihtiras, zevk ve duygular bakımından değişik intibalar doğuracağını ileri sürmüştür.¹⁶ La Bruyère, bütün insanları mı kast ediyor yoksa belli bir zümreyi mi bilinmez; ama mekânların, şairlerin ve yazarların hayal, duygu ve fikir dünyalarının dayanak noktalarından¹⁷ olduğu su götürmez bir gerçektir.

Her mekân; sahip olduğu düzenleyicilik, denetleyicilik, sürdürülebilirlik gibi özellikleriyle¹⁸ edebiyata iyileştirici bir etki yapar; çünkü mekân insanda - özellikle de sanatkârlarda ve şairlerde- duygu, hayal veya fikrin oluşmasına kaynaklık eden veyahut bunların oluşmasına sebep olan unsurlardan biridir.¹⁹ Mekân, bu kaynak olma durumunu bazen fiziksel yönü yani gerçek anlamıyla yaparken bazen de anlamsal yönü yani çağrıştırdıklarıyla yapmaktadır.

¹⁴ Şenol Göka, *İnsan ve Mekân*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s. 17.

¹⁵ Abdulkadir Gül, “İnsan-Mekân İlişkisi Üzerine”, *Turkish Studies*, C. : 10, S. : 5, (İlkbahar, 2015), s. 159-182.

¹⁶ Ersin Özarslan, a. g. e. , s. 18.

¹⁷ Ersin Özarslan, a. g. e. , s. 16.

¹⁸ Adem Balkaya, “Mekân Poetikası Bağlamında Âşık Kahvehaneleri Ve Âşık Üzerinde Kimi Fonksiyonları”, *Turkish Studies*, C. : 8, S. : 1, (Kış, 2013), s. 881-889.

¹⁹ Ersin Özarslan, a. g. e. , s. 15.

Mekânların edebiyata yaptığı iyileştirici etkiyi nesirde ve nazımda ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Nesir edebiyatında mekânların gerçek anlamları üzerinde daha çok durulmuştur. Yazarlar anlatının, okuyucunun zihninde tam olarak yer etmesi için mekânların fiziksel yönlerini ön plana çıkarmıştır. Bu konuda Mehmet Tekin: “Mekân, romanın ayağını yere basmasını sağlar. Metinlerde olayların geçtiği yerlerin tasvir edilmesi, sadece anlatı sisteminin ‘inşa’ edilmesi bakımından değil, okuyucu açısından da gereklidir. Okuyucu bu imkânla olayların mahiyetini anlamakta güçlük çekmez.”²⁰ demiştir. “Sokak, oldukça sessizdi. Birkaç araba sokağın sağ tarafına park etmişti. Yan yana dizilmiş evler, sokağın iki yanına dizilmiş askerlere benziyordu.” Anlatıcı, sokak ve sokağın unsurlarını söyleyerek olay kahramanının, okuyucunun zihninde dinamik bir şekilde yer etmesini sağlamıştır.

Şiirde ise durum farklıdır; çünkü şiir, kendine özgü dili sayesinde nesneleri, davranışları, düşünceleri ve duyguları yeni bir bakış açısıyla görmemizi, yeniden algılamamızı sağlamaktadır.²¹ Şiir, aynı etkiyi mekânlar üzerinde de yapar; çünkü şairler, mekânların fiziksel yönlerinden ziyade çağrıştırdıklarıyla okuyucusunu etkilemeyi hedeflemiştir. Necip Fazıl’ın “İn cin uykuda, yalnız iki yoldaş uyanık / Biri benim, biri de serseri kaldırımlar.” dizelerinde “serseri kaldırımlar” mekânı zihnimizdeki anlamından ziyade şairin vurgulamak istediği “yalnızlık” imgesini güçlendiren bir unsur durumundadır.

Mekân, klâsik Türk şiirinin de önemli bir malzemesi olmuştur. Bunun en belirgin ve güzel örneği bu şiirin temel üç tipi olan sevgili-âşık ve rakip üçlüsünün fizikî ve ruhî özelliklerinin benzetildiği unsurların çoğunun tabiatla, dolayısıyla mekânlarla ilgili olmasıdır.²² Klâsik Türk edebiyatı şairleri, birçok şair gibi mekânların hem fiziksel hem de anlamsal yönünden yararlanmışlardır; çünkü Osmanlı Devleti üç kıtada asırlarca hüküm sürmüştür. Bütün bu topraklarda hayat bulmuş medeniyetlerden, dinî ve etnik kültürlerden etkilenmiştir. Ayrıca Orta Asya’da edinilen tecrübeler yeni bir din ve kültürle harmanlanmıştır. Üç kıtaya yayılmış olma ve farklı kültürlerden etkilenme farklı mekânlardan etkilenmeyi de beraberinde

²⁰ Nergiz Gahramanlı, “Mehmet Rauf’un Karanfil ve Yasemin Romanında Mekân”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. : 37, (Temmuz-Ağustos, 2013), s. 1-13.

²¹ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 178.

²² M. Nejat Sefercioğlu, *Divan Şiirinde Çevre*, <http://www.geocities.com/msefercioglu/makaleler/divansiirindecevre.htm>.

getirmiştir.²³ Bu etkilenmeyi, klâsik Türk edebiyatı şairlerinin şiirlerinde görmek mümkündür. Sanat gayesinin hâkim olduğu bu edebiyatta²⁴ mekânın fiziksel yönünden -gerçek anlamından- ziyade mekânın çağrıştırdıklarının daha çok kullanılması ise tabii ki kaçınılmaz bir durum olmuştur.

²³ Emine Yeniterzi, “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. : 3, S. : 15, s. 301-334.

²⁴ Ömer Faruk Akgün, “Divan Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. : 9, S. : 1, s. 389-427.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Edirneli Nazmî'nin Şiirlerinde Mekân

İnsan faaliyetlerinin gerçekleşmesi için en zaruri öge olan mekân, Edirneli Nazmî'nin de şiirlerini vücuda getirirken istifade ettiği önemli bir unsur olmuştur. Şair, Divan'ını meydana getiren şiirlerinde mekânı, duygu ve düşüncelerini okuyucusuna iletme noktasında bir araç olarak kullanmıştır.

Divan'da yer alan şiirlerdeki bilgilerden hareketle, edebiyat tarihlerinde Mısır ve İran seferlerine katıldığı için doğum tarihinin 15. yüzyıl sonu olduğu kanaati oluşmuştur. Önceleri askerlik görevini yürütmüş, ahkâm kâtipliği yapmış ve Kanunî Sultan Süleyman zamanında silahdar bölükbaşı ünvanını almıştır. Türkî-i basît akımının öncülerinden sayılan şairin, Divan'ında kullandığı mekân isimlerinin çoğunluğu Farsça veya Arapçadır. Şair, belirlenen bu mekânları gerçek anlamlarıyla, soyut kavramları somutlaştırmak, ruh hâlini anlatmak, algıya sınır çizmek, memduhunu yüceltmek, değersizliği anlatmak, hayatın geçiciliğini vurgulamak, bir mekânda özellikle bulunmak istediğini anlatmak veya edebi sanat yapmak için kullanmıştır.

2. 1. Gerçek Anlamlarıyla Kullanılan Mekânlar

Zihindeki tasavvuruyla kullanılan kavramlar gerçek anlamlıdır. Bu kavramların bildirmek istediği mesajlar herkes tarafından aynı şekilde algılanır. Kişiden kişiye bir değişim söz konusu değildir. Şairin, Divan'ında bazı mekânları gerçek anlamlarıyla kullandığı tespit edilmiştir. Şairin bu amaçla kullandığı mekânlar: iklim-i Alâmân, 'Aden, Azerbaycan, behişt (cennet, cinân, bâg-ı Rıdvân, ravzâ-i Rıdvân, 'Adn, dârü's-selâm, Firdevs, 'ukbâ), künc, câmi', beyâbân, ada, ev (hâne), bûstân, cibâl (tag, kûh-sâr, kühsâr), dırahtistân (dırahtsitân), diyâr, dükân (dükkân), hammâm (hamâm), hayme (hâyme vü hargah, bengâh), kafes, Koron Kal'ası, kenâr-ı nâr, medrese (medâris), mescid, oda, riyâz (güllük, gülzâr, gülşen, gülsitân, gülistân, lâlezâr), reh-güzâr, rezmgâh, sarây, sohbetgeh, vâdî, meydân, gök yüzü, deñiz, bâzâr, cây (câygâh), çeşme, eyvân, harâbe (harâb-âbâd), harem, hisâr, iklim, 'imâret, kabr (mezâr, merkad, sîn, türbet), kâşâne (kasr, köşk), kâyinât, kûy, mekân, mesken, şehir,

cihân (âlem, dünyâ), Bogdân, Cezâyir, Erdil, Kal’a-i Estol Belgırad, Basra, Bagdâd, Dobronîk, Edirne (Edrine), Estergon, Fa’s, Hicâz, Horâsân, Ka’be, Kalâtâ, Kilîs, Korfos, Marmara, Merve, Mısır, Nahcivân, Neve, Rodos, Ongirûs, Rûm İli, Selânik, Serez, Sitânbul (İstânbûl), Şâm (Dımışk), Trâblûs, Vân, Vüstân, Yemen’dir. Mekânların isimlerinin günümüzdeki karşılıkları parantez içinde verilmiştir.

2. 1. 1. Ada

Ada, dört tarafı suyla çevrili kara parçası anlamına gelir. Korfos Kalesi’nin alınışına tarih düşürülürken Korfos Kalesi’nin bir adada olduğu belirtilmiş ve kale alındıktan kalede yaşayan herkesin özgür kaldığı ifade edilmiştir.

Adası kim ser-be-ser uruldı sûr-ı Korfos’uñ
Oldı ehl-i sûr şâhuñ cümleten âzâdesi (3880/72/1)

2. 1. 2. Aden (Aden şehri)

‘Aden kalesinin fethedildiğini işiten şair, kalenin fethine tarih düşürmüştür.

‘Aden kim kal’ası feth olunub şehri olındı zabt
İşidüb Nazmî anuñ didi târîhin ‘**Aden** zabtı 945 (3891/104/1)

2. 1. 3. Adn, Firdevs, cennet, behişt, cinân

Kur’ân-ı Kerîm’de Ankebût sûresinin 58. ve 59. ayetlerinde şöyle denmektedir: “İman edip salih ameller işleyenler var ya elbette onları içinde sonsuza dek kalacakları, altlarından nehirlerin aktığı cennet köşklerine yerleştireceğiz. Sabredip Rabblerine tevekkül ederek iş yapanların ecirleri, ne kadar güzeldir!”²⁵ Bu âyette cennetin kısa târifi yapılmaktadır ki ayetten anlaşıldığı üzere güzellik kavramının içine giren her şey cennette mevcuttur.

²⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, Bilgisayar Hatlı Kur’ân-ı Kerîm, Aktif Dağıtım, İstanbul, 2012, s. 402.

Âşık, güzelliğini övdüğü sevgilinin benzerinin, cenneteki hurilerin arasında bile olamayacağını söylemiştir.

Şol güzellik kim var ol gün gibi yüzi nûrda
Ol güzellik yokdur illâ **cennet** içre hurda (3036/5701/1)

Cennet içinde Kevser suyuna ulaşılma isteniyorsa kişi, kelime-i tevhidi su gibi okuyabilmelidir.

Behişt içinde irem dirseñ âb-ı kevsere ger
Su gibi okı revân Lâ ilâhe illallâh (25/1/18)

Sevgiliye kavuşmanın vereceği zengiliğin tadına varacak olan gönüller, bu dünyada oldukları sürece cennete heves etmeyeceklerdir.

Yokdur iy dil bu cihân içre **cinâna** hevesüñ
Vasl-ı cânâne meger var ola bir dest-resüñ (2963/3798/1)

‘Adn, cennetin isimlerinden biridir. Cennete sadece nefislerini kırmayı başaranların girebileceği söylenirken bu zahmete bir an önce başlanması gerektiği de belirtilmiştir.

Hep riyâzat ile irer kişi riyâz-ı ‘**Adn**’e
Pes o zahmetden aña imdi kaçın ire kaçan (2735/5123/4)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin boyunun Tûbâ ağacına, dudaklarının Kevser havuzuna, bulunduğu gül bahçesinin ise cennete benzediği ifade edilmiştir.

Özi hûrî boyı Tûbâ lebi kevser güzellerle
Şebîh olmuşdur gülşen bugün **firdevs**-i a’lâya (2901/5442/2)

2. 1. 4. Âzerbâycân (Azerbaycan ülkesi)

Sultanın, Azerbaycan’a birçok sefer yaptığı ve bu seferlerde Azerbaycan’ın üstüne ateşler yağdırdığı söylenirken Azerbaycan gerçek manasıyla kullanılmıştır. Beyit Sultan Süleyman’a yazılmış bir şiirden alınmıştır.

Varub bir niçe def’a Hüsrevâ ne
Urubdur âteş **Âzerbâycân**’a (3830/9/30)

2. 1. 5. Bagdâd (Bağdat şehri)

Bağdat'ın fethini anlatmak için yazılan şiirden alınan aşağıdaki beyitte, Bağdat'ın, Sultan Süleyman tarafından adaletle fethedildiği ve Bağdat'ı aldıktan sonra padişahın adının güzel anıldığı söylenmiştir.

Alub **Bagdâd** iklîmin ki burc-ı evliyâdur ol

Anı 'adl ile zabt itdi aña nâm-ı nigû kaldı (3871/45/3)

2. 1. 6. Basra

Sultan Süleyman'a yazılan bir şiirden alınan aşağıdaki beyitte, Basra diyarındaki Cezâyir'in, sultanın zamanında teker teker fethedildiği belirtilmiştir.

Dahı **Basra** diyârında Cezâyîr

Anuñ devrinde feth olındı bir bir (3831/9/35)

2. 1. 7. Bâzâr, sûk (pazar yeri), esvâk (pazar yerleri)

Bâzâr (pazar), satıcıların mallarını sergiledikleri mekânlardır. Şair, sevgiliyi bu mekânda görmenin kendisine Hz. Yusuf'un pazarda satılması olayını hatırlattığını söylemiştir.

Satuldugı fikrûme gelür Yûsuf-ı Mısrûñ

Gördükce nigârâ seni **bâzâr** arasında (2944/5527/3)

Sevgilinin vakit öldürmek için pazarı her gün dellâl gibi gezdiği söylenmiştir.

İder tazyî'-i evkât ol ki her gün

Gezer dellâl gibi sû-be-sû **sûk** (1827/3347/4)

Pazar yerlerinin oyun ve eğlence başladığı anda görülmeye değer bir coşkuyla dolduğu söylenirken pazar yerleri gerçek manasıyla kullanılmıştır.

Ne temâşâ ki olıcak lu'b ile lehv

Olur ânîde pür-eşvâk **esvâk** (1881/3443/4)

2. 1. 8. Bengâh, hayme (çadır), hargâh (otağ)

Hayme ve hargâh, çadır; bengâh ise keçeden yapılmış Türkmen evi manasına gelir. Çadırlar, seyahat halindeki insanlar için dinlenmek veya gece uyumak için ev işlevi

gören mekânlardır. Görülen her yerin çadırlarla dolu olduğu belirtilirken hayme (çadır), hargâh (otağ), bengâh (çadır) gerçek manalarıyla kullanılmışlardır.

Belki bir yir yokdurur ki anda kurulmamış ola

Bâd u **bengâh** ile niçe **hayme** vü **har-gâhlar** (1133/1966/4)

2. 1. 9. Beyâbân (çöl)

Beyâbân; kır, çöl manasına gelir. Periye benzeyen sevgili âşıktan korktuğu için yüzünü çöllere dönmüştür.

Perî-veş benden âh ol çeşmi âhû

İdüb vahşet **beyâbâna** tutar rû (2849/5339/1)

2. 1. 10. Bogdân

Günümüzde Moldova ile Romanya sınırları içinde kalan bir bölgedir Bogdan. Buranın fethine tarih düşen şair; padişahın, talihinin de yardımıyla Bogdan şehrini fethettiğini belirtmiştir.

Evvêlâ devlet ile varub kendü **Bogdân** üstine

Aldı ol iklimi bi'l-cümle zihî feth-i cemîl (3893/109/2)

2. 1. 11. Bûstân (bahçe)

Bûstânlar, her türlü çiçek, meyve ve sebzenin yetiştirilebildiği mekânlardır. Şeftalinin, bahar günlerinde açan çiçeklerinin bağları, bostanları taze ve güzel bir gül gibi hoş bir şekilde süslediği ifade edilmiştir.

Bahâr eyyâmı gül gibi ter ü ra'nâ şükûfe ile

Virür hoş-zîb ü zînet bâğ ıla **bûstâna** şeftâlû (2844/5333/4)

2. 1. 12. Câmi

Câmiler, Müslümanların ibadet mekânlarıdır. Bu mekânda topluca ibadet edilir. Toplumun bir araya gelip camilerde her zaman saf tutmasıyla kişinin, kendisini zincirsiz hissedeceği ve beş vakit namaza her zaman hazır olacağı vurgulanmıştır.

Kişi bî-kayd olup olsa salât-ı hamsine hâzır

Cemâ'at cem' olup **câmi**'de dâyim bağladukca saf (1756/3215/3)

2. 1. 13. Cezâyir

Padişah, Ali Paşa'yı yüksek şanına yakışır şekilde serdarlıkla ödüllendirerek Cezayir'i fethetmekle görevlendirmiştir.

‘Alî Pâşâ-yı ‘âlî-şânı şâh-ı kâm-rânın tâ kim
İdüb serdâr ‘izz ile **Cezâyir** fethine saldı (3955/304/1)

2. 1. 14. Cihân, dehr (dünya), dünya

Cihân, yaşadığımız dünyadır. Bu dünyada can çeşmesinin hitap edilen kişinin dudakları olduğu belirtilmiştir.

Cihânda çeşme-i cân lâ'l-i âbdârûndur
Nite ki rûh-ı revân kadd-i şîve-kâruındur (1350/2439/1)

Ahret yaşamında ruhuna rahat yüzü göstermek isteyenlerin bu dünyaya hiç yakınlık göstermemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Âhret fikrin kılur **dünyâya** olmaz mültefit
Rûha rahmet birle âhir isteyenler râhatı (3411/6403/5)

Mert olan zeki insanlar, bu dünyayı sevmeyecektir ve hiçbir zaman kadın düşkününü bir kalın kafalıya dönüşmeyecektir.

Merd-i ‘âkil **dehri** sevmez Nazmiyâ
Olmaz aslâ zen-perest illâ gabi (3503/6573/5)

2. 1. 15. Çeşme

Çeşme; herkesin yararlanması için yapılan, borularla gelen suyun bir oluktan ya da bir musluktan akıtıldığı mekândır. Ali Beg'in yaptırdığı çeşmeye tarih düşülmüştür.

Eyledi ol menba'-ı ihsân binâ bu **çeşmeyi**
Çeşm ü dil rûşenligin bulur idenler bunı seyr (3918/179/2)

2. 1. 16. Deñiz, bahr (deniz)

Denizler, yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan tuzlu sulardır. Devrin padişahının, askerleriyle birçok deniz savaşına katıldığı belirtilmiştir.

Donadub niçe kez ‘askerle küştî
İdüblerdür **deñiz** yüzinde geşti (3831/9/39)

Padişah, birçok kez karaya ve denize ordu göndererek düşmanını defalarca yenmiştir.

Salub ‘asker niçe kez **bahr** u bere
Sıyubdur düşmeni bir niçe kerre (3831/9/40)

2. 1. 17. Dırahtistân (ağaçlık)

Dırahtistân, ağaçlık manasına gelir. Bülbül, kış mevsiminin kendisine bir oyun oynamasından korktuğu için vakti gelmedikçe ağaçlıklara uğramaktan korkarmış.

Ugramaz bülbül **dırahtistâna** vakt olmayıcak
Korkar andan ki ide anı hâkim-i dey at çomak (1851/3389/5)

2. 1. 18. Diyâr

Diyâr, memleket manasına gelir. Sevgilinin başkalarıyla sohbet etmesine içerlenen âşık, bu durumun bitmemesi halinde diyârını terk edecektir.

Sohbet-i agyârı yâ terk ide yâr
Yâ bu gamdan ben idem terk-i **diyâr** (1179/2070/1)

2. 1. 19. Dobronîk (Dubrovnik şehri)

Günümüzde Hırvatistan’ın şehirlerinden biri olan Dubrovnik olduğu düşünülen ve şair tarafından Dobronik denilen şehrin, çok güzel bir şehir olduğu bundan dolayı bu şehre doğru ve güzel denirse fazlasıyla yakışacağı ifade edilmiştir.

Ne güzel şehr olur insâf idicek **Dobronîk**
Aña zîbâ yaraşur dirlerse dobra vü nîk (2047/3763/1)

2. 1. 20. Dükân, dükkân

Dükânlar alış veriş yapılan mekânlar olduğundan insan bakımından yoğun yerlerdir; bu yüzden dükkânda asılı bir aynaya bakacak bir güzel, her zaman bulunur.

Bir bir **dükân**ına asılır turur ekseri
Kandan güzel geçerse döner bakar âyine (3223/6063/7)

Şair, dükkânların yoğun olduğunu bildiğinden seslendiği kişiye, güzel birilerini görmek istiyorsa şehir içindeki dükkânları gezmesini tavsiye etmiştir.

Gönlün isterse ki yendek çok güzeller göresin

Şehr için gez saglu sollu turma her **dükkâna** bak (1859/3407/3)

2. 1. 21. Edirne, İstanbul

Rum ülkesinin yüzü suyu Edirne ve İstanbul'dur; çünkü bütün güzeller bu iki şehirde toplanmış gibidir.

Nazmiyâ Rûm ilinün yüzi suydur zîrâ

Hûblar mecmu'udur **Edirne** vü **İstânbûl** (2217/4124/5)

Güzellerin şarabının tadını bilen gönül ehillerinin eğilimleri, zevk ve sefâ dünyası eşsiz olan İstanbul şehridir.

Mey-i mahbûba mâyl olan ehl-i dillere Nazmî

Safâdur şevk ü zevki 'âlemi şehr-i **Sitânbûl**'uñ (1915/3508/5)

2. 1. 22. Erdil

Günümüzde Dağlık Karabağ'ın sınırları içerisinde olan Erdil'e Sultan Süleyman asker sevkeder; sevkettiği askerler Erdil'e vararak orayı fetheder.

Dahı **Erdil** iline saldı 'asker

Varub ol ili dahı aldı 'asker (3831/9/38)

2. 1. 23. Estergon (Estergon Kalesi)

Sultan Süleyman'nın 1543'te fethettiği, bugün Macaristan'da bulunan Estergon Kalesi gibi oldukça sağlam bir kalenin, Allah'ın yardımıyla üçüncü kez fethedildiği ifade edilmiştir.

Sûr-ı **Estergon** gibi muhkem hisâr

Sâlisâ feth oldu lub 'avn-i Rab (3915/173/6)

2. 1. 24. Ev, hane, beyt (ev)

Ev, kişiye veya aileye mahsus bir mekândır. Evler, umuma açık yerler değildir. Mekânsal anlamda sığınak olan ev, bireyin yaşamsal algısının aynasıdır.²⁶ Sûfiyane bir yaşam tarzına Divan'ının birçok yerinde vurgu yapmış olan şaire göre, şarap içilen evin umuma açık bir yer olan meyhâneye mânen benzeyecektir.

İçile şöyle ki bir **ev**de de mey

Ev de ma'nâda olur meyhâne (52/9/38)

Mesnevilerinin birinden alınan aşağıdaki beytinde şair; Bekir, Ömer'i hapishaneye atmasa da kendi evinde tutsa derken evi gerçek manasıyla kullanmıştır.

Komasa Bekr 'Amrî mahbese çün

Kendü **beyt**inde tutsa bir niçe gün (3805/1/19)

Âşık tarafından, sevgilinin kıskançların evine girmesi; ayın, öküzün boynuzlarına varmasına benzetilmiştir.

Hasûduñ **hânesine** varıcak sen

Varur meh sanasun burcina sevrüñ (1947/3575/4)

2. 1. 25. Eyvân (sofa)

Eyvân, bir tarafı dışarıya açık oda manasına gelir. Köşkler ve eyvanlar yapanların, sonlarının bir çukur olduğunu akıllarına getirmemelerine akıl erdirilemediği ifade edilmiştir.

Bir çukura girmegi yâ Rab bir aîmazlar mı ola

Şol yapanlar kasr u **eyvân** ile yüce tâklar (1130/1960/4)

2. 1. 26. Fa's (Fas ülkesi)

Fas, şairin yaşadığı dönemde Osmanlının bir eyaletiymiş. Şair, dostluğun önemli bir kavram olduğunu vurgulamak için dostuna düşman olanları karşısına alabilenlerle her yere hatta Fas'a bile gidilebileceğini vurgulamıştır.

Dost yolında 'adûnuñ başına

Balta uranuñ yolına şehr-i **Fa's** (1505/2755/4)

²⁶ Özcan Bayrak, a. g. e. , s. 39.

2. 1. 27. Gökyüzü, gök, âsmân (gökyüzü)

Gökyüzü, yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluktur. Yabancılar sevgilinin yanına gidince sanki sevgilinin ışığının önü kesilir. Bu durum kış gününde gökyüzünün bulutlu olmasına benzemektedir.

Yâr ışığın tutar görüb agyârı dūd-ı âh

Pes kış güninde **gök yüzi** ekser sehâb olur (1325/2389/4)

Gökyüzü, bir eve benzeyen bu dünyanın tavanıdır. Dünya evinin tavanı baştanbaşa mavi renklidir.

Üstidür dünyâ evinüñ işbu **gök**

Rengi tâvânınun olmış cümle gök (2027/3716/2)

Âşık ne zaman gökyüzünde yeni ayı görse sevgilinin kaşları âşığın aklına düşmektedir.

Ol nigârûñ kaşı nakşı görünür bu gözüme

Âsmânun ne zamânda ki görem mâh-ı nevin (2745/5148/2)

2. 1. 28. Hamam

Âşığın eziyet, cefa, naz, kahredici ilgisizlik ve vefasızlık, klâsik Türk şiirindeki sevgili tipinin hâkim ve değişmez moral vasıflarıdır. Etrafını saran diğer âşıklarla onu kıskançlık azabı içinde kıvrandırmak mâşukun cefa metotlarının başında gelir.²⁷ Bu tür bir kıskançlığı şairde de görmekteyiz. Sevgilinin hamama gitmesini kıskanan şair, ona dokunacak olan tellakı düşündükçe sinirlenmekte ve tellağa beddualar etmektedir.

Kankı dellâk ki yârı ide **hammâm**da delk

Eger eller gibi tutarsa ola elleri felk (3751/226/1)

2. 1. 29. Harabe

Harâbeler, yıkılmış veya yıkıntıya yüz tutmuş mekânlardır. Âşığa göre gönü harabe bir yerdir. Bu yüzden sevgili de bir peridir; çünkü perilerin yeri harabelerdir.

²⁷ Ömer Faruk Akgün, a. g. e.

Gider mi Nazmiyâ dildâr dilden
Perîler yiri olur çün **harâbe** (2959/5544/5)

2. 1. 30. Harem

Haremler, herkesin giremeyeceği mekânlardır. Derdi olanlar memduhun hareminin kapısında kendilerine yer edinirse bütün dertleri sona erer.

Bir derde ki bâb-ı **harem** lutf ola münsed
Bir derde düşer idine anı o ki mesned (789/1263/1)

2. 1. 31. Hicaz

Girdiği savaşlardan sonra artık Hicaz’a gitme zamanının geldiğini düşünen şair, bu isteğini aşağıdaki beyitte dile getirmiştir.

Eyledün Nazmî niçe niçe gazâlar seferin
Hak vire eylesin hem sefer-i râh-ı **Hicâz** (1445/2637/5)

2. 1. 32. Hisar

Hisâr; bir şehrin veya bir yerin korunması için taştan yapılmış yüksek duvarlı ve kuleli küçük kalelerdir. Savunma amaçlı yapılan mekânlardır. Taş yürekli güzellerin gönlünü almak düşmanın topraklarında bir hisar almaktan daha zordur.

Girebilmek taş bagırlu dil-rubâlar göñline
Bir **hisâr** almak gibidür kişver-i küffardan (2655/4967/3)

2. 1. 33. Horasan

Âşık; sevgilinin, Horasan diyarının lallerine benzeyen dudaklarının vasıflarını yazmaya başlarsa âşığın beyitlerinin canına can gelecektir.

Tâze cân bulurdı câmı Nazmiyâ nazmuñ senüñ
Vasf-ı la’l-i yâr ıla varsa **Horâsân**’dan yana (273/312/5)

2. 1. 34. İklîm (ülke)

İklîm; ülke, diyar manalarına gelir. Sultan Süleyman, Allah’ın da yardımıyla ülkenin üzerine ok yağdırarak Basra’nın fethini gerçekleştirmiştir.

Devletinde şeh Süleymânun ol **iklîmi** tamâm
Aldı darb-ı tîg ile yâr olub aña ‘avn-i Rab (3930/218/2)

2. 1. 35. İklîm-i Alâmân (Almanya)

Sultan Süleyman için yazılan şiirden alınan aşağıdaki beyitte, Sultan Süleyman’ın, Almanya’ya yaptığı seferlerle Almanya’yı birçok kez talan ettiği söylenmiştir. Bu beyitte iklim-i Alâmân gerçek manasıyla kullanılmıştır.

Anuñ darbından **iklîm-i Alâmân**
Olubdur niçe kez alan ü talan (3830/9/24)

2. 1. 36. İmâret (aş evi)

İmâretler, yoksullara yiyecek dağıtmak için yapılan mekânlardır. Şair, Üsküdar’da yapılan imaretin çok hayırlı bir yapı olduğunu söylemiştir.

Bu ‘**imâret** ki mahallinde olubdur gâyet
Bir ulu hayrdurur böyle bu hadden efzûn (3937/241/1)

2. 1. 37. Ka’be

Kişinin yolu, ömrü boyunca Kâbe’den hiç geçmezse o kişi, ömrünü boşa harcamış demektir.

Ol ki varmaya anuñ **Ka’be**-i maksûda rehî
Düzdür ‘ömre safâdan öz hey hayf zihî (3568/6706/1)

2. 1. 38. Kabr, mezar, merkad (mezar)

Kabr (kabir), insanın bu dünyadaki son mekânıdır. Her güzelin kabrinin sümbül ve reyhanlarla dolması istenmiştir.

Zülf ü hattun hasretiyle cân viren ‘âşıklarun
Her bütün **kabri** giyâhı sünbül ü reyhân ola (3249/6119/6)

Şair, öldükten sonra mezarını gören her kişinin bir Fâtiha okumasını ümit etmektedir.

Her müslümândan ümîdüm oldurur ihlâsla
Fâtiha lutf ide geçdükde **mezâr**umdan benüm (2358/4395/3)

Yapılan gösterişli yapıların gereksiz olduğu; çünkü kişinin son mekânının mezar olacağı ifade edilmiştir.

Evvelâ yüce câyı neyleyelüm

Âhiri yirimüz ki ola **merkad** (870/1415/4)

2. 1. 39. Kal'a-i Estol Belgrad (Belgrad Estol Kalesi)

İsâ isimli bir şehit için yazılan bu beyitte, İsa'nın ülke fetheden bir padişah gibi Estol Belgrat Kalesi'ni aldığı ifade edilmiştir.

Kal'a-i Estol Belgrad üstüne

Vardı tâ kondı şeh-i kişver-güşây (3915/172/1)

2. 1. 40. Kal'a-i Korfos (Korfos Kalesi)

Bugün Adriyatik Denizi'nde bulunan Korfos Kalesi'nin üstüne Sultan Süleyman'ın sefere çıktığı ve çıktığı vakit kış aylarının yaklaştığı, aynı zamanda yağmurun bol olduğu söylenmiştir.

Çü vardı şâh-ı 'âlem **kal'a-i Korfos** üstüne

Şitâ faslına az kalmışdı hem bârân-ı kesîr oldu (3880/73/1)

2. 1. 41. Kalâtâ (Galata semti)

Galata, İstanbul'da bir semttir. Şaire göre gerçek huzuru arayanlar, İstanbul'un Galata semtinde bu huzuru bulabilirler.

Geçme İstânbûl'dan isterseñ eger Nazmî huzûr

Geç safâ câhını çek sâfî **Kalâtâ**'dan yana (271/307/5)

2. 1. 42. Kâşâne (malikâne), kasr, kâh (köşk)

Kâşâne; büyük ve gösterişli ev, köşk manasına gelir. Âşık, sevgiliye şöyle seslenmektedir: Eğer köşküme gelersen çok mutlu olurum. Bir iyilik yap da köşküme ayak bas.

Cânla yârân kudûmünden senüñ sürsün safâ

Lutf idüb gel bir kadem **kâşâne-i** yârâna bas (1629/2992/4)

Büyük ve gösterişli evler yapanların, sonlarının kara yer altı olacağını düşünmedikleri vurgulanmıştır.

Añmaz mı ola kara yir altını Nazmiyâ

Anuñ ki câyı yüce yüce **kasr** u **kâhdur** (1305/2343/5)

2. 1. 43. Kâyinât (kâinat)

Kâyinât (kâinat), evren veya dünya manasında kullanılan ve insan zihninin kavrayabildiği tüm mekânları kapsayan mekândır. Şair, kâinatın Hz. Muhammet'in hürmetine var olduğunu söylemiştir.

Bu **kâyinâtı** hep anuñ mahabbetine hemîn (56/1-II/10)

2. 1. 44. Kenâr-ı nâr (ateşin kenarı)

Sevgiliye seslenen âşık, aşk hâlinde iken âşığın kendi ahından kaçmasının şaşılacak bir şey olmadığını söylemiştir; çünkü bu durum temmuz günü ateşin kenarında oturmaya benzemektedir.

‘Aşk hâletinde Nazmî kaçsa âhuñdan nigâr

Tań mı varılmaz **kenâr-ı nâra** eyyâm-ı temûz (1411/2573/5)

2. 1. 45. Kilis

Kilis'in, yaratılışında yiğitlik olan Murat Bey tarafından kâfirlerin elinden alınışına atfen yazılmış olan bu beyitte Kilis gerçek manasıyla kullanılmıştır.

Küffâr hâk-sârı ceng-i ‘azîm idüb

Aldı **Kilisi** tâ o şecâ’at-i nihâd beg (3879/68/2)

2. 1. 46. Koron Kal’ası (Koron Kalesi)

Yunanistan’a bağlı Mora Yarımadası’nda bulunan Koron Kalesi’nin düşmanlar tarafından türlü düzenbazlıklarla ele geçirilmesi üzerine aşağıdaki beyit yazılmıştır.

Kâfir âl ile Koronı alub oldı târîh

Veh kim âl ile **Koron Kal’ası’n** aldı a’dâ (3862/21/1)

2. 1. 47. Kûy (sevgilinin yaşadığı yer)

Kûy, klâsik Türk edebiyatında sevgilinin bulunduğu mekândır. Âşığa göre mâşuk servi boyludur, gül yüzlüdür ve bu yüzden de yaşadığı yer gül bahçesidir, kendi gönlü de bir bülbüldür.

Güzel gülzârdur **kûy**uñ yüzüñ gül servdür boyuñ

Hem anda her vefâ-cûyuñ dili bülbüldurur gûyâ (112/12/3)

2. 1. 48. Kühsâr, cibal (dağ), sahârâ (çöl)

Cibâl, dağ; sahârâ, çöl manasına gelir. Âşığa göre, görülen her dağ ve çöl kendisine Ferhat ile Mecnun'u hatırlatmaktadır.

Bu cihân içre olan cümle **sahârâ** vü **cibâl**

İtdürür göñlüme Mecnûnla Ferhâdı hayâl (2213/4115/1)

Ferhat, ayrılık günlerinde feryat fîgan dolanırken dağın eteğini hiçbir zaman bırakmamıştır.

Figân itdükce dem-sâz olduğu-çün rûz-ı fîrkatde

Elinden komadı dâmânını Ferhâd **kühsâr**uñ (1910/3497/3)

2. 1. 49. Künc (köşe)

Künc, köşe manasına gelen Farsça bir kelimedir. Bu kelime “Odanın bir köşesine oturdu.” cümlesinde olduğu gibi bir mekânın paralel sınırlarının birleştiği yer manasında kullanılırsa gerçek manasıyla kullanılmış olur. Rindlerin mekânının meyhâne köşeleri olduğu, ruhlarının içtikleri şarapla her zaman rahat olacağı söylenmiştir.

Rind odur kim idine mey-gede içre bir **künc**

Râh ile râhat ide rûhı müdâm ola kürünc (713/1124/1)

2. 1. 50. Marmara Denizi

Şair, zorluğu kolaylıkla değiştirip şevke yönelmek isteyen, Allah'ın Marmara'ya sevk etmesini dilemiştir.

‘Üsrini yüsre mübeddel idüb ide sevk-i şevk

Marmara'da ide vâsıl anı ve'l-hâsıl Hudâ (3933/227/4)

2. 1. 51. Medrese

Medreseler, eğitim işlerinin yürütüldüğü mekânlardır. Aşağıdaki beyitte, Şehzâde Medresesi'nin hizmete açılmasına tarih düşülmüştür.

Lutf ile kim bu **medrese** virdi şeref bu mevzu'a

İtdi binâ bunı şeh-i 'âlem ü tâc-dâr-ı Rûm (3945/268/1)

2. 1. 52. Mekân

Mekân, yer manasına gelir. Giydiği kırmızı kıyafetlerle mekânından çıkan dilber, değerli bir taş olan lale; mekânından çıkışı ise lalin madenden çıkarılışına benzemektedir.

Al atlaslarla dilber kim **mekân**ından çıkar

La'le döner kim letâfet birle kânından çıkar (1158/2027/1)

2. 1. 53. Merve (Merve Tepesi)

Merve, Mekke ile Medîne arasındaki kutsal tepenin adıdır. Eğer bir sufi, sevgilinin Ka'be'ye benzeyen mekânına varırsa Merve ile Safâ arasında koşmuş gibi bir lezzet duyabilir.

Tavâf-ı Ka'be-i kûy-ı habîbe **Merve** hakkı-çün

İderdüñ sa'y lezzet alsañ iy sûfî safâsından (2518/4724/3)

2. 1. 54. Mescit

Mescitler, ibadet yükümlülüklerinin yerine getirildiği mekânlardır. Şair, mescitte dinlediği vaazda cennetten bahsedildiğini, bu bahislerin kendisine sevgilinin yaşadığı yerden haber verdiğini söylemiştir.

Bugün **mescid**de bir vâ'iz behişt evsâfını itdi

Sanasın kim haber virdi baña ol kûy-ı dilberden (2510/4705/4)

2. 1. 55. Mesken

Mesken, oturulacak yer manasına gelir. Sevgilinin olmadığı bir gül bahçesi âşık için hapisneden farksızdır.

Mesken olsa yârsız bir 'âşık gülşen dahı

Bâgla girmiş gibi olur o şol bir mahbese (3021/5666/3)

2. 1. 56. Meydân

Meydân; geniş, açık, düz yer manasına geldiği gibi karşılaşma, yarışma alanı manasına da gelir. Yiğitler birer birer meydana çıkar ve burada güreşirler. Bu güreşlerde güya her yiğit Hz. Ali'den dem vurur.

Çıkub birer birer kim her bir er **meydânda** dürtüşür

Dem urur şâh-ı merdân-ı ‘Alî’den her bir er gûyâ (118/23/4)

2. 1. 57. Mısır

Mısır, Nazmî'nin yaşadığı dönemde Osmanlıya bağlı bir eyaletmiş. Eskiler, Mısır şehri için “dünyanın annesi” demişlerdir. Allah'ın bu şehre hiçbir zaman afetler ve depremler göstermemesi istenmiştir.

Atalar ümm-i dünyâdur dimişler tâ ki şehri **Mısır**

Aña ırgürmeye Allâh hergiz âfet ile ısr (3734/97/1)

2. 1. 58. Nahçıvan

Padişah, Nahçıvan'ı ve daha birçok ülkeyi yerle bir etmiştir. Nahçıvan'ın fethine tarih düşülmüştür.

Nahcivânı dahı niçe ilini

Yakdı vü yıkdı harâb itdi hemân (3968/342/6)

2. 1. 59. Neve

Neve'nin, düşmanla yapılan yoğun bir harbin ardından alındığı ve bunun üzerine şair tarafından bu beytin yazıldığı belirtilmiştir.

Didi pes vâki' hâl üzre bu Nazmî târîh

Neve biñ harb ile alındı yine düşmenden (3896/119/4)

2. 1. 60. Oda

Oda, bir evin veya herhangi bir yapının oturmak, uyumak, çalışmak vs. işler için ayrılmış bölümüdür. Âşık, odasına sevgilinin gelmesini istediğini; fakat sevgilinin, koynuna girmek istemeyeceğini belirtmiştir.

Gelse iy Nazmî **odaya** başka yatmak ister âh

Girmegi sevmez benüm sevdüğüm iñen koynuma (3070/5777/5)

2. 1. 61. Reh-güzâr (geçit)

Reh-güzâr, gidilen yol manasına gelir. Sabah rüzgârı sevgilinin geçtiği mekânları takip eder ve sevgilinin ayağının tozundan âşığa her zaman sürme getirir.

Sabâ kim **reh-güzâr**ından gider ide ol dildârûñ

Getürür izi tozından gözüme tûtiyâ her dem (2315/4310/2)

2. 1. 62. Rezmgeh (savaş meydanı)

Rezmgeh, savaş meydanı anlamına gelir. Tatarların sihirle savaş alanlarında ok yağmuru yağdırdıkları ifade edilmiştir.

Tîr-i bârân itdügidür **rezm-geh**de her zamân

Kim dimişler sihrle Tatar bârân yagdurur (1173/2061/3)

2. 1. 63. Riyâz, bâğ (bahçe)

Riyâz, bahçe manasına gelir. Seyredilen bahçe ile havuzlar şaire memduhun sakalını ve yanaklarını hatırlatmaktadır.

Hatuñ yâd eylerem baksam **riyâza**

Dahî hem ‘ârızuñ baksam hıyâza (2970/5572/1)

Servinin dalları yücedir; çünkü servi, sevgilinin boyuna benzemeye çalışmaktadır.

Boyuña beñzedügi çün birez serv

Gelür her yüce dala **bâğ**da dik (1939/3558/3)

2. 1. 64. Rodos (Rodos adası), Ongirûs (Ongirus adası)

Rodos Kalesi fethedilince Ongirus’un tamamı Osmanlı için açılmış oldu. Rodos’un alınmasına tarih düşülmüştür.

Alubdur feth idüb sîr-ı **Rodos**’ı

Açubdur cümle mülk-i **Ongirûs**’ı (3830/9/23)

2. 1. 65. Rûm ili (Batı şehirleri)

Şairin yaşadığı dönemde Hristiyan nüfusun yoğun yaşadığı Batı şehirleri Rum illeri olarak anılmaktaydı. Şair, bu beytinde Batı illerinin şaraplarını övmüştür.

Bezm-i meyde **Rûm ili** toluların içüb öpüş
Nev-civânum kendüñ ol tavr üzre sen merdâne tut(622/953/3)

2. 1. 66. Saray

Saray, hükümdarların ve devlet başkanlarının oturduğu büyük yapılardır. Şair, memduhunun sarayının kapısının önünde gözyaşlarının aktığını, bu yüzden Bağdat'taki Şat nehrinin akmadığını söylemiştir.

Sarâyuñ kapısı öñinde kim hânım akar yaşum
Bu yüzden akmaz ol Bagdâd öñinde gür gür akan Şat (1666/3055/4)

2. 1. 67. Selânîk, Serez (Selanik ve Serez şehirleri)

Bugün Yunanistan sınırları içinde olan Selanik ve Serez'in dünyanın sonu gelene kadar ayakta durması istenirken bu şehirlerin güzellerine de vurgu yapılmıştır.

Rûm ilinüñ güzeli çok katı güzel yiridür
Dünye turdukca tura Nazmî **Selânîk** ü **Serez** (1416/2580/6)

2. 1. 68. Sohbetgeh (sohbet yeri)

Sohbetgehler, muhabbet edilen mekânlardır. Câhillerin sohbet ettiği yer -saray bile olsa- kavga ve gürültünün eksik olmadığı hayvan dolu bir yer gibi olacaktır.

Şu bir câ kim ola nâdânlaruñ **sohbet-gehi** ol câ
Sarâyısa dahı ma'nâda olur hır tolu merbat (1665/3053/3)

2. 1. 69. Şam

Hasan Bey'in, Şam'a atanmasıyla Şam'da düzenin oluştuğu belirtilmiş; Hasan Bey'in Şam valisi olmasına tarih düşülmüştür.

Tâ kim kazâ-i **Şâm** Hasan Beg Efendi'ye
Virildi tutdı anuñla ol taraf-ı nizâm (3956/306/1)

2. 1. 70. Trâblûs (Trablus şehri)

Trablus Kalesi'nin fethine tarih düşülen bu beyitte kalenin alınmasından sonra Sinan Paşa'ya unvan verildiği belirtilmiştir.

Trâblûs kal’asın feth itdi varub

Aña bu feth ile bir nâm kaldı (3954/299/2)

2. 1. 71. Ukbâ (ahiret)

‘Ukbâ; öteki dünya, âhiret manasına gelir. Şair tarafından, bu dünyadaki nimetler için yapılan kavgaların, ebedi mekân olan ‘ukbâ (ahiret)’da hiçbir fayda sağlamayacağı belirtilmiştir.

Ebed ‘**ukbâ**ya yok nef’i velî var âh kim zararı

Cihânuñ ‘izz-i câhı bir kurı gavgâdurur ancak (1803/3301/3)

2. 1. 72. Vadi, hâmûn (ova)

Âşık, Leyla’nın güzelliğine sahip sevgilinin aşkıyla bir mecnuna dönmüştür ki bu yüzden vadileri ve ovaları gezmektedir.

Olalı ‘aşk ıla Mecnûnı o Leylî hüsnüñ

Gezerüm her yaña **vâdî**leri **hâmûn**larla (3146/5906/3)

2. 1. 73. Hisâr-ı Vân (Van Kalesi)

Sultan Süleyman’ın Van Kalesi’ni fethetmesi üzerine yazılan aşağıdaki beyitte şair, Sultan’ın Van Kalesi’ni birkaç gün kuşattıktan sonra birçok harp ve darp ile Kale’yi aldığını söylemiştir.

Hisâr-ı Vâna varub anı bir kaç gün hisâr itdi

Niçe harb u katâl idüb hemîn feth itdi darb ile (3946/273/2)

2. 1. 74. Yemen

Yemen ülkesi, padişah tarafından fethedilmiştir ve padişahın mülkü olmuştur.

Yemen mülkini hem darbı idüb zabt

Olındı ol da şâhuñ mülkine rabt (3830/9/33)

2. 2. Mekân İlgisiyle Somutlaştırılan Soyut Kavramlar

İnsanlar, duygu ve düşüncelerini açıklarken anlaşılma korkusu yaşayabilir. Bu korkuyu en aza indirmek için açıklamalarda kullanılan soyut kavramlar somutlaştırılır; çünkü beş duyu organıyla algılanan kavramlar yani somut kavramlar

soyut kavramlara göre daha kolay anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de mahşer, araf, cennet ve cehennem olmak üzere varlığı kabul edilen ancak bilinmeyen ve görülmeyen varlık ve nesnelerle ilgili somut örnekler sunulmaktadır. Sonuçta bunlar insanların bildikleri ve tanıdıkları şeylerden çok daha farklı olmakla birlikte, onların zihinlerde belirmesi ve şekillenmesi için günlük hayattan -cennetin köşkleri, altından ırmaklar akması, ırmaklarının süt gibi beyaz, kar gibi soğuk, bal gibi tatlı olması; bağları, gölgelikleri vs.- kesitler sunulmaktadır.²⁸

Soyut kavramların somut bir kavramla açıklanması her şairde ve hemen her devirde görülen ve bilinen bir hâdisedir. Klâsik Türk edebiyatında da bu teknik kullanılmıştır. Klâsik Türk edebiyatı şairleri öncelikle insana ait kavramsal özellikleri somutlaştırarak kullanmışlardır. Şüphesiz burada soyut kavramla somut kavramlar arasında akla ve mantığa dayalı birtakım ilgilerin olduğu göz ardı edilmemelidir.²⁹ Bunun yanında klâsik Türk edebiyatı şairleri mekânların çağrıştırdıklarını da kullanarak soyut kavramları somutlaştırma yoluna gitmişlerdir. Bu kullanımdaki amaç şiirin anlaşılmasını kolaylaştırmaktır; çünkü insan, zihninde somutlaştıramadığı kavramları anlamakta zorlanır. Nazmî'nin de okuyucu tarafından daha iyi anlaşılabilmek kaygısıyla kimi mekânları beyitlerinde bu amaçla kullandığı tespit edilmiştir.

2. 2. 1. Aşk

Aşk, birine veya bir şeye duyulan aşırı sevgi manasına gelen soyut bir kavramdır. Şair, cilvegâh (cilve yeri), râh (yol), bahr (deniz), diyâr, deyr (kilise), meclis, deryâ (deniz), iklim (ülke), meydân, 'arsa, menzil, bâzâr (pazar yeri), mezra', sûk (pazar yeri), deşt (çöl), il (ülke), Ka'be, şehir (şehir), hâne (ev), beyt (ev), memleket, kişver (ülke), tekyegâh (tekke), harem, gülşen (gül bahçesi), vâdî, cây (yer), künc (köşe), ev, sahrâ (çöl), nehc (yol), bezm (meclis), bûstân (bahçe) mekânlarıyla bu kavramı somutlaştırmıştır.

Şair, aşk bostanında içindeki sıkıntıların bir ağaç gibi olduğunu, yüreğinde parlayan kıvılcımların da o bostanda açan birer çiçeğe benzediğini söylemiştir.

²⁸ Ali Yıldırım, "Nedim'in Şiirlerinde Somutlaştırma", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. : 12, S. : 2, (2002), s. 211-218.

²⁹ Ali Yıldırım, a. g. m.

Bostanlar da aşk da insana türlü lezzetler verir. Şair bu yüzden bu iki kavramı aynı terkip içinde kullanmıştır.

Bir şecerdür **bûstân**-ı ‘aşkda
Dûd-ı âhum her şerer aña çiçek (2021/3703/2)

Meclis, aynı amaç için bir araya gelen insanların bulunduğu mekândır. Bu mekânda herkes aynı fikri paylaşır. Âşık, aşk meclisinde coşup sürekli sevgilinin ne yaptığının kendisine bildirilmesini istemektedir; çünkü sürekli olarak feryat etmek niyetindedir.

Bezm-i ‘aşkında gelüb cûşa dem-â-dem yâruñ
Nidügüm bildüreyin dem-be-dem efgân ideyin (2771/5207/3)

Yollar, bir yerden başka bir yere gidişi, bir süreci ifade eder. Memduha yeminler edilerek şu açıklama yapılmaktadır: “Senin aşkının yoluna benzer yol yoktur; ancak bu yol sıkıntı ve kederle dolu bir yoldur.” Aşk yolu terkihi, aşkın bir süreç olduğunu bildirmektedir.

Olmaz senüñ el-hak **nehc**-i ‘aşkuña hem-tâ
Âlâm u meşakkât ile pür bir nehec iy dost (575/867/2)

Çöller, verimsiz ve yaşam koşulları zor olan mekânlardır. Buralarda yaşayanlar, türlü sıkıntılar çekerler. Sevgiliye olan aşkın verdiği sıkıntıyı ifade etmek için: “Güzellik goncası olan sevgili, senin aşkının çölünde binbir dertle bağı yaralanmış bir laleye benzeyen benim.” denmiştir.

Bugün iy gonçe-i ra’nâ senüñ **sahrâ**-yı ‘aşkuña
Benem biñ derdle bir lâle gibi bağı dâg olmuş (1531/2808/2)

Âşık, gönlünde inşa edilmiş olan bu aşk evinin yıkılıp harap olacağını düşünen kişinin yanılacağını; çünkü bu evin çok sağlam bir ev olduğunu ve bu evi inşa edenin yüce Allah olduğunu ifade etmiştir. Evler, misafir ağırlanan mekânlardır. Maşuk, âşığın gönlünde bir misafirdir. Âşık, bir maşuğu olduğuna ithafen gönlünü bir aşk evine benzetmiştir.

‘Aşk **evi** sanma harâb ola kim itmişdür anı

Dilde Bennâ-i Ezel şöyle binâ-i mersûs (1633/3001/3)

Mülkler, sınırları belli olan, sahibi tarafından yönetilen topraklardır. Mülk sahibi, mülkün sınırları içinde kalan her şeyden sorumludur. Şair, sevgiliye gönül verdiği andan itibaren ona köle olduğunu; bu yüzden kendisinin, aşk mülkünün şahı olarak görülmesi gerektiğini söylemiştir.

Saňa bende olaldan ben de mülk-i ‘aşk şâhıyam

Güzel şâhum güzellik mülkine sensin nite kim şâh (2926/5492/4)

Köşeler, dar mekânlardır. Rahatlık arayan kişi köşeleri mesken edinmemelidir. Köşelerin rahatsızlık veren bu yönünden faydalanılarak aşk köşesi terkibi kullanılmıştır. Âşık, maşukuna olan aşkıdan dolayı sığındığı aşk köşesinin şimdi kendisine bir belâ köşesi olduğunu ifade etmiştir.

Künc-i ‘aşkuñ baña şimdi oldu bir dâr-ı belâ (290/1-IV/4)

Nerede yıkılmış, üzülmüş bir kalp varsa hep aşıktandır; ancak şunu unutmamak gerekir ki hazineler her zaman viranelerde olur. Âşıkların gönlünün zengin olduğuna atıfta bulunulmuştur.

Ekseriyyâ şol yıkık gönüller olur cây-ı ‘aşk

Gencüñ olur nitekim ekser yiri vîrâneler (1137/1977/2)

Vadiler, derin çukurlardır. Aşk da derin duyguları ifade eder. Aşk vadisi içinde bizler sadece birkaç insanız diyen şair, en mert insanların kocamış dünyaya hiçbir şekilde meyletmeyenler, gönül vermeyenler olduğunu söylemiştir. Şaire göre gerçek aşk ancak bu dünyadan ferâgat edilirse bulunabilir.

Vâdî-i ‘aşk içre Nazmî biz ki birkaç merdümüz

Pîre-zen dünyâya şol meyl itmeyendür merdimüz (1429/2611/5)

Gül bahçeleri, kokuları ve görünüşleriyle sevgiliyi hatırlatır; bu yüzden âşık gördüğü her bahçeyi aşk bahçesi olarak tahayyül eder. Dostluk yolunda görünen yaralı gönlün aslında bir aşk ve muhabbet bahçesi olduğu ifade edilmiştir. Gönülde açılmış olan yaralar renkleri dolayısıyla birer kırmızı güldür.

Gülşen-i ‘aşk u mahabbetdür hakîkatde bizüm

Dost yolında görinen sîne-i pür-dâgımız (1425/2602/2)

Haremler, herkesin girebileceği mekânlar değildir. Haremlerin bu özelliğinden hareket edilerek herkesin aşk ehli olamayacağı vurgulanmış; aşk, harem ile somutlaştırılmış ve aşk haremine girmenin haram olduğu, yasak olduğu; çünkü oranın kendine has bir dünyası olduğu belirtilmiştir.

Harem-i ‘aşka ol ki mahremdür

‘Âlemi anuñ özge ‘âlemdür (1290/2310/1)

Tekkeler, ibadet vazifesinin yerine getirildiği yerlerdir. Kişi ibadet anında mabuda kalpten bağlıdır. Aşk da maşuğa kalpten bağlılığı gerektirir. Aşk ve tekke kavramlarının ortak noktası bağlılıktır. Güneş ile ayın, gece ve gündüz sevgilinin aşkının tekkesinde sevgiliye bağlı dervişler gibi olduğu, ışıklarıyla sevgilinin mekânının kapısını aydınlattıkları ifade edilmiştir.

San ışıklardur nigârâ mihr ü meh kapuñda kim

Gice gündüz **tekye-gâh**-ı ‘aşkuñuñ abdâlıdur (1109/1913/2)

Her ülkenin, yöneteni (padişah, başbakan, kral vs.) ve yönetilenleri (vatandaş) vardır. Vatandaşlar, yönetene bağlıdır. Yönetenlerin, vatandaşlar üzerindeki yönetim hakkı ülke sınırları içindedir. Aşkta ise âşık ve maşuk vardır. Maşuk, âşığı yöneten durumundadır. Şair, sevgilinin aşkının ülkesinin en iyi at binicisi olduğunu; fakat güzellerin şahı olan sevgili için yaya gittiğini söylerken sevgilinin yönetimine girdiğini ve ona kayıtsız şartsız bağlandığını vurgulamıştır.

Kişver-i ‘aşkuñ olubdur şeh-süvârı Nazmiyâ

Ol şeh-i hüsnüñ o kim atı öñince yayadur (1099/1899/5)

Dost diye seslenilen memduhun, güzellikler ülkesinde padişah olduğu, seslenenin de onun himmetiyle aşk memleketinde şah olduğu söylenirken memduha olan bağlılığa dikkat çekilmiştir.

Ben **memleket-i** ‘aşka şeh oldum kademüñde

Sen milket-i hüsne olalı pâdişeh iy dost (583/884/4)

Her evin bir misafiri olur. Gönlüne aşk evi kuranların misafirleri maşukları olacaktır. Gönüllerinde aşk evleri kuran âşıklar, gönüllerinin bayındır bir ev olmasını Allah'tan dilemektedir.

Dillerinde **beyt-i** 'aşkuñ eyleyüb yâ Rab binâ

Beyt-i ma'mûr eyle 'âşıklar dilin yâ Rabbenâ (215/187/1)

Gönüllerinin şehrine kurdukları aşk evlerinin temellerini yıkmaya çalışanların, ay parçasına benzeyen sevgilinin ışığının yansıdığı yerlere konaklama yerleri kurdukları söylenmiştir.

Sen mehûñ mihrine menzil-gâh kılmış hey güzel

Şehr-i dilde **hâne-i** 'aşkuñ uran bünyâdını (3437/6459/3)

Uçsuz bucaksız gökyüzünün, şairin yüreğindeki yıkıntıyı gördüğü için aşk şehrinin temellerini o anda yerle bir ettiği söylenirken sevgiliye duyulan aşk yüzünden gönlün bir harabeye döndüğü anlatılmak istenmiştir. Şehirler, birçok evin bir araya gelmesiyle oluşur. Her ev, bir âşığın gönlünü temsil etmektedir. Bütün âşıkların gönülleri bir araya gelerek aşk şehrinin kurmuştur. Her âşığın gönlü bir ev iken şairin gönlü bir harabedir. Bunu gören gökyüzü bu duruma katlanamaz ve şair haricindeki bütün âşıkların gönlünü yerle bir eder.

Gördi çün bî-had fezâ gönlüm harâb-âbâdını

Anda urdı 'aşk **şehr**inüñ özin bünyâdını (3456/6458/1)

Ka'be, Müslümanların hac vazifelerini yerine getirmek için gittikleri yerdir. Hac esnasında Müslümanlar Ka'be'yi tavaf eder. Bu süreç zorlu bir süreçtir. Âşık da maşuğunun etrafında pervane gibi döner durur ki bu, âşık için yorucu bir durumdur. Âşığın, mâşuğuna duyduğu aşk kendisi için kutsaldır. Âşığın, sürekli mâşuk etrafında dönmesinden ve mâşuğa duyduğu aşkın kutsallığından yararlanılarak Ka'be-i aşk terkibi kullanılmıştır. Aşk Ka'be'sinin doğruluktan kaçığının görülmediği, aşkın hiçbir hâlinde sefa sürülemeyeceği belirtilmiştir.

Merve hakkı 'aşk hâlâtından almaz bir safâ

Ka'be-i 'aşkuñ o kim sıdk ile olmaz mahremi (3432/6448/6)

Her ülkenin, kendine has özellikleri vardır; bu yüzden ülkeler birbirinden farklıdır. İnsanın her ruh hâlinin farklı şekillerde kendini gösterdiğini, aşk hâlinin de kendine has belirtileri olduğunu vurgulamak için aşk ülkesi terkihi kullanılmıştır. Eğer bir kişi gerçekten âşık ise, aşk ülkesini görür görmez tanır, nerede olduğunu bilir denilerek kişinin gerçek aşkın hâlini anında tanıyacağına dikkat çekilmiştir.

Şu kim ‘âşıkdurur sıdk ile anı

Bilür ‘aşk **ili** gördüğü dem anı (3355/6318/1)

Çöller; kurak, sıcak, insan için en gerekli sıvı olan suyun çok az olduğu mekânlardır; bu yüzden çöl denince aklımıza sıkıntılı durumlar gelir. Aşk da insanı zor durumlara düşüren bir duygudur. Çöl ve aşk kavramları bundan dolayı aynı terkip içinde kullanılmıştır. Eskiden tüm dünyada aşk çölü denince akla gelen kişi Mecnun‘du; fakat bugün aşk meydanını şerefliendiren âşığın kendisidir.

Cihân içre ki Mecnûn peyûn **deşt**-i ‘aşkdı evvel

Bugün sensin müşerref eyleyen iy dil bu meydânı (3280/6179/3)

Pazarlarda satıcı ve müşteri vardır. Aşkta da âşık ve mâşuk vardır. Âşık pazardaki satıcı gibidir, mâşuk ise müşteridir. Âşık kendini mâşuğa beğendirmek için türlü numaralar yapar. Şair, zamanın tamamının, zevk ve sefa içinde geçtiğini; artık aşk pazarında zaman geçirmenin vaktinin geldiğini söylemiştir.

Nazmiyâ cümle-i hengâmı hevâyıla geçer

Sûk-ı ‘aşkuñ o ki sevk olına hengâmesine (3152/5920/5)

Tarlalarda, ilkbaharda yağmaya başlayan yağmurlarla ekinler, çiçekler boy vermeye başlar. Bu, doğanın uyanışıdır. Kendisini âşık olarak nitelendiren şair, artık yağmurların terk ettiği aşk tarlasını gözyaşlarıyla sulaması gerektiğini söylemiştir. Şairin sulayacağı bu tarlada açacak olan her çiçek şairin yaşayacağı aşk maceralarının ifadesi olacaktır.

Nazmiyâ **mezra**’-ı ‘aşkı yûri eşk ile suvar

Hâsıl olmaz ne zamân ki olmaya bârân terke (3121/5849/5)

Pazarlarda, alış veriş yapılır. Ürün alan müşteri, satıcıya ürünün bedelini verir. Aşk pazarında canını nakit olarak vermeyen kişinin, sevgiliye kavuşma hususunda boş yere müşteri olmaması; çünkü sevgiliye kavuşmak için âşığın canından vazgeçmesi gerektiği salık verilmiştir.

Dilâ **bâzâr**-ı ‘aşka gelmeyince nakd-i cân ile

Metâ’-ı vasl-ı dil-dâra Hirî-dâr olmasun kimse (2922/5489/4)

Menzil, ulaşılmak istenen yer manasına gelir. Aşkta, asıl amaç sevgiliye kavuşmaktır; bu yüzden şair, aşkı menzil mekânıyla aynı terkip içinde kullanmıştır. Şayet biri, sevgilinin aşkının menziline girmek istiyorsa her şeyden önce onun yay gibi kaşına yerleşebilecek bir ok gibi doğru olmalı, doğru değilse sevgilinin yanında hiçbir şekilde bulunmamalıdır.

Menzil-i ‘aşkuña togrı varımaz egriler

Ok gibi olmayıcak iy kaşı yayum togru (2880/5397/4)

Tarlalar, açık mekânlar olduğu için buralarda atılacak bir nâra, sesin önünde herhangi bir engel olmayacağından çok uzaklara kadar yayılabilir. Tarlaların bu özelliğinden faydalanılarak Ferhat’ın âşıklığının herkes tarafından duyulması şöyle açıklanmıştır: Eğer aşk uğruna canını vermeseydi aşk tarlasında Ferhat’ın adının şöhreti bu kadar yayılmazdı. Aşk uğruna ölenlerin isimleri sonsuza kadar yaşatılacaktır. Bir âşık, isminin ölümsüz olmasını istiyorsa bu uğurda canını verebilmelidir.

‘**Arsa**-i ‘aşkda ‘âşıklıgla Ferhâduñ

Olmadı cânı revân eylemeyince adı çav (2877/5391/2)

Cilve yerleri, âşıkların birbirlerine en yakın oldukları yerlerdir. Buralarda âşıklar, bu dünyadan ruhen kopmuştur. Şair, aşkın cilve yerlerinin çok farklı yerler olduğunu, o yerlerde uçtan uca bir amaçsızlık hâlinin hüküm sürdüğünü söyler.

Cilve-gâh-ı ‘aşk şol bir özge câdur kim o câ

Pürdurur hâlât-ı bî-gâyât ile ucdan uca (234/227/1)

Meclisler, toplanma yerleridir. Bütün güzelliklerin sevgilide toplandığını vurgulamak için a k meclisi terkihi kullanılmıştır.   ık, kendisini sevgilinin a kının meclisinde, onun güzelliğinin mumu etrafında büyük bir istekle dönen bir pervane gibi düşünmektedir.

Meclis-i ‘a kında oldum  evkle

Hüsni  em’ine anu  perv ne ben (2718/5093/2)

Denizler, suyun yoğun olduğu mekânlardır. Denizlerin yoğunluk, bolluk imgelerini çağrıştırdığı söylenebilir. Sevgiliye duyulan aşkın yoğunluğunu anlatmak için a k denizi terkihi kullanılmıştır. M  uğ  duyulan a k yüzünden o kadar çok gözyaşı d k lm   tur ki a k denizi oluşmuştur ve oluşan bu denizin yanında Kızıldeniz’in büyüklük taslayamayacağı; çünkü g zya larıyla oluşan bu denizin, Kızıldeniz’den daha büyük olduğu belirtilmiştir.

‘A k **deryâ**sıdurur e k-i fir v num a  a

H   b y klenemez katrece bahr-i kulzüm (2402/4483/4)

Nazmî, kendisini zavallı olarak görmektedir; çünkü vuslat kapısı bir gün olsun kendisi için a ılmamı tır; bundan dolayı a k denizinin dalğ larıyla arkadaş olmuştur.

Der-i vasl olmadı r z  ey  Nazmî egerçi kim

Niçe gavvâs-ı **bahr-i** ‘a k birle    n  oldum (2312/4303/5)

Şair,   ıklık hususunda kendini o kadar üstün görmektedir ki kendisini t m   ıkların padişahı olarak düşünmektedir. Şair: “Güzellik padi ahının yaşadığı yerin toprağı olduğum günden beri, ben de a k ülkesinin sultanı oldum.” demiştir.

T  ki oldum ol  eh-i h sn   gedâ-y  k y  ben

T  o demden ben de ‘a k **ikl **min   sult nıyam (2343/4360/2)

Kiliseler ibadet mekânlarıdır. İbadette, tapılan varlığa kalpten bağlılık söz konusudur. A k da kalpten bağlılığı gerektirir. Sevgiliye olan a kı ve ondan ayrı kalmanın verdiği kederi anlatmak isteyen  air: “Ey putlar kadar güzel sevgili! A k

kilisende Nazmî, senden ayrı kalmanın verdiği kederle zayıfladı ve canlı bir cenazeye döndü.” demiştir.

Deyr-i ‘aşkuñda bu Nazmî sanemâ

Oldı za’f-ı gam-ı hicrûñle kadîd (851/1378/5)

Âşık; padişahının, güzeller diyarının padişahı; kendisinin de -ona âşık olduğu için- aşk diyarının şahı olduğunu söylemiştir.

Kuluñ kim Nazmiyem ben de diyâr-ı ‘aşk şâhıyam

Nitekim sen **diyâr**-ı hüsn şâhısın güzel şâhum (2310/4298/3)

Meydanlar, mücadelenin olduğu mekânlardır. Aşkın mücadele isteyen bir iş olduğunu vurgulamak için aşk, meydan kavramıyla somutlaştırılmıştır. Dünyanın derdini çekmek istemeyenlerin aşk meydanına ayak basması ve yiğit birer âşık olması öğütlenmiştir.

İy çekmeyem diyen ebed bu pîre-zen dehrûñ gamın

Meydân-ı ‘aşka gel kadem bas ‘âşık-ı merdâne ol (2167/4021/4)

Yollar, bir yerden başka bir yere gidişi sağlayan mekânlardır. Yollar, bir süreci ifade eder. Aşkın da bir süreç olduğunu vurgulamak için aşk yolu terkibi kullanılmıştır. Yabancılar ve âşıklar sevgiliyi görmek için kıra gelir ki bu yola giren ya katil olur ya da maktul ve bu yola girdikten sonra katilin veya maktulün kim olduğu önemli değildir. Kesin olan bir şey varsa aşk yolunun sonunun ölüm olduğudur.

Nigâr içün kıra gelmişdurur ‘uşşâk agyârı

Bu **râh**-ı ‘aşkdur bunda sorulmaz kâtil ü maktul (2136/3955/3)

2. 2. 2. Behcet, cemâl, hüsn, melâhat (güzellik), bahâ (değer)

Şair, “güzellik” manasına gelen hüsn, behcet, cemâl, melahat ve değer manasına gelen bahâ kavramlarını bazı mekân isimleriyle birlikte kullanarak somutlaştırmıştır. Şairin kullandığı mekânlar şunlardır: bostân, bûsitân (bostan), âsitân (eşik), âşiyân (yuva), diyâr, nigârîstân (put hâne), tahtgâh (başşehir), iklîm (ülke), gülistân (gül bahçesi), gülşen (gül bahçesi), gülzâr (gül bahçesi), bâzâr (pazar yeri), bâğ (bahçe),

bezm (meclis), Mısr (Mısır), Ka'be, meydân, künişt (havra), çerâğ (düzlük), deryâ (deniz), deyr (kilise), der (kapı), il (ülke), kişver (ülke), câmi', kasr (köşk), 'ummân (okyanus), siyâsetgâh (idam yeri), vilâyet (şehir), sipihr (gökyüzü), semâ (gökyüzü), âsumân (gökyüzü), feleg (gökyüzü).

Mülkler; sahibi, yöneticisi olan topraklardır. Mülkün sınırları içinde yaşayan herkes mülk sahibine tâbidir. Memduhun, güzelliğin mülkünün sahibi olduğu, âşıkların da bu mülkte memduha köle olduğu söylenmiştir.

Hüsn ü cemâl **mülk**kine şehdür o nâzenîn

‘Âşıklar aña bende-i bî-iştibâhdur (1312/2360/3)

Kiliselerde ikonlar, resimler bulunur. Bu ikon ve resimler yapılırken ressam ve heykeltıraşlar oldukça titiz çalışırlar ve ortaya çok güzel eserler çıkarmak isterler. Sevgilinin yüzünün güzelliği, güzellik kilisesinde süslenmiş olan bütün putlardan daha güzeldir diyen şair, sevgilinin güzelliğinin eşsizliğini kilisedeki resim ve ikonlarla kıyaslayarak vurgulamıştır.

Bugün **deyr**-i cemâl içre olan zîbâ sanemlerden

Bu hüsn-i suret ile ol nigâruñ nakşı zîbâdur (916/1500/2)

Âşık için sevgilinin güzel yüzü bir idam sehпасıdır. Âşığın boynuna sevgilinin zülfü geçirilir ve âşık artık idam edilmeye hazırdır. İdam kararını verecek olan hâkimler, sevgilinin kaşlarıdır. Kaşlar aşağı inerse âşık sevgilinin zülfünde asılı kalacaktır. Âşığın cellatları ise sevgilinin gözleridir. Kaşlar karar verecek gözler kararı uygulamaya geçirecektir. Güzelliğin idam sehпасı denilerek sevgilinin güzelliği uğruna ölümün bile göze alındığını vurgulanmıştır.

Siyâset-gâh hüsn zülf-i dildâr olmuş iy dildâr

Olubdur çeşmi cellâd anda ebrû aña hâcibdür (923/1518/2)

Bahçelerde hayat vardır. Bahçeye giren kişi orada hayat bulur. Âşıklar, maşuklarını gördükçe hayat buldukları için sevgiliyi bahçeye veya bahçe unsurlarına benzetmişlerdir. Sevgilinin yüzü en güzel bahçelerden de güzel bir bahçeye benzer. Yanakları gül kokulu, ağzı gül bahçesinin en zarif goncasıdır. Yapılan bu

benzetmelerle güzellik kavramı somutlaştırılırken sevgilinin, âşıkların canına can kattığı belirtilmiştir.

Ruhları ndur g lbin **bostân**-ı hüsn
Lebler  nd r gonçe-i g lz r-ı lutf (1779/3264/2)

Âşık için sevgilinin yüzü bir güzellik bahçesidir. Sevgilinin dudaklarının g zelliğı ve  ekiciliğı yanında parlak bir hurmanın veya taze bir  z m n esamesi bile okunmayacaktır.

B st n-ı cem l içre bugün t ze irişmiş
La'l  n gibi reng n rutab u ter 'ineb olmaz (1383/2513/2)

Eşsiz bir g zelliğı olan sevgilinin eşi benzeri, güzellik kilisesinde dahi bulunmamaktadır.

Ol nig ru n nakş-ı hüsni kim var ol resm ile san
Yokdurur **deyr**-i cem l içinde bir tasvirde (3036/5702/2)

Sevgili, o boyu posuyla, o gül rengine olan yanaklarıyla sanki güzelliğın g l bahçesinde bir servi yahut bir yasemindir.

Ol kâmet-i mevz nu  ol ' rız-ı g lg nu n
G lz r-ı cem l içre serv   semen olmişdur (977/1634/3)

Sevgilinin g zelliğının bir deniz, cazibesinin ise o denizde bir dalga olduğu, sevgilinin güzellik okyanusunun en güzel y zl s , güzellerin ş h  olduğu ve güzellikte eşinin benzerinin bulunmadığı söylenmiştir. Denizler ve okyanuslar, gerek büyüklükleri gerekse sınırsız gibi d ş n lmeleriyle insanda hayranlık uyandıran mekânlardır. Sevgilinin g zelliğı bu yüzden okyanus ve denizlerle somutlaştırılmıştır.

Bahrdur h sn  n sen  n mevcidir anu   n u hüsn
Sensin ol d d r hakk  hey güzel '**ummân**-ı hüsn
Sa a hem-t  kimdurur 'âlemde iy sultân-ı hüsn
Bir d r-i pâkîze-cevher-z tsın sen hoş-sıf t (624/56-III/2)

Şair, sevgilinin ayaklarına kapanan gönlünün artık kendisine ait olmadığını; çünkü güzellik köşkünü seyre çıkmış olan gönlünün tek suçunun, sevgilinin zülfüne bağlanıp kalması olduğunu ifade etmiştir. Köşkler büyük ve gösterişli yapılardır. Şair, sevgilinin güzelliğini köşkerin gösterişi çağrıştırmaktan faydalanarak övmüştür.

Kasr-ı hüsnüñ se[y]rine çıkdugı dil benden degül

Pâyüña düşdükce başdan aña zülfündür sebep (510/742/3)

Adaletiyle ünlü Keykubâd gibi olan ey padişahların padişahı. Başındaki altından bir külâh gibi duran taçla ve zâtının güzelliği ile güzellik tahtgâhında oturmaktasın. Başkentler, bir ülkenin en önemli şehirleridir. Bu kentlerde ülkenin en önemli kişileri bulunur. Güzellik başkentinin hanı terkibiyle memduhun güzelliği yüceltilmiştir.

Keykubâdî tâcdur başuñda Key zerrîn külâh

Zât-ı hûbuñ **taht-gâh**-ı hüsne hândur Hüsrevâ (281/331/4)

Gökyüzü, sınırı olmayan bir mekândır. Gökyüzünde insanı gerek şekilleri, gerek yaydıkları ışıkları, gerekse ulaşılmaz olmaları gibi özellikleriyle kendilerine çeken ay, güneş ve yıldızlar vardır. Gökyüzünün en önemli unsuru insanlar için birçok faydası olan güneştir. Âşık, sevgilinin güzelliğini tarif edemediği ve güzelliğine sınır koyamadığı için onun güzelliğini gökyüzü ile kıyaslar. Âşık için sevgilide mevcut bütün güzellikler gökyüzüne benzemektedir. Sevgilinin yüzü, âşığa göre gökyüzünün güneşi gibidir. Maşukun yüzünü bir gün dahi görmeyen âşık için dünya zifiri karanlığa döner. Âşığın dünyası sadece sevgiliyle birlikteyken aydınlanmaktadır.

Sen ol bahâ **felegi** şemsisin ki bu gözüme

Yüzüñi görmedüğüm gün cihân olur deycûr (1345/2430/2)

Sevgiliyi gören kişinin yüzü aydınlanır ve güler; çünkü sevgili melek yüzlüdür, güzellik gökyüzünün güneşidir.

Ol melek-sîmâ **semâ**-yı hüsn mihrdür bugün

Gören âdem rûşen ol şevk ile mihr eyler aña (226/210/2)

Sevgiliye seslenen âşık, sevgilinin bugün güzellik gökyüzünün güneşi olduğunu, güneşe bağlanmış olanların hepsinin gönlünü etkilediğini ifade etmiştir.

Sen bugün mihr-i **sipîhr**-i hüsnsün ki olmuşdurur

Cümleten mihr ehlinün gönlünde te'sîrûn senün (1998/3675/2)

“O güzellik ülkesinin şahının ayağının tozu acaba senin başın için tamamen incilerden yapılmış bir taç mıdır ey Nazmî!” diyen şair, sevgilinin güzelliğinin hiçbir şeyle kıyaslanamayacağını vurgulamak için sevgiliyi güzellik ülkesinin padişahı olarak göstermiştir. Sevgili, dilberler içindeki en güzel dilberdir.

O şâh-ı **kişver**-i hüsnün be Nazmî başum için

Ayagı tozıdurur pür-dürer ‘aceb ser-tâc (728/1147/5)

Ülkeler, sınırları belli olan mekânlardır. Güzellik ülkesi terkihiyle güzellik kavramına bir sınır çizilmiş ve çizilen bu sınır içinde kalan tüm güzellerin padişahı olarak sevgili gösterilmiştir. Sevgili şirin ve şeker ağzıyla, gülüşüyle zarıflığın Mısır’ının Yusuf’udur, güzellik topraklarının padişahıdır.

Leb-i şîrîn ü şeker handla sensin be güzel

Yûsuf-ı Mısır-ı bahâ Hüsrev-i **iklîm**-i cemâl (2216/4121/3)

Aşağıdaki beyitte güzellik ülkesinin sultanının, gönül ehli kullarına lütuflarda bulundukça, iyilikler yaptıkça güzelliğine güzellik katacağı ifade edilmiştir.

Ehl-i dil kullarına lutf u vefâ ihsânın

Eyledükce olur ol hüsn **ili** sultânı güzel (2235/4154/5)

Meydanlar, açık mekânlardır. Herkes meydanlara çıkabilir, meydanlarda dolaşabilir. Meydanlar aynı zamanda türlü çekişmelerin yaşanabileceği yerlerdir. Kendini göstermek isteyen kişi meydanlara çıkar. Zarafet meydanında gezen cilvelilerin gözlerinin sevgiliyi takip ettiği ve sevgili hakkında türlü fitnelikler düşündükleri söylenerek sevgilinin güzelliğinin kışkıldığı vurgulanmıştır.

Meydân-ı bahâ fettânlarınun

Sen pür-fitenün hep çeşmi basar (1371/2487/3)

Sevgili, en güzel benim derse hiç kimse onunla bu hususta baş edemez denilerek güzellik meydânında sevgilinin rakipsiz olduğu belirtilmiştir.

Bir güzel yokdur senüñle ki ide da'vâ-yı hüsn

Hüsn **meydân**ında sen nola dir-iseñ ben güzel (2187/4067/3)

Kapılar geçiş mekânlarıdır. Bir durumdan başka bir duruma veya bir yerden başka bir yere geçişi ifade. Memduhun bir bakışıyla herkes kendisine kul olabilir. Sevgilinin güzelliği kapı ile somutlaştırılmıştır; çünkü kişinin, sevgiliyi görmeden önceki ruh hâli ile sevgiliyi gördükten sonraki ruh hâli aynı değildir.

Nazaruñ var ola **der**-i hüsnüñe teslîm eyler

Kime göstersem eyâ şûh güzel sen güzeli (3561/6689/2)

Sevgilinin güzelliği, klâsik Türk şiirinde kiliselerdeki resimlerle sıklıkla kıyaslanmıştır. Sen, güzellik kilisesinin içinde özene bezene yapılmış süslü bir resim, işlemelerinle âşıkların kalbini çalan bir güzellik putu gibisin denilerek sevgili, bir kilisede toplanan resimlerin en güzeli olarak düşündürülmüştür.

Deyr-i hüsn içre ki bir sûret-i zîbâsın sen

Nakş ile diller alur bir büt-i ra'nâsın sen (2775/5216/1)

Âşık, zarafetiyle, süsüyle bir put kadar güzel olan sevgiliyi överek böyle bir güzellik resminin güzellik havrasına asla gelmediğini ifade etmiştir.

Nakş-ı hüsn ile **künişt**-i hüsne

Gelmeye hîç senüñ gibi sanem (2436/4553/7)

Âşığa göre sevgilinin alnı bir güzellik denizidir. Sevgilinin nun gibi kaşları o güzellik denizinde hareketli bir dalga gibidir. Denizler, açık mekânlardır; rüzgâr esince dalgalanır, ay ışığı vurunca yakamozlar oluşur. Denizler, bu özellikleriyle insanda hayranlık uyandırır. Âşık, sevgilinin alnının güzelliğini bu yüzden deniz ile somutlaştırmıştır.

Hüsn **deryâ**sıdır alnuñ kaşlarıñdur anda nûn

Mevcidür peyveste çîn çîn olmag anuñ bî-sükûn (2629/4923/1)

Ovalar, geniş düzlüklerdir. Ovalarda, toprak verimli olur. Özellikle ilkbaharda ovaların canlanması insana huzur verir, insanı ovalara çeker. Allah'ın nurunun bir yansıması olarak görülen sevgili, bu yüzden güzellikler barındıran bir ova gibi düşünülmüştür.

Çerâğ-ı hüsnün sen nûr-ı yezdân (2569/322-IV/3)

Peygamber Efendimizin teni gül kokarmış; bu yüzden gül, klâsik Türk edebiyatı şairlerinin çok kullandığı bir imge olmuştur. Sevgili her zaman gülle veya gül ile ilgili diğer unsurlarla birlikte anılmıştır. Burada amaç, sevgiliye duyulan aşka bir kutsiyet kazandırmak olmuştur. Nazmî için sevgili; düzgün boyu, gonca gibi ağzı ve yasemin gibi göğsüyle güzelliğin gül bahçesi içinde yürüyen bir servi gibidir adeta.

Şol kad-i mevzûnla sen iy semen-ber gonçe-leb

Gülşen-i hüsn içre bir serv-i revânımsın benüm (2365/4411/4)

Bir güzel gören şair onu tarif ederken şöyle der: Güzelliğin gül bahçesinde dolaşan taze, berrak, gül yanaklı servi boylu bir güzel gördüm.

Safâ vü revnak-ı **gûlzâr-ı** hüsn

Yine bir serv-i gül-ruhsâr gördüm (2300/4277/2)

Sevgili adeta bir güzellik bahçesidir ki onun yanakları, dudakları bir gül; saçları ise sümbüldür.

Bir hüsn **gülistânı**dur ol şûh kim anuñ

Ruhsâr u lebi gonçe vü güldür saçı sünbül (2140/3963/4)

Gül bahçeleri, sevgiliye duyulan aşkın temizliğini, saflığını, kutsiyetini ifade eder. Sevgiliye, aşkları yüzünden inleyen binlerce bülbül olduğu söylenmiştir ve bülbüllerin âşık olduğu güzellik gül bahçesinin taze gülünün kendisi olup olmadığı sorulmuştur.

‘Aşk ehlinden hezârân bülbül-i zârî olan

Gülistân-ı hüsn içinde şol gül-i ter sen misin (2692/5052/5)

Yaseminin güzellik ve değerde sevgiliye benzemeye çalıştığı ve bu durumun g l bahçesi için bir şeref olduğu ifade edilmiştir.

G lşen    b-ı r yıdur iy yüzi **b g**-ı behcet m

Hüsn   bah da lutf ile be zeyeli semen sa a (199/155/4)

Sevgilinin yüzü ve mahallesi klâsik Türk şiirinde Ka'be'ye benzetilir. Âşık orada dolaşmakla Kâ'be'yi tavaf etmiş olur.³⁰ Burada amaç sevgilinin güzelliğine ve ona duyulan aşka bir kutsiyet kazandırmaktır. Peygamber Efendimizin hakkı için güzelliğin Ka'besinde bir dostla dost oldum denilerek memduha duyulan sevgiye kutsallık kazandırılmak istenmiştir.

Mustafâ n rı hakkı- n oldum

Ka'be-i hüsn bir hab be hal l (2265/4198/2)

Mısır'dan, klâsik Türk şiirinin coğrafyasında çok bahsedilmiştir. Yusuf Peygamber'in güzelliğini telmihen sevgilinin yüzü Mısır'a, sevgili de sultana benzetilir.³¹ Memduhun, güzellik Mısır'ının Yusuf'u olduğu ve ona çok kıymet verilmesi gerektiği; ancak ona verilecek olan kıymetin sahip olduğu dünya malıyla ilgili olmadığı güzelliğinin kıymeti ile ilgili olduğu söylenmiştir.

Nice kıymet ola ol Yûsuf-ı **Mısır**-ı hüsne

Kıymeti hüsn ile anu  bu cihân mâlı degül (2235/4153/3)

şair, güzellik Mısır'ının sultanı olan Yusuf yüzlü memduhuna hasrettir ve Hz. Yakup gibi her daim gözyaşı dökmektedir.

Hasret ile agladur Ya'k b-veş her dem beni

Ol melâhat **Mısır**ına sultân olan Yûsuf-cem l (2169/4026/2)

Meclisler, toplanma mekânlarıdır. Bütün güzelliklerin sevgilide toplandığını vurgulamak için sevgilinin yüzü; güzellik meclisine, gözleri ise taze ve nazik bir bademe benzetilmiştir.

Bezm-i h sn  nde ki hoş çeşm-i erezd r eşm  

'Aynıdur ol g zel m n z k   ter b d mu  (2074/3824/2)

³⁰ İskender Pala, Ansiklopedik Divan şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 245.

³¹ İskender Pala, a. g. e. , s. 315.

Bahçeler, türlü yemişlerin bir arada yetiştirildiği mekânlardır. Bahçelerin bu özelliğinden faydalanılarak sevgilinin yüzünün farklı uzuvları, bahçelerde yetiştirilen yemişlere benzetilmiştir. Sevgilinin dudakları şeftaliye, çene altı elmaya benzemektedir. Sevgilinin yüzü de bu yemişleri bir araya getiren güzellik bahçesidir.

Bâg-ı hüsn içinde şeftâlû lebûñ

Sîb o yüzden hey güzel hem gabgabûñ (2028/3718/1)

Hız. Yusuf'un güzelliğine ve Mısır'da bir pazarda satılmasına telmihte bulunarak memduhunun güzelliğini öven şair, memduhuna şöyle seslenmektedir: Güzellik pazarında seni gören alıcılar için sen, gördükleri en kıymetli şey olursun ey güzellik Mısır'ının Yusuf'u.

Hüsn **bâzâr**ında iy Mısır-ı melâhat Yûsuf'ı

Nakd-i cân ile olur gören harîdârûñ senûñ (1996/3670/2)

Mutluluğun eşiği, güzellik şahının bulunduğu yerin eşiğidir ki o bir güzellik şahinidir, yuvası da güzellik yuvasıdır.

Sa'âdet **âsitânı** ol şeh-i hüsn âsitânıdur

Ki ol bir şâhbâz-ı hüsn ü behcet **âşiyânı**dur (919/1508/1)

Meydanlar, açık mekânlardır. Türlü müsabakalar, şenlikler, gösteriler meydanlarda yapılır. Meydana çıkan herkes izleyiciler tarafından görülür. Değer kavramı, meydan ile bir terkip içinde kullanılarak memduhın vasıflarının herkes tarafından görüldüğü ve beğenildiği vurgulanmıştır. Memduh melek yüzlü güzellerin padişahıdır. Aynı zamanda kıymet meydanının en usta binicisidir.

Tapuñdur melek hüsnûñ şehriyârı

Bahâ **mejdânı**nun hem şeh-süvârı (3845/14/12)

Gökyüzü, sınırsız bir mekândır. İnsanın hayranlıkla baktığı güneş, ay, yıldızlar gökyüzündedir. Gökyüzünün insanda uyandırdığı hayranlık duygusundan faydalanılarak güzellik kavramı, gökyüzü ile somutlaştırılmıştır. Bu yolla sevgilinin güzelliğine kelimelerin yetmediği vurgulanmıştır. Sevgiliyi aniden karşısında gören

kişinin, güzellik gökyüzünün en kıymetli güneşini gördüğünü zannedeceği söylenmiştir.

Bir ân ki göre bir kişi ânîde mihr ider

Ol **âsumân**-ı hüsn ü bahâ âfitâbına (3215/6044/2)

Vilâyetler, büyük yerleşim yerleridir. Vilayetlerde, farklı kültürlerden insanlar, farklı mimaride evler bulunur; bu yüzden buralarda “farklı özelliklerin bir arada toplanması” imgesi vardır. Vilayetlerin birçok özelliği bir araya getirme özelliğinden faydalanılarak güzellik ve değer kavramları somutlaştırılmıştır. Bu yolla farklı güzelliklerin bir araya gelerek memduhta toplandığı belirtilmiştir. Memduhun bir sipahi olduğu ve bu sipahinin güzellik ve kıymet şehrinin en yiğidi olduğu söylenerek memduh övülmüştür.

Bu Nazmî bir sipâhî güzel sevdi ki ol güzel

Hüsn ü bahâ **vilâyetinüñ** şâh-bâzıdur (1315/2365/5)

Bostanlar yani bahçeler, türlü yiyeceklerin bir arada yetiştirildiği mekânlardır. Türlü yiyecek, türlü lezzet manasına gelir. Güzellik bostanı terkihiyle, sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarının ve ona duyulan aşkın insanda uyandırdığı farklı duygular anlatılmıştır. Âşık, güzellik bostanını baştanbaşa yeşillendiren, bostanın her köşesini dolaşan bir ırmağın varolduğunu, aslında o ırmağın kendi gözyaşları olduğunu söyleyerek sevgiliye sitem etmiştir.

Bûsitân-ı hüsnüñi ser-sebz iden iy serv-i nâz

Cüst ü cûyuñda revân olan yaşum ırmagıdur (1107/1908/3)

Sevgili, güzellik ve sevinç ülkesinin şahı olarak düşünülmektedir. Sevgiliye köle olanların sayısı o kadar çoktur ki sayılamaz.

İy şâh-ı **diyâr**-ı hüsn ü behcet

Yok bendelerüñe hadd ü gayet (3854/16/45)

Nigâristanlar, türlü güzel resimlerin toplandığı yerlerdir. Şair, sevgilinin güzelliğini övmek için “Putlar kadar güzel birini gördüm güzellik put hanesinde ki onun zarafeti karşısında hayran kaldım” demiştir.

Bir sanem gördüm **nigâristân**-ı hüsn içre ki âh
Kıldı hayrân nakşına ol sûret-i zîbâ beni (3458/6509/7)

Sevgilinin tüm güzellerden daha kıymetli olduğunu anlatmak için sevgili, güzellik ülkesinin padişahı olarak tasvir edilmiştir. Sevgilinin, güzel yüzlülerin ülkesinde padişahların padişahı olduğu, kendisine köle arıyorsa âşıklarının hepsinin köle olmaya hazır olduğu ifade edilmiştir.

Sensin **iklîm**-i cemâl u hüsne server serverâ
Bende dersen servere ‘uşşâk-ı yekser serverâ (282/332/1)

Memduhun; şirin dudaklarıyla, şeker gülüşüyle değerler Mısır’ının Yusuf’u ve güzellik ülkesinin Hüsrev’i olduğu söylenerek memduh övülmüştür.

Leb-i şîrîn ü şeker handla sensin be güzel
Yûsuf-ı **Mısır**-ı bahâ Hüsrev-i **iklîm**-i cemâl (2216/4121/3)

2. 2. 3. Belâ

Belâ; felaket, musibet manalarına gelir. Soyut bir kavramdır. Şair, bu kavramı somutlaştırmak için deşt (çöl), bâzâr (pazar), dükkân, bezm (meclis), dâr (ev), künc (köşe), kûh (dağ), çâh (çukur), sebzêâr (sebze bahçesi), sahrâ (çöl), bahr (deniz), deryâ (deniz), vâdi, beyâbân (çöl), deşt (çöl), kûy (sevgilinin bulunduğu mekân), esvâk (pazar yerleri) mekânlarını kullanmıştır.

Mülkün sınırları içindeki her şey mülk sahibinin sorumluluğundadır. Sevgilinin zülfünün hayaline aklı takıldı takılalı bela mülkünün şahı olduğunu söyleyen şair, bela mülkünün bayrağının, ejderha suratlı bir bayrak olduğunu belirtmiştir.

Ben şeh-i **mülk**-i belâ oldum hayâl-i zülf-i yâr
Baña şâhâne livâ-yı ejdehâ-peyker yiter (1171/2055/2)

Köyler küçük yerleşim alanlarıdır. Âşık, sevgilinin yüzündeki küçük beni bela ve fitne köyüne benzetirken benin, kendisini sevgiliye bağlamasını, başına açılmış küçük bir bela olarak düşünmektedir.

Nigârûn gûyiyâ **kûy**-ı belâ vü fitnedür hâli
Aña çevgândurur ki olmuşdur ol zülf-i dü-tâ eğri (3296/6214/4)

Dağlar ve çöller, insanı zor durumlara düşürecek mekânlardır. Bu mekânlarda bulunan kişiler sıkıntılı zamanlar geçirir. Dağların ve çöllerin bu özelliklerinden faydalanılarak “Eğer bir âşık bela çölüne veya mihnet dağına düşmemişse ne Mecnun’un ne de Ferhat’ın çektiklerini anlayabilir. Gerçek âşıklar her türlü sıkıntıya, belaya katlanabileceklerini ispatladıktan sonra ben âşığım diyebilir.” denmiştir.

‘Âşk ile Mecnûn u Ferhâd’uñ ne bilsün çekdügin

Düşmeyen ‘âşık belâ **deştine** mihnet tagına (3048/5729/4)

Sıkıntı köşesine düşenin, bela çöllerinde olanın her daim can yoldaşı gam; can ciğer arkadaşları ise feryatlar ve inlemelerdir.

Künc-i mihnetde **beyâbân-ı** belâda dem-be-dem

Mûnisüm gam hem-demüm feryâd u âhumdur benüm (2367/4417/4)

Vadiler, doğal yollarla oluşmuş derin çukurlardır. Sultan Süleyman’dan ayrı düşmesine içreleyen şair, kendisini bela vadisine düşüp de sellerde boğulan zavallı bir karınca gibi gördüğünü söylerken içinde bulunduğu sıkıntılı durumun derinliğini vurgulamıştır.

Belâ **vâdisine** düşmiş elem seyl-âbı gark itmiş

Ben ol mûr-ı za’îfem kim Süleymân’dan ayrıldum (2311/4300/2)

Denizlerde, insanlar derinlere dalarak denizlerin yoğunluğunu hissedebilir. Gerçek manada aşkın yoğunluğunu yaşamak isteyenler, bela denizine dalmalıdır. Bela kavramı, deniz ile somutlaştırılarak aşkın sıkıntı veren yanı vurgulanmıştır. Bir âşık, şayet sevgilisine kavuşmak istiyorsa hem aşka âşina olmalı hem de bela denizinde bir dalgıç olmaya alışık olmalıdır. Bu alışkanlığı kazanırken de büyük bir istekle çalışmalıdır.

Der-i vasl isteyen ‘âşk ile olur âşinâ Nazmî

Olur ‘âşk ile her demde belâ **deryâsına** gavvâs (1623/2980/5)

Çöller, verimsiz olmaları dolayısıyla olumsuzlukları çağrıştıran mekânlardır. Âşık; Mecnun gibi bela çölünde gezerken Leyla’nın güzelliğine olan aşkını da

kendisine kıyafet yapmaktadır. Bela kavramı, çöl ile aynı terkip içinde kullanılarak aşkın sıkıntı veren yanı vurgulanmıştır.

Belâ **deşt**inde oldum tâ ebed Mecnûn gibi lâbis

O Leylî hüsnüñ olaldan libâs-ı ‘aşkını lâbis (1480/2710/4)

Şair; kendisi gibi âşıkları, aşkın padişahları olarak görmektedir. Bu yüzden otağları dert ve bela çölünde kuruludur. İçlerinde yanan ateşler de kızıl otağlarıdır.

Şâh-ı ‘aşkuz konmuşuz derd ü belâ **sahrâ**sına

Anda âh âteşin yir yir kızıl otagımız (1425/2602/3)

Bostanlarda, sebze yetiştirmek için tırmık gibi bahçe aletleriyle küçük yerler açılır. Âşık, sevgilinin kirpiklerini tırmık gibi düşünmektedir. Sevgilinin, gözünü her açıp kapamasıyla âşığın gönlünde bostanda sebze yetiştirmek için açılan küçük bölmelere benzer yaralar açılmaktadır. Bu yaralar âşığa sıkıntı vermektedir. Bu yüzden âşık gönlünü belâ bostanı gibi düşünmektedir. Âşık ayrıca yanağındaki yaranın da bu bela bostanını sulayan bir pınar olduğunu söylemektedir.

Sînem ki mûlar ile belâ **sebze-zâr**ıdur

Zahm-ı haddinüñ yâr anuñ akar buñarıdur (1314/2363/1)

Çukurlar, düşkünlüğün mekânıdır. Bundan dolayı bu dünyada edinilen makamların birer bela çukuru olduğu, makam derdine düşen kişinin de bu bela çukurunu manen derinleştirmeye devam ettiği düşünülmektedir.

Câh-ı dünyâ kişiye **çâh**-ı belâdur hakkâ

Câha düşen kişi ma’nâda yirin çâh eyler (1233/2182/4)

Dağlar, insanı zor durumda bırakabilecek mekânlardır. Dağların bu özelliğinden faydalanılarak bela kavramı dağ ile somutlaştırmıştır. Şair, Ferhat gibi kendisinin de aşkıdan bela dağında feryatlar edecekken öldüğünü, bu yüzden sesinin çıkmadığını söylemiştir.

Feryâd idicek ‘aşk ile ben **kûh**-ı belâda

Yanumda benüm cânı mı var ses ide Ferhâd (785/1253/2)

Kişinin dünyaya dair hırslara düşmesi, bela denizine düşmesi manasına gelir. Kişi, âlimlerle oturup kalkmalı ve dünyanın hırslarından kendini kurtarmalıdır.

Bahr-ı belâya düşmedür âmâl-i dünyevî

Ehlile anuñ imdi yiter âşinâlık it (654/1015/2)

Köşeler, insanı iki yanından sıkıştırır. Belaya düşen insan da manen sıkışık durumdadır. Şair, âşığı her gün ayrılık vadisine yolladığını; dostunun, kendisini bu bela köşesinden gelip kurtarmasını beklediğini söylemiştir.

Ben ‘âşıkı her gâh salub vâdî-i hicre

Yiter yirümi **künc**-i belâ eyle gel iy dost (584/888/2)

Dünya, insanoğlu için geçici bir evdir. İnsanlar, bu evde türlü sıkıntılarla sınanacak ve daimi mekânı olan öteki dünyaya göçecektir. Bu dünya, bela evi olarak tarif edilmekte, bu dünyada sıkıntı ve derdin eksik olmayacağı düşünülmektedir.

Bir kevn [u] fesâd iken mukarrer

Bir **dâr**-ı belâ degül mi dünyâ (184/126/4)

Şair, meclislerin bir araya gelmeyi çağrıştırmaktan yola çıkarak bütün dertlerin kendisinde toplandığını vurgulamak için belâ bezmi terkiibini kullanmıştır. Sevgilinin bir gün olsun şairin feryatlarına kulak vermediği, bundan dolayı şairin bela meclisinde niçin bulunduğunu anlamayacağı ifade edilmiştir.

Bulurdi neydüğüm ger belâ **bezminde** dilber

Benüm iy Nazmî nâlüm ideydi bir dem ısgâ (130/42/5)

Pazarlarda sürekli bir hengâme vardır. Bir şeyler alınır bir şeyler satılır. Satıcılar arasında, daha çok kazanmak için bir rekabet vardır. İşini bitiren kişi pazarda durmaz. Oradan ayrılır. Pazarlar bu yüzden geçici süreyle bulunan mekânlardır. Pazarların karmaşıklık ve geçicilik özelliklerinden hareketle dünya, bela pazarına benzetilmiştir. Bela pazarında doğal olarak insanlar birbirlerine bela alıp satacaktır.

Belâ alub belâ satmakdadur halk

Belâ **bâzâr**ıdur bâzâr-ı dünyâ (175/116/4)

Dükkânlar, alış verişin mekânlarıdır. Âşık, yüreğinin, aşk denilen malın müşterisi oldu olalı sıkıntı ve kederle dolu olduğunu, âdeta elem pazarındaki bela dükkânına döndüğünü söylemiştir.

Hırî-dâr-ı metâ'-ı 'aşk olaldan bu dil-i pür-derd

Elem bâzârgâhında belâ **dükkânına** geçti (3299/6221/4)

Şehirlerin farklı unsurları bir arada bulundurma özelliği kullanılarak bütün cefaların âşıkların başında toplandığına dikkat çekilmiştir. Dünyadaki bütün dertlerin, eziyetlerin bir araya geldiği belâ şehrinde âşık, pazar yerini dolanarak oradaki herkese coşkuyla inlemelerini duyurmalıdır.

'Âşık oldur kim gezüb **şehr-i** belâ esvâkını

Nâlelerle uydura ol mecmu'a eşvâkını (3440/6468/1)

2. 2. 4. Buhl (cimrilik)

Mesken, oturulacak yer manasına gelir. Meskende bulunan kişi, oraya bağlanmış demektir. Buhl ise cimrilik manasına gelir ki elindekini harcamaya kıyamamayı ifade eder. Soyut bir kavram olan buhl, mesken kavramıyla somutlaştırılarak cimri insanların bu bağımlılığı eleştirilmiştir. Cimrilik meskeninin sakini olanların, hırsları da malları da durmadan artacaktır.

Hırsı artar dahı hem artırur elbet turarak

Mesken-i buhlde her sâkin olan imsâkin (2753/5166/3)

2. 2. 5. Devlet, ikbâl

Devlet ve ikbâl; baht, talih manalarına gelir ki soyut kavramlardır. Şair 'arsa (tarla), âşiyân (yuva), dergeh (dergâh), der (kapı), âsmân (gökyüzü), âsitân (eşik) mekânlarıyla devlet ve ikbâl kavramlarını somutlaştırmıştır.

Eşikler, bir mekânın giriş bölümüdür. Bu bölüm de mekân sahibinin hâkimiyet alanına dâhildir. Memduhun iyiliklerinin, memduhun bulunduğu yerin dışına taşıdığını ve bu iyiliklerden faydalanmak istendiğini belirtmek için talih kavramı eşik ile somutlaştırılmıştır. Memduhun baht eşiğinin güzel toprağına bir ümitle yüz sürmeye gidildiği ifade edilmiştir.

Âsitân-ı devlet ü ikbâlünüñ ümmîd ile

Hâk-i behcet-bahşına yüz süre geldüm ben fakîr (3793/20/3)

Dergâhlar, aynı amaca hizmet eden insanların bir arada bulunduğu mekânlardır. Şair, kul oldukları efendinin güzeller şahı olduğunu; bahtlarının dergâhının, onun talihinin eşiğinde bulunduğunu söylemiştir. Dergâhı, ikbâl kavramını somutlaştırmak için kullanan şair, memduhun yanında bulunma amacını vurgulamıştır.

Bir efendiye kuluz biz kim güzeller şâhıdır

Âsitân-ı devletidür **dergeh**-i ikbâlimüz (1427/2606/3)

Kapılar, geçiş mekânıdır. Kapılardan geçen insan yeni bir duruma, yeni bir ortama geçmiş olur. Bir kişi, talih kapısını kendisine sığınılacak yer edindikten sonra yerine getirilmeyecek bir emir alırsa oradan lütuf görmeyecektir.

Şimdi bir kes bir **der**-i ikbâli idinse melâz

Lutf görmez andan ol görürse ger bir emr-i şâz (891/1451/1)

Gökyüzü, büyüklüğü ve sınırsızlığı ile sonsuzluğu çağrıştırır. Memduhun şansının, baht ve talihin gökyüzünde büyüklük güneşiyle ortak olduğu söylenirken memduhun şansının bolluğuna dikkat çekilmiştir.

Bugün kim tâli'üñ mes'ûd olub hûrşîd-i iclâlünü

Olubdur **âsmân**-ı devlet ü ikbâlden şerik (3869/38/1)

Toplum nazarında kuş yuvası bozanın kendi yuvasının bozulacağı³² şeklinde bir inanış vardır; çünkü kuş yuvaları, bulunduğu yere bolluk, bereket getirir. Kuş yuvaları ile talih kavramı bu yüzden aynı terkip içinde kullanılmıştır. Memduh, güzellerin şahı olarak nitelendirilmektedir. Memduhun bulunduğu mekân, izzetin ve talihin kuşunun yuvasıdır.

Begüm sen şâh-ı hüsnünü âsitânı

Hümâ-yı 'izz ü devlet **âşiyânı** (3359/6326/1)

³² Hulusi Gürbüz, "Everekli Seyranî Divanında Kuşlar", *Turkish Studies*, C. : 9, S. : 6 (2014), s. 485-504.

Toprağın olduğu yerde bolluk, bereket vardır. Türlü türlü çiçekler açar topraklarda. Defterdâr Ali Beg için yazılan aşağıdaki beyitte, Ali Beg'in ikbalinin ve mutluluğunun talih tarlasında hepten açıldığı söylenmektedir. Mutluluk ve talih, birer çiçeğe benzetilmiştir.

Bahtuñ ikbâl ü sa'âdet topın

‘Arsa-i devlet içinde [a]çıldı (3872/48/2)

2. 2. 6. Dil (gönül)

Gönül; sevgi, istek, düşünüş, anma ve hatır gibi kalpte var sayılan duygu kaynağı olarak tanımlanmaktadır ki soyut bir kavramdır. Şair bu kavramı somutlaştırmak için beyitlerinde mezra' (tarla), harâb-âbâd (harabe), şehristân (büyük şehir), deyr (manastır), imâret (aşevi), fezâ (geniş düzlük), hâne (ev), iklim (ülke), kişver (ülke), 'arsa, tekyegâh (tekke), şehir (şehir), kâşâne (mâlikâne), kal'a (kale), künc (köşe), ev, mülk mekânlarını kullanmıştır.

Evler, insanların barındığı, ihtiyaçlarını karşıladığı mekânlardandır. Gönül ise duyguların kaynağıdır. Her iki kavram da bünyelerinde bir şeyler barındırmaktadır. Bu yönüyle gönül, eve benzetilmektedir. Bir kimse kendini sadece dünya işlerine bağlamışsa o kişinin gönül evi kaygılara ve tasalara yatak olacaktır. Kişi, gönlünde ferahlık hissetmek istiyorsa dünya işlerine bağlanmamalıdır.

Dünye işinde olanuñ yendek uş

Göñli evi kayguya yatag olur (1273/2272/2)

Âşık, ay parçasına benzeyen sevgiliden ayrı kaldığı için, gönül evi karanlıklara gömülmüştür; sevgilinin lütfedip yanına gelmesini ve yüzünden yansıyan ışığın, içindeki kasvetli karanlığı dağıtmasını dilemiştir.

Deycûr-ı gam ki itdi göñül hânesini târ

Mihrüñle rûşen it anı iy meh-likâ güzel (2278/4225/2)

Köşeler, iki tarafı kapalı olduğu için korunaklı mekânlardır. Kıymetli şeyler, köşelerde muhafaza edilir. Nazmî, hazinelerin harabelerde bulunacağına; o yüzden aşk hazinesini gönlünün bir köşesinde sakladığına ve gönlünün bu suretle bir harabeye döneceğine dikkat çekmiştir.

Genc-i ‘aşkı **künc**-i dilde Nazmiyâ

Sakla kim olsun aña vîrâne ol (2203/4094/5)

Kaleler, içinde yaşayanları kötülöklere karşı korumak için yapılan yapılardır. Şair, gönlünü kaleye benzetmiştir ve gam askerlerinin hep birlikte üşüşüp gönlünün kalesinin etrafını kuşattıklarını, mutluluk kapısını kapattıklarını söylemiştir.

Dil **kal**’asın kuşatdı çü gam leşkeri üşüb

Şâdî kapusın âh ki def’i kapatdılar (1321/2380/4)

Köşkler, büyük ve gösterişli yapılardır. Köşkerin bildirdiği bu imgelerden hareket edilerek gönöl kavramı köşk kavramıyla somutlaştırılmıştır. Bu yolla sevgiliye, gönölde ne kadar büyük bir yer ayrıldığı anlatılmıştır. Perilere benzeyen sevgiliye kavuşmanın hayalinin kurulabilmesi için gönöl köşkünün, تنها bir köşenin bir de sevgilinin hayalinin olması gerekmektedir.

‘Âlem-i vasl itmege her dem hayâlün birle cân

İy perî **kâşâne**-i dil kûşe-i tenhâ yiter (1169/2052/3)

Şehirler büyük yerleşim alanlarıdır. Büyüklükleri, zenginliklerinin de göstergesidir. Zenginlikler her zaman saldırıya maruz kalabilir. Bundan dolayı gönöl bir şehre benzetilmiştir ve gönöl şehrinin her zaman açılmadığı, olur da arada bir açılırsa gam askerlerinin vakit kaybetmeden gönöl şehrinin kapısına dayanacağı, içeri girmeye başlayacağı ifade edilmiştir.

Şehr-i dil açılmaz olur niçe dem her çend kim

Cünd-i gam birle tolar anda der ü dervâzeler (1135/1971/4)

Tekkeler, ibadet mekânlarıdır. Tekkelerin kapısı her kesimden insana açıktır. Birbirinden farklı insanlar bir arada bulunabilir. Gönölünü bir tekke gibi düşünen şair, birbirinin zıddı iki kavram olan gam ve ferahlığın gönlünde sürekli bulunduğunu söylerken ferahlığın gönlünün sahibi, gamın ise onun komşusu olduğunu belirtmiştir.

Olur dil **tekye-gâh**ında ‘acebdür

Ferah dâyim misâfir gam mücâvir (1005/1690/3)

Ülkeler, büyük toprak parçalarıdır. Şair, gönlünün büyüklüğünü vurgulamak için gönül kavramını ülke ile somutlaştırmıştır. Memduhuna seslenen şair: “İster bile sıkıntı çektir bu gönlüme istersen güneşinle ferahlık ver. Bu gönül ülkem senin hükmünle sarılıdır baştan başa ey beyim.” demiştir.

Cevrle kahr it dile lutf ile mihr eyle dile

Kişver-i dilde bulubdur hey begüm hükmün nifâz (891/1452/2)

Gam ve sıkıntılar yüzünden gönül ülkesine birçok perişanlık deliği açıldığı söylenirken içinde bulunulan sıkıntılı hâle dikkat çekilmiştir.

Gam ile gussadan **iklîm**-i dile

İrgürübdür niçe ahrâb-ı ihrâb (541/798/5)

Tarlalar, açık ve ferah mekânlardır. Aşkın padişahının, gönül tarlası kadar kendisine ferahlık veren başka bir yer bulamadığı için kendisine şairin gönlünde yüce bir bina yaptırdığı ifade edilmiştir.

Gördi yok ‘**arsa**-i dil deñlü çü bir cây-ı firâh

Şâh-ı ‘aşk itdi binâ kendüye anda yüce gâh (769/1218/1)

Evlerin aydınlık olması için pencereler yapılmıştır. Pencere sayesinde gün ışığı odalara dolar ve odaları aydınlatır. Gönül, bir ev gibi düşünülerek bu evin ışık ihtiyacının, sevgilinin yanağının ve alınının hayali ile karşılandığı belirtilmiştir.

Dil-**hânesine** fikr-i ‘izâr u cebîn-i yâr

Mânend-i mihr u mâh virür nûr ile ziyâ’ (399/530/1)

Gökyüzü, sınırı olmayan bir mekândır. Gökyüzü ile somutlaştırılan gönlün çok geniş olduğu, gökyüzünün bütün unsurlarının yerleşebileceği bir köşke benzediği söylenmiştir.

Dil bir **fezâ**-yı vâsi’ ü cây-ı firâhdur

Kim anda çarh hey’eti bir misl-i kâhdur (1305/2343/1)

Tarlalar, şehir merkezlerine göre ferah ve serin yerlerdir. Tarlaların bu özelliğinden faydalanılarak sevgilinin hayalinin sıcak hâllerinin, gönül tarlasında soğuyacağı; ancak her zaman soğuyacağını ummamak gerektiği ifade edilmiştir.

Hayâlûñ hamm-ı hâlûñ **mezra**'-ı dilde olub hâris

Olubdur dâyimâ andan umanuñ olmayub hâris (1481/2712/3)

Harabeler, gösterişli olmayan yerlerdir. Kişi, ibadet ederken her türlü gösteriştan uzak durmalıdır. Allah'a duyulan aşkı dile getirirken mütevazı görünmek isteyen şair, gönlünü harabeyle somutlaştırmıştır. Kişinin gönül harabesinin Allah'a duyulan aşkla dolu olması, gönülleri mükemmel bir yapıya benzetecektir.

Dil-i **harâb-âbâdı** Hakkâ her zamân

Dâyim olsun 'aşk ile ma'mûrmış (1592/2921/4)

Şehirlerde evler birbirine yakın veya bitişik inşa edilir; bu yüzden herhangi bir yangında birçok ev zarar görür. Âşık olanın gönlünün şehirde aşk ateşinden yayılan kıvılcımlardan oluşan yangınlar hiçbir zaman eksik olmazmış. Gönül, şehristan ile somutlaştırılmıştır; böylece aşkın gönlün her köşesi etkilediği vurgulanmıştır.

'Âşık olan eksük itmez göñli **şehristân**ınuñ

'Aşk odıyla hadden artuk şevkden ihrâkını (3441/6468/4)

Mülk, sınırları ve sahibi belli toprak parçasıdır. Mülk ile somutlaştırılan gönlün, Türk'lere has bir güzelliğe sahip sevgili tarafından iki de bir yağlamalandığı ifade edilmiştir.

Türk çeşmüñle be kâfir yine âh ikide bir

Eyleyen **mülk**-i dili göz göre yagma sensin (2776/5218/4)

Kiliseler, ikonlarla ve heykellerle süslü mekânlardır. Sevgilinin gözünün şeklinden etkilenen âşık; gönlünün kilisesindeki bir puta, sevgilinin gözünün güzelliğini tasvir etmeye çalışmaktadır.

Nakkâş-i dîde bu **deyr**-i dilde

Tasvîr idübdür nakşuñ nigârâ (443/612/5)

Evler, misafir ağırlanan mekânlardır. İnsanın gönlünün bir ev olduğu söylenirken bu evde gamın misafir olarak bulunduğu; mihnet, dert ve belanın da bu misafire durmaksızın hizmetçilik yaptığı söylenmiştir.

Bir ‘**imâret**dür gönül olur misâfir anda gam

Mihnet ü derd ü belâ her ân anuñ huddâmıdur (1110/1915/4)

2. 2. 7. Din

Din; bir tanrıya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı öngören toplumsal sistemin adıdır.³³ Din, soyut bir kavramdır. Nazmî tarafından bu kavram kal’a (kale), râh (yol), beyt (ev), hisâr, mezrâ’ (tarla) mekânlarıyla somutlaştırılmıştır.

Kişide gerçek manada bir bağlılığın oluşması için inançlarının, gönlünde kök salması gerekir; tıpkı bir tarlaya serpilen tohumların kök salması gibi. Din tarlasının gözyaşı ile sulanınca serilip serpileceği; çünkü her tohumun ancak yağmurla topraktan biteceği söylenerek dine kalpten bağlılığın önemi vurgulanmıştır.

Dîn **mezra**’ı eşk ile bulur neşv ü nemâyı

Bârânla hâsıl olur elbette çü her zer’ (1704/3125/2)

Hisarlar, sağlam yapılardır. İçinde yaşayanları korumak için yapılan mekânlardır. Memduha olan bağlılığın ne denli güçlü olduğu vurgulanırken ay yüzlü memduhun ışığının gönüllerde din gibi olduğu, gönlün ise bu dinin kalesine benzediği söylenmiştir.

Mihri ki sakludur o mehüñ dilde dîn gibi

Sînem benüm o vechle bu dîn **hisâr**ıdur (1314/2363/3)

Yollar, bir yerden başka bir yere gidişi sağlayan mekânlardır. Yola çıkan kişi için bir hedef, bir varış noktası vardır. Şair, din kavramını yol ile somutlaştırarak dinin kişi için bir hedef olduğunu vurgulamıştır. Şaire göre, kişinin nefsi din yolunda ilerleyen için yol kesen gibidir. Bu yüzden din yoluna giren kişi için nefis, bu yolda onun karşısına çıkabilecek dost görünümlü en büyük düşmandır.

³³ TDK Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998, s. 592.

Râh-ı dîn içre kişi nefsini bilsün reh-zenin

Bilsün anı dost şeklinde dahı hem düşmenin (2649/4955/1)

Evler, pencereleriyle, temeliyle, kapısıyla, çatısıyla bir bütünlük arz eder. Din, ev ile somutlaştırılarak din içindeki birlikteliğe, bütünlüğe dikkat çekilmiştir: “Her şeyden önce şu bilinmelidir ki din evinin dört sağlam ayağı vardır: Ev Hz. Muhammed, dört sağlam ayak da kendisinden sonra Müslümanlara liderlik eden dört halifedir.” denmiştir.

Cümleden akdem husûsâ çâr-rükn-i **beyt**-i dîn

Ya’nî kim yâr-ı güzîn ol çâr-yâr-ı bâ-safâ (26/2/23)

Kaleler, içinde yaşayanları korumak için yapılır. Bu kişilere düşman olanlar sürekli kalelere saldırır, orayı ele geçirmeye çalışır. Kişinin din kalesinin kapısını yıkan, viraneye çeviren, sevgilinin Türk yüzlerine has güzelliği ve kâfirlerinkine benzeyen zülfüdür.

Zülf-i kâfir kişi der-i dîn **kal**’asın yıkan anuñ

Türk çeşmidür bu dil mülkini vîrân eyleyen (2677/5020/2)

2. 2. 8. Emin

Emn (emin), güven manasına gelen soyut bir kavramdır. Şair, “emn” kavramını cây ve hisâr mekânlarıyla somutlaştırmıştır.

İnsan, kendini her yerde ve herkesin yanında güvende hissetmez. Bir kişi yerinin daima güvenli bir yer olmasını diliyorsa memduhun lütuf dergâhını kendine sığınak edinmelidir. Güven kavramı cây ile birlikte kullanılarak güvenin bulunduğu yere dikkat çekilmiştir.

Dilerseñ **cây**-ı emn olsun hemîşe

Had anuñ dergeh-i lutfi penâhuñ (1946/3573/4)

Hisarlar, genellikle kalelerin korunması için yapılmış mekânlardır. Hisarlar, çeşitli malzemelerle güçlendirilir ki kale savunmasında dayanıklı olsun. İnsan, imanını şeytanın şerrinden kurtarmak istiyorsa sığınacağı en güvenli hisar kelime-i

tevhiddir. Hisarların koruyuculuğu çağrıştırmaktan hareket edilerek emin kavramı somutlaştırılmıştır.

Halâs kılmaga î mânî şerr-i şeytândan

Hisâr-ı emn ü âmân Lâ ilâhe illallâh (24/1/10)

2. 2. 9. Fenâ (yokluk)

Şair, soyut bir kavram olan fenâ (yokluk) kavramını şiirlerinde künc (köşe), rah (yol), mülk, dâr (ev), bâzâr (pazar), hâne (ev) mekânlarıyla somutlaştırmıştır.

Köşeler, insanın yalnızlığını, sıkıntılarını tek başına yaşayacağı mekânlardır. Dünyada kendisine bir yokluk köşesi seçenlerin, dünyanın mal ve mülküne tamah etmeyeceği söylenirken köşelerin, insanların yalnız kalma isteğini çağrıştırmaktan hareketle yokluk kavramı somutlaştırılmıştır.

Bakmaz bu ‘âlemüñ götürü mâl u mülkine

Ol kim cihânda **künc**-i fenâ ihtiyâr ide (3222/6060/4)

Yollar, bir yerden başka bir yere gidişin mekânıdır. Yollar, bir süreci ifade eder. Şair, yokluk yolunu tercih ettiğini, bu yüzden dünyanın talihine hiçbir zaman gönül vermediğini ifade ederken yokluk yolu terkihiyle yaşam tarzına dikkat çekmiştir.

Devlet-i dehre ebed itmemişüz zerrece mihir

Biz fenâ **yol**ına düşmüş niçe yoldaşlaruz (1457/2667/4)

Ebedi dünyayı gözetkenler, yokluk yolunu tutmalıdır. Bu dünyanın sağlam olmayan temellerine güvenilmemelidir.

Yâd iden dâr-ı bekâ ‘azmin tutar **râh**-ı fenâ

Bakmaz aslâ dâr-ı dehrüñ bî-bekâ bünyâdına (3044/5718/4)

Mülkler, sınırları ve sahibi belli toprak parçalarıdır. Mülk sınırları içinde kalan her şey mülk sahibinin sorumluluğundadır. Keder ile gönül bağı olanların, yokluk diyarının emiri olacağı belirtilmiş; kederlenmenin insana bir şey kazandırmayacağı vurgulanmıştır.

Ola her kim ki bend-i gam esîri
Fenâ **mülkinüñ** olur ol emîri (3371/6353/1)

Evler, içinde barındırdıklarıyla anılır. Kitap varsa kitap evi, ibadet ediliyorsa ibadethâne şeklinde anılır. Yokluk kavramı, ev ile aynı terkip içinde kullanılarak bu dünyanın değersizliğine dikkat çekilmiştir. Bu dünya bir yokluk evidir. Yakup Paşa'nın ölümü üzerine yazılan şiirden alınan aşağıdaki beyitte, Yakup Paşa'nın ruhuna rahmet okunmuş ve ruhunun, bu yokluk evini terk edip herkesin bildiği yola düşüp ebedi sonsuzluğa yöneldiği ifade edilmiştir.

Rûhına rahmet ki bu **dâr**-ı fenâyı terk idüb
Eyledi dâr-ı bekâya 'azm ü tutdı şâh-râh (3868/36/5)

Yokluk evine benzeyen bu dünya yok sayılmalı, hesaba katılmamalıdır; çünkü bu dünyanın varlığı sarhoşluk hâline benzemektedir, gelip geçicidir.

Yok hisâbına koyalum bu fenâ **hânesini**
Varlığın sagar-veş anuñ dahı hîçe sayalum (2413/4559/2)

Pazarlar, insanların yoğun olduğu, hareketli mekânlardır. Bir grup insan gelir alış verişini tamamlar gider, onların yerine başkaları gelir. Bu döngü sürekli. Yokluk pazarına benzetilen bu dünyanın da sürekli şamata içinde olduğu belirtilmiştir.

Gelme gitme bir şamata bir temâşâ her zamân
Bu cihân-ı bî-bekâ hakkâ fenâ **bâzârı**dur (1103/1898/2)

2. 2. 10. Feragat

Feragat, isteyerek elindekilerden vazgeçmek manasına gelen soyut bir kavramdır. Şair, künc (köşe), kûşe (köşe) ve 'âlem (dünya) ile feragat kavramını somutlaştırmıştır.

Köşeler, dar mekânlar olduğu için insanlar köşelerde çok fazla şey bulunduramazlar. Şair, eline geçecek olan bir feragat köşesinin kendisini mutlu edeceğini, bu köşede her şeye kanaat ederek yaşayacağını ifade etmiştir.

Elüme girse bir **künc**-i ferâgat eylesem ‘uzlet
İdinsem anı ben miskîn kanâ’at birle bir mesken (2504/4691/2)

Dünya işlerine meyletmek meşguliyeti arttıracaktır, bir feragat köşesinde yalnızlık tercih edilmelidir.

Niçe bir meyl-i dünyâ birle dâyim kesret-i işgâl
Ferâgat **kûşes**inde ‘uzlet ile yûri vahdet kıl (2134/3951/4)

Dünya, insanı tamamen saran bir küredir. Kanaat ederek feragat dünyasına düşünce kişi büyük bir haz duyar ve yeniden can bulur.

Ferâgat ‘**âlemi** kim var kanâ’at birle olur hep
Tuş oldum Nazmiyâ ol hâle ben bir hazz-ı cân buldum (2313/4305/5)

2. 2. 11. Gam, mihnet, kaygı, elem, endûh, derd (keder, kaygı, tasa, dert)

Gam, mihnet, kaygı, elem, endûh; dert, tasa, keder, kaygı manalarına gelen soyut kavramlardır. Şair tarafından bu kavramlar tekyegâh (tekke), yir (yer), mekân, menzil (ev), zâviye (küçük tekke), ocag (ocak), mülk (yurt), il (ülke), bâzâr (pazar), esvâk (pazar yerleri), bâzârgâh (pazar yeri), pister (yatak), diyâr, râh (yol), fezâ (düzlük), dehr (dünya), kûşe (köşe), meclis, bucag (bucak), gülşen (gül bahçesi), çâh (çukur), hâne (ev), bezm (içki meclisi), kafes, vâdi, bahr (deniz), deñiz, deryâ (deniz), beyâbân (çöl), deşt (çöl), ‘âlem (dünya), vartâ (uçurum), gavta (çukur), kûh (dağ), kühsâr (dağ), tag (dağ), künc (köşe), dâr (ev), mîşezâr (meşelik), cây (yer), kâşâne (köşk) mekânlarıyla somutlaştırılmıştır.

Tekkeler, tarikat ehli kişiler için yapılmış ibadethanelerdir. Tarikat üyeleri, aynı amaca hizmet ederler. Dolayısıyla bir tekke de bulunma amacı oraya mensup herkes için aynıdır. Şair, mihnet tekkesinde bir bölük abdal olduklarını, gam yemeğine doyduklarını, çekecek hiçbir acılarının kalmadığını söylerken tekkelerin aynı düşünceden insanları bir arada bulundurma özelliğinden faydalanarak mihnet tekkesi terkiibini kullanmıştır.

Tekye-gâh-ı mihnetüñ biz bir bölük abdâlıyuz

Toymışuz h^vân-ı gama yokdur bizim bir acımız (1422/2593/4)

Yer ile belli bir mekân kastedilmez; ancak bu kavram, birlikte kullanıldığı kavramın tasavvur edilmesini kolaylaştıran bir mekândır. Bu dünya bir keder yeridir; fakat bu bilindiği hâlde dünyayla neden hâlâ gönül bağı kurulur?

Mihnet **yir**idür çü dâr-ı dünyâ

Yâ aña neden mahabbet âyâ (183/125/1)

Mekân, yer manasına gelir. Bu dünya, özünde bir keder mekânıdır, kısacası burada sefa sürülemez.

Mekân-ı mihnet ancak hakikatâ bu dünyâ

Muhassalâ safâ yok yir ile bunda aslâ (133/47/1)

Konak manasına gelen menzillerin içinde birçok bölüm ve oda bulunur. Bu bölümlerin her biri, bir ev niteliği taşır. Konakların, geleni gideni çok olur. Gönülünü keder konağındaki bir tekkeye benzeten şair, gam ve tasanın aralıksız olarak gönlüne misafir geldiğini söylemektedir. Şair, kederin gönlünde hiç eksik olmadığını vurgulamıştır.

Menzil-i mihnetde bu gönülüm benüm bir tekyedür

Muttasıl endûh u gamdur anda mihmân her gice (3073/5783/6)

Ocaklar, ısının yüksek olduğu mekânlardır; bu yüzden ocağa yakın oturan insanı, aşırı sıcak bunalır. Dertleri, sıkıntıları çok olan kişiler de bunalır. Dert ocağında, sıkıntı bucağında aşk ateşiyle bağı yanan, şairin kendisidir.

Gam u mihnet **bucag**ında belâ vü derd **ocag**ında

Benem bir nâr-ı ‘aşk ile yanub bagrı kebâb olmuş (1526/2796/4)

Meşelikler, doğal mekânlardır. Meşelerin dalları çınarın veya kavağın dalları gibi düzgün uzamaz. Dallarının şekilsizliği yüzünden meşelikler karmaşık görünür. Sıkıntılar, bizi derin düşüncelere daldırır. İnsan beyni, sıkıntılı anlarda karmakarışık düşünceler içindedir. Şair, sevgiliye bağlanmanın sıkıntılarını yaşadığından gönlünün, sevgilinin dağınık saçlarının tellerine takıldı takılalı, başının her tarafının

bela dağındaki sıkıntı ve gam meşeliğine benzediğini söylerken beyninin karmakarışık düşüncelerle dolu olduğunu vurgulamıştır.

Jûlide mûña kapladı başımı ser-be-ser

Kûh-ı belâda gussa vü gam **mîşe-zârı**dur (1314/2363/2)

Ülkeler, büyük toprak parçalarıdır. Kendini keder dolu bir ülkenin padişahı olarak gören âşık, ülke kavramının barındırdığı büyüklük manasından faydalanarak çektiği iç sıkıntılarının feleği yakıp yıkacağını belirtmiştir.

Kaygu **iline** bu gönül hân olalı olubdurur

Âhum ile yaşum aña bir il yıkar yakar çerî (3405/6395/4)

Pazarlarda, satıcılar ürün satar karşılığında para alır. Sürekli bir alış verişi vardır pazarlarda. Yaşamı boyunca çektiği sıkıntılar şiirlerine de yansıyan şair, kendisini kaygı pazarında bir satıcı olarak görmekte ve alış verişini de sadece kendisi gibi olanlarla yapmaktadır. Müşterilerinden dert almakta, onlara dert vermektedir.

Kaygu **bâzâr**ında yendek derd alub satmakdayam

Derdi olanlardur hep yine bâzârüm benüm (2357/4392/2)

Aşkın en büyük şehri olan gönlün her tarafı, bir keder ve dert pazarına dönmüştür.

‘Aşk-ı şehri-istânıdır dil anda her cânib ki var

Ser-be-ser endûh u gam derd ü elem **esvâk**ıdur (1108/1910/3)

Âşık, yüreğinin aşk denilen malın müşterisi oldu olalı sıkıntı ve kederle dolu olduğunu, elem pazarındaki bela dükkânına döndüğünü ifade etmiştir.

Hırî-dâr-ı metâ’-ı ‘aşk olaldan bu dil-i pür-derd

Elem **bâzârgâh**ında belâ dükkânına geçdi (3299/6221/4)

Pister, yatak manasına gelir. Yatağa giren kişi uykuya dalar. Uyku durumunda olan insan, kendinde değildir ve rüyalar görür. Âşık, gam yatağında yatmakta olduğunu, sevgilinin de bir gün bu yatağa kendisiyle aynı yastığa baş koyacağını hayal ettiğini söylemiştir.

Pister-i gamda bulurdı Nazmî cân ile safâ

Gelsün iy cân lutf idüb bir gice bâlin üstine (3065/5766/5)

Şairin içindeki sıkıntılar o kadar artmıştır ki şair, kendisini gam ülkesi, başını bu ülkedeki dağ, yüzündeki siyahlıkları da bu dağa tünemiş kargalara benzetmektedir.

Diyâr-ı gamda başum döndi taga

Bu her dâg-ı siyâh anda kelâga (2973/5578/1)

Aşka düşen, şüphesiz keder diyarına padişah olacaktır ve bu diyar bir baştan bir başa gam ile doludur.

Ne şübhe aña ki hâlât-ı ‘aşk birle olur

Diyâr-ı mihnete server olana gam serber (1351/2441/4)

Yollar, bir yerden başka bir yere ulaşmamızı sağlayan mekânlardır. Âşık, iç sıkıntılarından o kadar bunalmıştır ki bir an önce bu sıkıntılardan kurtulmak istemektedir. Bu ruh hâlini anlatmak için gam yolunda yaya kaldık, umarım bir at bulabiliriz ve bu yoldan uzaklaşabiliriz demektedir.

Râh-ı gamda piyâde kalduk çün

Bulmazısak eger feres nidelüm (2475/4632/5)

Keder yolunun habercisine benziyorum, bu yolda ettiğim feryatlar da haber çanımdır.

Peyk-i **râh**-ı elem oldum giderek

Dem-be-dem nâlelerümdür ceresüm (2439/4562/4)

Divan'ının birçok yerinde kötü talihinden yakınan Nazmî, sıkıntılarını birçok beyitte farklı yollarla anlatmaya çalışmıştır. Bedenimiz, gam düzlüğünde birer hedef tahtasına dönünce anladık ki gelen haberlere nişan olmuşuz diyen şair, aldığı hiçbir haberin kendisini mutlu etmediğini vurgulamaktadır. Düzlükler, geniş mekânlardır. Düzlüklerin bu özelliğinden hareket eden şair, sıkıntılarının büyüklüğünü anlatmaya çalışmıştır.

Fezâ-yı gamda birer pûteye dönüb tenimüz
Havâdis oklarına hey nişânmış bildük (2121/3921/2)

Dünya bir küre, insanlar da bu küre içinde hareket eden canlılardır. Dünya, insanı tamamen kuşatan durumundadır. Şair, aşağıdaki beytinde elem zamanı, gam dünyası gönül mülküne ulaşmış demektedir. Şair, içindeki sıkıntıların kendisini tamamen kuşattığını anlatmak için gam dünyası terkiğini kullanmıştır.

Devr-i elemi **dehr**-i gamı Nazmiyâ
Mülk-i dile veh ki olubdur müşâ' (1720/3155/5)

Denizler, suyun bol olduğu mekânlardır. Denize dalan kişinin her tarafı su tarafından kuşatılır. Dünyaya gönül bağlamak faydasız bir iştir, kaygı denizine dalmaya benzer. Dünya işlerine dalan kişinin her tarafının kaygı ile sarılacağı vurgulanmıştır.

Neçe bir dünyeye gönül virüb âh
Düşüb kaygu **deñizi** içre talam (2304/4285/2)

Kavuşma özlemi ile yanıp tutuşan, aşkı tanıyan âşıklar, dert ve bela denizinde birer dalgıca benzerler.

Der-i vasl için olanlar 'aşk birle âşinâ
Bahr-i endûh u belâda her biri gavvâsmış (1576/2889/3)

Âşık, sevgilinin inci gibi dişlerine gönül verdi vereli gam denizine düşmüş gibidir.

Düşdi gam **deryâ**sına 'aşkuñla oldı âşinâ
Dil virelden Nazmî âh iy dişleri lülü saña (264/293/5)

Dünyanın geçiciliği hususu şairin üzerinde en çok durduğu konulardan olmuştur. Şair, Divan'ının birçok yerinde dünyaya bel bağlamanın gereksizliğini vurgulamıştır. "Nasıl dünyaya gönül bağlayayım! Dünyaya gönül bağlamak, hüznü denizine dalmaya benzer." diyerek düşüncesini somutlaştırmaya çalışmıştır.

Neçe bir dünyeye gönül virüb âh
Düşüb kaygu **deñizi** içre talam (2304/4285/2)

Yaşamı boyunca şairin yaşadığı en büyük sıkıntılarından biri çevresinde kendisine yardım edecek birilerinin bulunmayışıdır; bu yüzden kendisini yalnız hissetmiştir. Bu sıkıntısını anlatmaya çalıştığı aşağıdaki beytinde sıkıntı uçurumlarından, denizlerinden kendisini kurtaracak olanın tanıdıklarından birinin kendisine doğru atacağı adımlar olacağını söylemiştir. Şair, denizlerin uçsuz bucaksız görünen mekânlar olmalarından hareketle sıkıntılarının çokluğunu anlatmıştır.

Varta-i gavta-i bahr-ı gam u hem-den çıkarur
Âşinâ ola gele aña ki bir hazer kadem (2401/4479/2)

Âşığın gözü kör, kulağı sağır olur. Çektiği âşk acısı yanında diğer bütün acılar kendisine hafif gelir. Sıkıntılar bucağında kendini gören âşık, aşkın ateşiyle bağı yanıp kebab olanın kendisi olduğunu söylemektedir.

Gam u mihnet **bucagında** belâ vü derd ocagında
Benem bir nâr-ı ‘aşk ile yanub bagrı kebâb olmuş (1525/2796/4)

Gül bahçeleri, bünyesinde türlü güzellikler bulunduran mekânlardır. Gül bahçelerinde insan ruhen rahatlar, ferahlar. Rahat olmayan, ferahlamayan kişi sıkıntı içindedir. Divan’ının geneline bakıldığında şairin karamsar bir ruh hâline sahip olduğu söylenebilir. Gül bahçesinin bildirdiği imgelerin zıddını ifade etmek isteyen şair kendisini sıkıntı bahçesinde düşünmekte, içindeki ahların kıvılcımlarını güle; bu sıkıntılar sonucu çıkardığı iniltileri ise bülbülün sesine benzetmektedir.

Gülşen-i gamda baña âhum şerârı gül yiter
Dûd-ı âhum serv ü nâlem nâliş-i bülbül yiter (1171/2057/1)

Köşeler, kişinin yalnız kalmak, acılarını tek başına yaşamak için kullandığı mekânlardır; bundan dolayı köşeler derdi, kederi çağırıştırır. Âşık aşağıdaki beyitte sevgiliye kavuşmak için her türlü mihnete katlanılacağını söylemiştir. Öyle ki âşık,

kendisini terk etmesin diye sevgiliden kendisini bir gam köşesinde öldürmesini istemiştir.

Öldürürseñ râzıyam **kûşe**-i gamda beni

Gel tek ü tenhâ koyub iki gözüm gitme tek (2123/3925/4)

Gam köşesinde en yakın arkadaşın, feryatlar; gidilen her yerde tek yoldaşın, gözyaşları olduğu ifade edilmiştir.

Künc-i gamda hem-demüm âh u figânumdur benüm

Kanda gitsem hem-rehüm eşk-i revânumdur benüm (2363/4406/1)

Aşk yolunun saliki olarak bu amaca gönül veren âşık, elem ve dert köşelerini vatanı olarak görmüştür.

Ol dem ki dilâ oldum ben sâlik-i râh-ı ‘aşk

Künc-i elem ü mihnet baña vatan olmışdur (977/1633/4)

Keder köşesinde, sevgiliye duyulan özlem yüzünden çekilen acılar gizli değildir, aşkı tanıyan herhangi biri bu durumu fark edebilir.

Künc-i mihnetde gam-ı dildâr ile derdüm benüm

‘Aşk hâlinden haber-dâr olana pinhân degül (2183/4056/3)

Dünya evi, sonu olmayan bir yokluktur ki her köşesi de dert ve kederle doludur.

Dâr-ı dünyâ kim bekâsı yok fenâdur âhiri

Anda her cânib ki var bir derd ü mihnet **kûşesi** (3479/6556/4)

Dert tekkesine misafir olanın yemeğinin, sıkıntı ve keder olacağı ifade edilmiştir.

Nazmiyâ **zâviye**-i mihnete mihmân olanuñ

H’ân-ı derd ü gam olur yidügi içdügi tabîh (770/1221/5)

Klâsik edebiyatta hemen hemen her şair kendisini âşıklık hususunda Ferhat'la veya Mecnun'la kıyaslamıştır. Bu kıyaslamada amacın âşıklığın derecesini arttırmak olduğu söylenebilir. Şair, aşağıdaki beyitte Ferhat'ın gönlünün Şirin'den ayrı kaldığı için gam dağında feryat ettiğini ifade etmiştir. Bu yolla sevgiliye Ferhat'ın durumuna benzer bir durumda olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Dem-â-dem ol lebi Şîrinden ayru çün Ferhâd
İder figân ile **kûhsâr**-ı gamda dil feryâd (878/1424/1)

Âşık, bela çöllerine veya keder dağına düşmezse Mecnun'un ya da Ferhat'ın aşk uğruna neler çektiğini anlayamaz.

'Aşk ile Mecnûn u Ferhâd' uñ ne bilsün çekdügin
Düşmeyen 'âşık belâ deştine mihnet **tag**ına (3048/5729/4)

Âşığın kafasının içi, sevgilinin saçının zülfünün hayaliyle dolu olduğundan, bu hâliyle kafası yılanlarla dolu bir yatağa veyahut keder dağına benzemektedir.

Sevdâ-yı zülf-i yârla bu oñmaduk başum
Mâr-ı belâ yatağı elem **kûhsâr**ıdur (1314/2364/2)

Deliye dönen âşıklar Ferhat'tan dem vurmali, keder dağında feryatlar ederek canlarını vermelidir.

Kûh-ı mihnetde nola cân virseler feryâdla
Dem urur Ferhâd'dan çün 'âşık-ı dîvâneler (1138/1980/2)

Şairin bu dünyaya ait bütün zevkleri, lezzetleri, makamları geçici bulduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır. Şaire göre bu dünyada tadılacak her türlü zevk insanı biraz daha sıkıntıya sürükleyecektir. Her makamın bir talibi vardır; fakat şair, bu talibe şu uyarıyı yapmaktadır: O makam bir keder çukurudur. Şair, özellikle keder çukuru demiştir; çünkü çukur düşkünlüğün ifadesidir.

Câh kim var aña yok şübhe eyâ tâlib-i câh
Çâh-ı gamdur düşicek fikre hey ol câh saña (336/415/3)

Manen bu dünyaya keder çukuru demek daha doğru olur, ayrıca bu dünyada makam sahibi olmak isteyenlerin çabası kuru birer gayrettir.

Ma'nâda câh-ı 'âlem **çâh**-ı elemdür el-hak

Çekdüğü ehl-i câhuñ bir kurı gayret ancak (1900/3477/5)

Bu dünya özünde bir keder çukurudur, bu çukura düşen birçok karmaşık şeyle uğraşacaktır.

Câh-ı dünyâ **çâh**-ı mihnetdür hakikat gözleseñ

Aña düşen niçe teşvîşe sebeb işe düşer (36/6/3)

Dünya, bir gam evidir; buraya gelen herkes dert ve sıkıntı çekecektir. Evler, konaklama yerleridir. Kişi konakladığı yerden ister istemez etkilenir. Evinde mutluluk hüküm sürüyorsa kişi mutlu olur, hüznün varsa mutsuz olur. Şair, dünyanın kendisine sürekli sıkıntı verdiğini anlatmak için dar-ı gam terkiibini kullanmıştır.

Dâr-ı gamdur bu cihân bunda gelen

Çeker elbette niçe derd ü elem (2428/4538/4)

Evler, konakladığımız mekânlardır. Memduhunun kendisine ettiği eziyetler yüzünden şairin dünyası keder evine dönmüştür.

Cevrûñle baña **dâr**-ı elem oldu bu 'âlem (591/5-IV/5)

Bu dünya bir keder evidir ve kederin her türlüyle burada karşılaşılabilir.

Dâr-ı mihnetdurur işbu 'âlem

Pürdür envâ'-ı gam ile dahı hem (2429/4539/1)

Âşık, sevgiliden ayrı kaldığı sürece sıkıntı içindedir. Âşığın bulunduğu her ortam ona sıkıntı verir. Âşık, sabah rüzgârının, sevgilisini kendisine getirmesini umarken evini gam evine benzetmiştir.

Ger gelürseñ gird-i râh-ı yâr ile gam-**hân**eme

Bir ser ü çeşm iy sabâ ehlen ve sehlen merhabâ (282/334/3)

Sevgiliden ayrı olmak âşığa çok dokunmaktadır. Âşığın girdiği her mekânda hüznün vardır. Şaire göre, her daim üzüntünün hâkim olduğu bir mecliste âşığın ciğerlerinden kan gelir ki bu mecliste âşığın gözleri bir kadehtir ve bu kadehten sürekli yaşlar boşalmaktadır. Meclisler, toplanma yerleridir. Şair, bütün sıkıntıların âşıkta toplandığını anlatmak için gam meclisi terkiibini kullanmıştır.

Dem-â-dem içmege gam **meclis**inde hûn-ı ciger

Olubdurur baña bu çeşm-i eşk-bâr kadeh (755/1193/8)

Âşık, hüznün meclisindedir. Bu mecliste âşığın gözleri, sevgiliden ayrı kalmanın verdiği üzüntüyle âşığa çanak çanak ciğerden gelen kan sunmaktadır. Aşk acısı yaşayan âşık, ağlamaklı halini somutlaştırmaya çalışmaktadır.

Bezm-i gamuñda mey yirine baña dem-be-dem

Hûn-ı ciger sunar iki çeşm çanak çanak (1896/3471/4)

Kafesler, içinde bulunan varlığı tamamen sarar. Kafes içindeki varlık hangi yöne dönse kafesi görür. Gam da âşığın etrafını tıpkı bir kafes gibi sarmıştır. Âşık, bu durumu aşağıdaki beyitte maşuğuna sitem ederek dile getirmiştir: Ey sevgili! Hüznün kafesinde canımı kanatsız bir kuşa çevirdin; ama bunun vebali senin için ağır olur.

Murg-ı cânı **kafes**-i gamda idüb bî-per ü bâl

Eyleme münkesirü'l-bâl ki olur saña vebâl (2215/4120/1)

Çöle düşen insana çöl uçsuz bucaksız görünür. Çölden kurtulamayacağını düşünür. Kederlenen insan da kederinin hiç sona ermeyeceğini düşünür. Şair, Leylâ gibi nazlı salınan bir güzele gönlünü kaptırdığı için kendisine kızmaktadır. Bu kızgınlığını dile getirirken kendisine: “Haydi şimdi Mecnun gibi gam çöllerine düş de şaşkın şaşkın dolaş.” demektedir. Gam çölleri terkiibiyle şair, sıkıntılarının çokluğunu anlatmıştır.

Olduñ ol Leylî hırâmuñ gönül âvâresi çün

Deşt-i gamda yûri Mecnûn gibi ser-gerdân ol (2220/4130/2)

Vadiler, doğal yollarla oluşmuş geniş ve derin çukurlardır. Şair, feleğin kendisini şaşkına döndürüp hüznün vadisine düşürmesine içlerlemiştir. Feleğin, birgün

kendisi gibi olmasını dilemektedir. Şair, hüznünün derinliğine, büyüklüğüne dikkat çekmek için hüznün vadisi ifadesini kullanmıştır.

Beni ser-geşte itdüñ döne döne **vâdî**-i gamda

Olursuñ sen de ser-geşte benüm gibi nola iy çarh (761/1207/4)

Gam çeken gönül için her yer karanlıktır. Böyle birinin dünyasının aydınlanması nerdeyse imkânsızdır. Şair, bu dünyayı gam dünyasına benzetmektedir. Şaire göre, güneş dahi bu sıkıntılı dünyayı zerre kadar aydınlatamamaktadır. Dünya, insanoğlu için en büyük mekândır. Şair, sıkıntılarının büyüklüğünü vurgulamak için gam âlemi terkiibini kullanmıştır.

Gam ‘**âlemi** Nazmî çeküb yürimez

O kim itmeye mihr aña zerre kadar (1367/2476/5)

Kişiye içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için Hızır’ın mübarek ayağını o mekâna basması gerektiğini söyleyen Nazmî, bu sıkıntılı durumdan kurtulmanın mucizelere bağlı olduğunu vurgulamıştır.

Kurtarur **bahr**-ı gamdan anı o kim

Tuş ola bir huceste Hızr-peye (3197/6006/4)

Gam dağına düşen Ferhat, bu dağı delme işine başlamakla o divane başına büyük bir bela almıştır. Âşıklık zor bir iştir ve âşık olmak için kişinin biraz divane olması gerekir.

Düşüb **kûh**-ı gama Ferhâd itmiş kûh-kenlikler

Belâ almış o şeydâ başına ol hâl ile hakkâ (111/10/6)

Âşık, gönlünü bir güzele kaptırdığı günden beri yatıp kalktığı yerlerin ya gam çölleri ya da bela dağları olduğunu söylemektedir. Âşık, böyle söyleyerek sevda hususunda Ferhat ve Mecnun’la bir yarış içerisine girdiğini anlatmaya çalışmıştır.

‘Aşka düşelden gönül Ferhâd u Mecnûn tek anuñ

Cây-gâhı gam **beyâbânı** belâ kûhsârıdur (1104/1901/4)

Mülk, yurt manasına gelir. Her yurdun bir yöneticisi olur ve bu yönetici mülkteki her şeyin sahibidir. Gam mülkü terkihiyle sevgiliye gönül bağlandığından beri gönlün sürekli sıkıntıyla dolu olduğu vurgulanmıştır.

Gel iy gam **mülk**ine sultân olan dil

Ki ya'nî bende-i cânân olan dil (2155/4000/1)

Köşkler, gösterişli mekânlardır. Elem, insanın kendi içinde yaşadığı, kolay kolay dışarı yansıtmadığı bir duygudur. Bir insanın görünüşünden sıkıntılarını kolay kolay anlayamayız. Şair, elemin dışarıdan anlaşılamayacağına, dış görünüşün altında yatan gerçeklerin kolay kolay görülemeyeceğine atıfta bulunarak dünyayı bir elem köşküne benzetmiştir. Şaire göre dünya görünüşte oldukça ihtişamlı; ama özünde hüznün vericidir. Şair, gerçeği arayan her insan için, bu sıkıntı ve keder dolu bir köşke benzeyen dünyanın bir zindandan farksız olduğunu söylemiştir.

Her hakikat gözleyen zindân yirine kor hemîn

Nazmiyâ dünyâ diyen bu pür-elem **kâşâne**yi (3446/6482/5)

Cây, yer, mekân manasına gelir. İnsan zihni, hiçbir şeyi mekânsız tahayyül edemediğinden her kavramı dinamik hale getirecek veya tasavvur ettirecek mekânlar kullanılır. Aşağıdaki beyitte elem kavramı, cây (yer) ile birlikte kullanılarak okuyucunun zihninde tasavvur edilir hâle getirilmiştir. Âşık, kederle dolu bir mekânda, kendisini gam zarı gibi döndüren, hasta gönlünü sürekli inleyen sevgiliye sitem etmektedir.

Niçe idesin döne döne nerd-i gamuñda

Cây-ı elemüñde

Dil-haste idüb dem-be-dem iy yâr dil-âzâr

Zâr ile beni zâr (954/17/4)

2. 2. 12. Hatar (tehlike)

Aşağıdaki beyitlerde şair, soyut bir kavram olan “hatar” kavramını cây ve mahall mekânlarıyla somutlaştırmıştır.

Her olay ve durum bir mekânda gerçekleşir. Mekânsız, hiçbir eylem tahayyül edilemez. Şair, bu yüzden tehlike kavramını, mahall (yer) ile somutlaştırmıştır. Akıllı

kişi hiçbir zaman, bu dünyanın tehlikelerle dolu bir mekân olduğunu aklından çıkarmaz. Asli emelden hiçbir zaman vazgeçilmemelidir.

‘Âkil olan kişi gâfil olmaz ebed

Şol ‘amelden ki ola ol **mahall**-i hatar (1364/2469/4)

Şaire göre bu dünyanın işleri her zaman boştur; çünkü dünya tehlikelerle dolu bir mekândır. Akıllı olan kişi -deliler değil- dünyaya bu yüzden heves etmez.

Bu dünyâ umûrî ki **cây**-ı hatardur

Aña ‘âkil itmez heves lik şeydâ (434/596/3)

2. 2. 13. Hayret

Hayret, şaşkın olma durumunu ifade eden soyut bir kavramdır. Deniz, bahr (deniz), vâdi ile hayret kavramı somutlaştırılmıştır.

Denizler, suyun yoğun olduğu mekânlardır. İnsan denize dalınca her tarafı suyla sarılacağından suyu; şaşkınlık anında da şaşkınlığın etkisini üzerinde yoğun bir şekilde hisseder. Arif olan kişi şaşkınlık denizine düşse, balık gibi sessizliğe bürünür.

‘Ârif oldur düşse **bahr**-ı hayrete

Hep sükût üzre ola misl-i semek (2025/3711/5)

İnsan, hayret denizine düşerse balıklar gibi hiçbir zaman sesi çıkmayacaktır.

Kişi ki hayret **deñiz**ine düşe

Çıkmaz ebed bir sesi misl-i semek (2101/3875/2)

Vadiler, doğal yollarla oluşmuş derin çukurlardır. İnsan, şaşkınlık hâlindeyken kendi iç dünyasının derinlerinde şaşkınlığın etkilerini hisseder. Şair, çeşitli gizemlere arada sırada düşmese hayret vadisinde kendisinden geçmiş bir hâlde bulunmayacağını söylemiştir.

Yir ile olmaz-ıdum **vâdî**-i hayretde lâ-ya’kıl

Eger kim düşmesem envâ’-ı esrâra dem-â-dem ben (2526/4741/4)

2. 2. 14. Hilâfet

Peygamber vekili olarak İslamiyeti koruma makamı manasına gelen hilâfet kavramı soyut bir kavramdır. Şair, bu kavramın somutlaşması için beyitlerinde gülzâr (gül bahçesi), bağ (bahçe) ve tahtgâh mekânlarını kullanmıştır.

Hâlifeler, Peygamber Efendimizden sonra İslâm’a liderlik yapanların sıfatıdır. Peygamber Efendimiz’in teni gül kokarmış. Bundan dolayı hilâfet makamı da şair tarafından gül kokulu bir bahçe ile somutlaştırılmıştır. Şair, hilâfet bağının gül kokulusunun Süleyman Şah olduğunu ki onun o uğurlu karakterinin, dikensiz bir güle benzediğini söylemiştir.

Gülbin-i **bâğ**-ı hilâfet Şeh Süleymân kim anuñ

Zât-ı ferruh-ı ferridür ma’nâda bir bî-hâr gül (88/12/44)

Hilâfet bahçesinin vasıflarını yazmaya kalkışınca gül; yapraklarını sayfa olarak kullanılmak üzere vermeye hazırlanmıştır.

Yazмага ol gül-i **gülzâr**-ı hilâfet medhin

İtdi gül niçe tabakü’l- varaklar ihzâr (83/11/50)

Başkentlerde düzen, sükûnet, huzur ön plândadır. Bunda yöneticilerin orada bulunmasının payı vardır. Hilâfetin başkentinde oturan şahın her gününün neşe içinde geçmesi istenmiştir.

Hilâfet **taht-gâh**ında o şâhuñ

Sürûr ile geçe devrânı her dem (3860/16/4)

2. 2. 15. Himmet

Himmet, lütuf manasına gelir. Soyut bir kavram olan himmet kavramı kapu (kapı), der (kapı), bahr (deniz) mekânlarıyla somutlaştırılmıştır.

Denizler, suyun bol olduğu mekânlardır. Memduhun lütuflarının bolluğu vurgulanırken himmet denizi terkibi kullanılmıştır. Şair: “Ey cömertlik kaynağı, iyilik denizi, bağış kaynağı! Ayağının toprağına yüz sürüp bir temennide bulunmak için yanına geldim.” diyerek memduha ricasını iletmiştir.

Eyâ kân-ı mürüvvet **bahr**-ı himmet menba’-ı ihsân

Yüz urub ayaguñ tozına geldüm bir temennaya (3793/21/1)

Kapılar, geçişin mekânlarıdır. Kapılardan geçince bir durumdan başka bir duruma geçmiş oluruz. Şair, düzeni bozuk zamanda himmet kapılarının tamamı kendisi için kapalı olmasaydı yoksul hâliyle, ağır başlılığıyla bir mevki sahibi olabileceğini belirtmiştir. Himmet kavramı, kapı ile somutlaştırılarak kapının geçiş mekânı olması özelliğinden faydalanılmıştır. Himmet kapısından geçilirse şairin genel durumunda değişimler olacaktır.

İrerdi devlete Nazmî gedâ kemâli ile

Ger olmasa **der**-i himmet bu devrde münsed (879/1427/5)

Himmet kapısının kapalı olması durumunda, boş yere o kapıya sırtların yaslanmaması öğütlenmiştir.

Himmet **kapu**sın ol ki ola münsed

İdinme yoldaş hiç anı mesned (884/1435/1)

2. 2. 16. Huzur

İç rahatlığı manasına gelen huzur, soyut bir kavramdır. Şair, mesken ve cây (yer) mekânlarıyla huzur kavramını somutlaştırmıştır.

Mesken, durulan yer manasına gelir. Meskenler, kendisiyle birlikte düşünülen kavramın zihinde somut bir şekilde yer edinmesini sağlar. Huzur meskeni arayan gafil insanlara yalnızlık köşesi öğütlenmiştir.

İy gâfil ister-iseñ eger **mesken**-i huzûr

‘Uzlet bucagı meskenet ocagı hâzıruñ (2112/3899/2)

Cây, yer manasına gelir ve birlikte kullanıldığı kavramın zihinde dinamik bir şekilde yer edinmesini sağlar. Şair, dünyanın her köşesinin fesatla dolu olduğunu, kişiye huzurlu bir yer kalmadığını söylemiştir.

Tutdı müfsid ‘âlemi virdi fesâda her yiri

Kalmadı **cây**-ı huzûr olmaga kâbil bir cihet (625/955/7)

2. 2. 17. İbadet

İbadet, Allah’a olan gönül bağlılığını ifade eden soyut bir kavramdır. Şair, bu kavramı künc (köşe), kûşe (köşe), hâne (ev) mekânlarıyla somutlaştırmıştır.

Köşeler, dar mekânlardır; bu yüzden köşelerde çok fazla kişi bulunamaz, bir kişinin bulunması makuldür. Kulun ibadet köşesine çekilip yalnızca ibadetle meşgul olması, Hakk'ı anması salık verilmiştir.

Hak zikri birle **künc**-i 'ibâdetde 'âbidün

Hâli hemîşe tâ'at için i'tikâfdur (1310/2354/4)

Bu dünyada ibadet köşesini kendisine merkez edinenler, her zaman mutlu olacaktır.

Sa 'âdet ol kişiye kim cihânda olduğınca sag

İdine her zamânda bir 'ibâdet **kûşesin** merkez (1376/2497/2)

Evler; insanın, ihtiyaçlarını karşıladığı mekânlardır. Şaire göre, bir abidin evi ibadethanedir ve insanın canına can katan, insanın gönlünü çeken hiçbir yer ibadethanelere benzememektedir. Şair, kulun ihtiyacının sadece ibadet olduğunu ve bu ihtiyacın ibadethanelerde karşılandığını vurgulamıştır.

'İbâdet-**hâne**ler mânendi olmaz Nazmiyâ hakkâ

'İbâdet ehline bir cây-ı cân-bahş u der-i dil-keş (1523/2789/5)

2. 2. 18. İslâm

İslâm, Hz. Muhammed'in Allah tarafından tebliğine memur olduğu dindir. İslâm, soyut bir kavramdır. Şair, bu kavramı mülk ve kusûr (köşkler) mekânlarıyla somutlaştırmıştır.

Mülk, sınırları belli toprak parçasını ve bu toprağın içinde kalan her şeyi ifade eder. Mülk içinde kalan her şey mülk sahibinin sorumluluğundadır. Şair, memduhunun İslâmiyet'e melik olması için sürekli dua etmesi gerektiğini söylerken mülk-i İslâm terkiibini memduhun sorumluluk alanını vurgulamak için kullanmıştır.

Nazmiyâ kıl du'â ki lâzımdur

Mülk-i İslâm'a ol ki ola melik (2107/3888/5)

Köşkler, ihtişamlı yapılardır. Sultan Mustafa'yı kışkırtıp ayaklanma çıkarmasına neden olan fitneciler, İslam köşküne zarar vermiştir. Kusûr-ı İslâm terkiibiyle İslâmiyetin ihtişamı vurgulanmıştır.

İtdi sultân Mustafâ adına tâ bir kes hurûc

Kusûr-ı İslâm’a saldı fitne vü şûr u şegab (3971/352/1)

2. 2. 19. Kadr (değer, kıymet)

Kadr; değer, kıymet manalarına gelir. Nazmî soyut bir kavram olan kadri; cây (yer), der (kapı), kasr (köşk), âsitân (eşik), dergeh (dergâh) mekânlarıyla somutlaştırmıştır.

Kapılar, geçişin mekânlarıdır. Bir durumdan bir duruma veya bir yerden bir yere geçişlerde kapılar kullanılır. Memduha seslenilerek: “Ey şahım! Ra harfine benzeyen kaşlarının ve dal harfine benzeyen zülfünün hatırı için beni iyilik kapından uzaklaştırma, kabul et beni mahiyetine.” denirken memduhun kapısından geçip içeri girilince mutlu ve huzurlu hissedileceği, girilmezse mutsuz ve huzursuz hissedileceği ifade edilmiştir.

Râ kaşuñla dâl zülfüñün beni

Gel **der**-i kadrüñden iy şâh itme red (832/1344/2)

Köşkler, büyük ve ihtişamlı mekânlardır. Şair, padişahın iyiliklerinin büyüklüğünü vurgulamak için kıymet kavramını köşk ile somutlaştırmıştır ve padişaha seslenerek: “Padişahım! Senin iyilik köşkünün üstünde gökyüzü bir kemer gibi durmaktadır. Dünyayı aydınlatan güneş, gökyüzüne asılı bir resim gibidir onun üstünde.” demiştir. Padişahın himmetine olan ihtiyaç dile getirilmiştir.

Şehriyârüm **kasr**-ı kadrüñde felek bir tâkdur

Şems-i ‘âlem-tâb olubdur şemse-i eyvân aña (256/272/6)

Eşik, ulaşılacak istenen yere en yakın mekândır. Şair, memduhuna isteklerinin gerçekleşmediğini anlatmak istemektedir. İsteklerinin çok küçük şeyler olduğunu anlatmak için kıymet kavramını eşik ile somutlaştırmıştır. Şair, büyük lütufta bulunulmasını isteseydi muhtemelen kasr-ı kadr gibi bir terkip kullanacaktı. Memduha: “Senin kadrinin eşiğinde eğer ben de senin emirlerini yerine getiren kölelerinden biri olsaydım, bu alçaklık engellerinden kurtulurdum elbette.” denilerek küçük bir sitemde bulunulmuştur.

Bend-i zilletten halâs olurdum olsam ben de ger

Âsitân-ı kadrüññ bir bende-i fermân-beri (3784/8/20)

Mekânlar, kavramların anlaşılabilirliğini sağlama noktasında çok önemli işlevlere sahiptir. Düşüncelerin somutlaşması, verilmek istenen mesajların alınmasını kolaylaştırır. Memduhunu güzellik ülkesinin şahı, kendisini de bu şahın kulu olarak gören şair, talihinin ve değerinin şahın dergâhında yer bulacağını söylemiştir. Bir kişinin değerini belirleyen kıstaslardan biri de çevresindekilerdir. Şair, kıymetinin ancak kendisinden daha kıymetli birinin yanında bulunmakla anlaşılacağını vurgulamıştır.

Sen şeh-i iklîm-i hüsn ü kuluyam ben sen şehüñ

Cây-ı kadrüm câh-ı ikbâlüm o yüzden dergehüñ (1973/3617/1)

Gökyüzü, sınırı olmayan bir mekândır. Sevgilinin iyiliğinin gökyüzünün eşiğinde canını feda edecek kadar kul olmak ve kaşları hilale benzeyen, o ay yüzünün padişah olması istenmiştir. Sevgilinin iyiliğinin bolluğu, sınırsızlığı vurgulanmıştır.

Kul olsak âsitân-ı **âsmân** kadrinde cân ile

Hilâl-ebrû kamer-tal'at bize bir şeh-i yâr olsa (2922/5488/6)

Dergâhlar, herkese açık mekânlardır. Dergâhlarda, bir şeyh ve o şeyhe bağlı müritler bulunur. Dergâhların kendi içinde bir hiyerarşisi vardır. Şeyhe en yakın olanlar, en kıdemlilerdir, dolayısıyla şeyhin himmetinden en çok yararlananlar onlardır. Dergâhlar, bulundukları yerler için bir sosyal yardım kurumu gibi de çalıştıklarından iyilik kavramı dergâh ile somutlaştırılmıştır. Sevgili, şairin nazmını görseydi kadir dergâhındaki kapıcıya verdiği kadar şaire de değer verirdi.

Nazmile ragbet bulurdum ger göreydüm ben kuluñ

Dergeh-i kadründe derbânuñ kadar bir i'tibâr (99/15/90)

2. 2. 20. Kahır

Kahır, çok üzgün olmayı ifade eden soyut bir kavramdır. Şair, ev, hâne (ev), dâr (ev) mekânlarıyla bu kavramı somutlaştırmıştır.

Ev, insanı tamamen kuşatan mekândır. Şair, bu dünyanın bir kahır evi olduğunu, insanın çektiklerinin birer bela yükü olduğunu söylemiştir. Şaire göre, bu dünyada kahır insanların etrafını tamamen kuşatmıştır.

Bu dehr ki bir kahr **ev**idür âh ki bunda
Hep bâr-ı belâdur kişinüñ çekdügi her bâr (943/1556/3)

Bu dünyanın bela, dert ve mihnetle dolu olmasından şikâyet edilerek dünya, vefasız bir kahr evine benzetilmiştir.

Belâ vü derd ü mihnet birle pür-âh
Bu dehr-i bî-vefâ bir **hâne**-i kahr (988/1657/2)

Bu dönemde insanın mutlu olmasının mümkün olmadığı; çünkü dönemin cefa dönemi, dünyanın kahr evi olduğu ifade edilmiştir.

Nazmiyâ âdem ne yüzden ola hoş-hâl üzre kim
Devrdür bir cev-r-kâr u devrdür bir **dâr**-ı kahr (1077/1848/5)

2. 2. 21. Kanaat

Kanaat, elindekiyle yetinmeyi ifade eden soyut bir kavramdır. Şair, kûşe (köşe), künc (köşe), menzil (ev), mesken mekânlarıyla bu kavramı somutlaştırmıştır.

Köşeler, dar mekânlar olduğu için insan köşelerde çok fazla şey saklayamaz, toplayamaz. Bu dünyada kanaat köşesini mesken edinmeyenlerin huzur bulamayacağı söylenip azla yetinilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Tutmayınca bir kanâ't **kûş**esin
Umma sen Nazmî bu 'âlemde huzûr (1184/2080/5)

Kanaat köşesi, insanı iyileştirir. Kanaatin zevkine varan, mutluluğun hazinesini bulmuş gibi olur.

İy kanâ't **künci** zevkin bilmek ister âdemi
Bir sa'âdet gencidür ol kim oñarur âdemi (3425/6434/1)

Menzil, ev manasına gelir. İnsanlar, evleri barınmak, yemek içmek gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için inşa etmiştir. Şair, dünyanın zevklerinden vazgeçtiğini, Allah'tan kendisine bir kanaat evi ve yalnızlık köşesi dilediğini söylemiştir.

Dâr-ı dünyâdan ferâgat birle yâ Rab kıl nasîb
Bir kanâ't **menzili** bir kûşe-i 'uzlet bana (259/281/4)

Meskenler, durulan yerlerdir. Kişi, kendini mutlu hissettiği yerde bulunmak ister. Kişinin dev gibi nefsinin öldürmesinin kendisine sinek kadar küçük geleceği, nefsinin öldürdükten sonra meskeninin anka gibi Kaf dağında kanaat meskeni olacağı söylenmiştir.

Dîv-nefs öldürme gelmez bir meges deñlü aña

Ol ki ‘ankâ-veş ola Kâf kanâ’at **meskeni** (3427/6437/2)

2. 2. 22. Kerem

Kerem, iyilik manasına gelen soyut bir kavramdır. Şair, kerem kavramını bûstân (bahçe), ‘ummân (okyanus), harem mekânlarıyla somutlaştırmıştır.

Bostanlar, türlü yiyeceklerin yetiştirildiği mekânlardır. Bostanlar; bolluğu simgeler. Memduhun iyiliklerinin bolluğunu vurgulamak ve bu iyiliklerden faydalanılmak istendiğini belirtmek için: “İyilik bostanının meyvesine senin lütfunla ulaşan nice kişi zenginlik bulup huri sahibi oldu.” denmiştir.

Bûstân-ı keremün mîvesine lutfuñla

Dest-res bulub olubdur niçeler hûr-dâr (3777/1/6)

Okyanuslar, dünyanın suyla kaplı büyük mekânlarıdır. Okyanuslara gözle sınır çizilemez, sularının bolluğu ölçülemez. Şair, memduhun bir lütuf kaynağı ve iyilik okyanusu olduğunu kendisinin anlatması gerektiğini, ağzı inciler saçan memduhun vasıflarını dizelere dökmesi gerektiğini ifade etmiştir. Memduhun iyiliğinin bolluğu vurgulanmıştır.

Niçe kân-ı lutf u ‘**ummân-ı** kerem oldugını

Nazmiyem vasf itsem ol la’l-i dūr-efşânı dūrüst (618/943/5)

Haremler, herkese açık olmayan sadece sahibinin girebildiği mekânlardır. Haremlerde, gizlilik ön plandadır. Memduhun, herkese yardım ettiği; fakat bunun kimse tarafından bilinmediği vurgulanmıştır.

Kime olursa tokınur keremi

Harem-i kereme o ki mahrem ola (3269/6154/4)

2. 2. 23. Ma'delet (adalet)

Ma'delet; hak, adalet manalarına gelir. Soyut bir kavram olan ma'daleti şair başkent, başşehir manalarına gelen tahtgâh ile bir terkip içinde kullanarak somutlaştırmaya çalışmıştır. Başkentler, ülke yöneticilerinin, devletin idare ağının bulunduğu yerdir; bu yüzden başkentlerde düzen, sükûnet diğer şehirlere göre daha çok hâkimdir. Şair, âlemin padişahının yönettiği başkentte neşe ve sevinç içinde geçirilecek bir günün yaşanacak bin günden daha güzel olduğunu söylemiştir.

Hem **taht-gâh**-ı ma'deletde pâdişâh-ı 'âlemüñ

Şevk ü sürûr u devlet ile bir günü biñ gün evlâ (3864/26/4)

2. 2. 24. Meserret, sürûr, sa'âdet, şâdî (mutluluk)

Meserret, sürûr, sa'âdet ve şâdî mutluluk manasına gelen soyut kavramlardır. Şair, bu kavramları somutlaştırmak için gülşen (gül bahçesi), mahall, mekân, âsitân (eşik), semt, hâne (ev), dergâh, bârgâh (padişah huzuru), sahrâ (çöl), cây (yer), âşiyân (yuva) mekânlarını kullanmıştır.

Gül bahçeleri, en güzel çiçeklerden olan gülün yetiştirildiği bahçelerdir. Gül bahçeleri, gerek yaydığı güzel kokuyla, gerekse güllerin şekilleri ve renkleriyle insana huzur ve mutluluk verir. Şair, buradan hareketle sevinç kavramını gül bahçesiyle somutlaştırmıştır ve sevgilinin bir gül gibi mutluluğun gül bahçesinde açmasını dilemiş, kendisinin de bir bülbül gibi gam dikeninde ağlayacağını belirtmiştir.

Açıl gül **gülşen**-i şâdîde sen ben bülbüle karşı

Benüm iy gonçe hâr-ı gamda işüm aglamag olsun (2521/4730/3)

İnsanlar, ulaşmak istedikleri yerlere yaklaşıncaya mutlu olmaya başlarlar. Memduhunun mekânına varan herkesin mutluluğun anahtarını bulmuş gibi olacağını söylenirken memduhunun mekânının eşiği bir mutluluk evine benzetilmiştir. Eşik, aşağıdaki beyitte mutluluğun kaynağının habercisi olan mekân durumunda kullanılmıştır.

Yüz süren her dem sa'âdet birle bulur feth-i bâb

Âsitânüñ bir sa'âdet-**hâne**dür hânum benüm (2360/4401/3)

Köşeler, iki duvarın birleştiği yerlerdir. Köşeleri mesken tutan kişinin üç yanı kapalı olduğu için kendisini güvende hisseder. Bu dünya da bu dünyanın zevkleri, eğlenceleri de geçicidir, insana sonsuz mutluluk vermez ve her kim ki bu yalan dünyanın zevklerinden, eğlencelerinden, yalanlarından kendini kurtarıp bir yalnızlık köşesi bulursa o köşe onun için bir mutluluk köşesi olacaktır. Köşelerin güven veren yönü vurgulanmıştır.

Nazmî o kimse kim düşe bir künc-i ‘uzlete
Ol künc-i ‘uzlet aña sa’âdet **mekânı**dur (1317/2371/5)

Memduhun otağı, bir mutluluk otağı olarak görülmektedir. Ay ile güneş, her gün memduhun otağına yüzlerini sürmektedirler. Bir yandan memduh yüceltilirken bir yandan da mutluluk kavramı bârgâhla somutlaştırılmıştır.

Sürer yüz şevk ile yüz mihr ile meh gice vü gündüz
Anuñ dergâhına kim ol sa’âdet **bâr-gâhı**dur (920/1512/2)

Baba Çelebi’nin evinin inşasına tarih düşülürken yapının güzelliği övülmüştür. Ev, mutluluk mekânına benzetilirken evi seyredenlerin bütün sıkıntılarından kurtulabileceği söylenmiştir.

Bu **cây**-ı sürûrı ide seyr o kim
Olur cümle andan gam derer dürer (3938/244/1)

Dergâhlar, tarikata gönül veren kişilerin mekânıdır. Tarikatlarda aynı düşünceye mensup kişiler yer alır. İnsan, kendi gibi düşünen kişilerin yanında mutlu olur. Cebeci ocağı mutluluk dergâhına benzetilirken, Bâlî Beg’in cebecibaşı olmasından dolayı Allah’a şükredilmiştir.

Hamdülillâh cebeci başı olub devlet ile
Sen de **der-gâh**-ı sa’âdetde bir aga oldun (3902/135/1)

Hiç kimse mutluluğunun bozulmasına engel kötü bir durumun ortaya çıkmasını istemez. Şair de semt sözcüğüyle somutlaştırdığı mutluluğunun bozulmaması için Allah’ın, lütfunu üzerinden eksik etmemesini dilemektedir. Semtler, birçok evin bir araya getirilmesiyle oluşturulur ve bir bütünlüğü ifade eder. Şair, semtlerin bildirdiği

bütünlük imgesinden hareketle mutluluğu bir bütün olarak düşünmüş ve dağılmamasını istemiştir.

Ola bir hâl-i bed kim bir sa'âdet **semtine** mâni'

'Înâyet eyle lutfuñ birle def' it yâ Dâfi' (1703/3123/1)

Memduhun varlığının, tarif edilemeyen hazlar verdiği belirtilmiş; memduhun kapısı sevinç mahallesine, evi ise sevincin ve coşkunluğun mekânına benzetilmiştir. İnsanı mutlu edecek olan her şeyin, memduhun mekânının etrafında toplandığı anlaşılсын diye sevinç mahallesi terkibi kullanılmıştır.

İy kapısı **mahall-i** şevk ü sürûr

Vey tapısı sürûr u şevk-efzâ (3781/6/1)

Mutluluk çölünün bir tarafından tutamazsam gam dağının eteğini tutacağım diyen şair, elinde kalan son ümit kırıntılarını vurgulamaya çalışmaktadır. Çöller, büyük mekânlardır. Çölün büyüklüğünden faydalanılarak yakalanmak istenen mutluluğun büyüklüğü vurgulanmıştır.

Alamazsam ele **sahrâ-yı** meserret yakasın

Tutayın kûh-ı gamuñ ben dahı nâ-çâr eteğin (2769/5201/4)

Baba Çelebi'nin yaptırdığı evin, zevk ve sefa evi olduğu söylenmiş; yapılışına tarihi düşülmüştür. Bu ev, ziyadesiyle mutluluk barındıran mekânmış.

Bu cây-ı safâ-bahş târîhini

Mekân-ı meserret-füzûn didiler (3938/245/3)

İstanbul'un ve Galata'nın şarabına ve güzellerine duyulan özlem dile getirilirken bu mekânların verdiği mutluluk, sevinç âsitân ve âşiyânla somutlaştırılmıştır. Kuş yuvaları, narin ve zarif yapılardır. Kuş yuvalarına bakan kişide güzel hisler uyanır. İstanbul, mutluluğun kuş yuvasına benzetilirken İstanbul'un zarafetinin kişide uyandırdığı duygular vurgulanmıştır.

Sa'âdet **âsitânı** meserret **âşiyânı**

Mey ü mahbûb kanı Sitânbûl u Kalâtâ (131/43/4)

Kapılar; bir yerden başka bir yere, bir durumdan başka bir duruma geçişin mekânlarıdır. Şair, memduhu defterdar olunca dünyanın ihtiyaçlarının kapısının, memduhunun kapısı olduğunu söylemiştir. Memduhun kapısına sıkıntı çekenler gelir, sıkıntılarından kurtulmuş olarak dönerler.

Tâ ki olduñ der-i devletde yine defter-dâr
Bâb-ı hâcât-ı cihân oldu sa'âdet **kapuñ** (3899/128/1)

2. 2. 25. Mezellet (alçaklık)

Köşeler, kullanılmayan, değer verilmeyen şeylerin bırakıldığı mekândır. Kendisine mezellet köşesini mesken edinmeyenler, bütün dertlerinden kurtulacaktır.

Oñmaduk başlaruz biz ki ayakda kalduk
Yiridür olursa **künc-i** mezellet yirimüz (1454/2659/2)

Dünyaya meyledenlerin kalacağı yer, sıkıntı ve alçaklık köşesi olacaktır.

Tâlib-i dünyâ olanuñ fi'l-hakîka Nazmiyâ
Mihnet ile cây-gâhıdur mezellet **kûşesi** (3479/6556/5)

2. 2. 26. Muhabbet

Şair, sevgi manasına gelen ve soyut bir kavram olan muhabbet kavramını hâne (ev), meydân, 'âlem (dünya), râh (yol) mekânlarıyla somutlaştırmıştır.

Evler, içinde yaşayanlara çağrıştırdıklarıyla güzelleşen mekânlardır. Şair, memduhunun lütfuyla yaptırdığı evini muhabbet evi gibi düşünmektedir; çünkü ev, şaire memduhun yaptığı iyiliği hatırlatmaktadır.

Lutfuña idüb binâ yapdum mahabbet-**hânesin** (289/1-III/4)

Yollar, bir yerden başka bir yere gidişi, bir süreci ifade eder. Bir âşığın, dudağı şirin bir sevgili sevmesi hâlinde Ferhat gibi muhabbet yolunda ilerlemesi gerektiği belirtilmiştir. Aşkın bir süreç olduğunu vurgulamak için râh-ı muhabbet terkibi kullanılmıştır.

Serverse kişi bir lebi Şîrînuñ öñinde
Ferhâd gibi **râh-ı** mahabbetde seçilse (2941/5520/2)

Dünya, insanın etrafını tamamen saran küredir. Muhabbet dünyasında aşk hazinesine sahip olmak isteyen gönül, sırlarla dolu bir harabeye dönüşmelidir. Aşkın sırrına ermek isteyenlerin her yanının sevgiyle kuşatılması, gönüllerinin mütevazı olması gerektiği vurgulanmıştır.

Mahabbet ‘âleminde genc-i ‘aşka

Nihânî özge bir vîrân olan dil (2156/4000/4)

Meydanlar, geniş mekânlardır. Meydanlarda, yer yer çeşitli hünerler sergilenir, müsabakalar yapılır. Âşığın, muhabbet meydanında gönlünü ve ciğerlerini canı pahasına cefa oklarına siper etmesini takdir edilmiştir. Sevgi meydanı terkihiyle âşığın hünerini sergilediğine dikkat çekilmiştir.

‘Aşk ola **meydân**-ı mahabbetde o merdâneye kim

Tîr-i cefâna dil ü cân ile ciger ide siper (1065/1821/4)

2. 2. 27. Ömür

Ömür, yaşama veya var olma süresi³⁴ manasına gelen soyut bir kavramdır. Şair, aşağıdaki beyitlerde ömür kavramını sarây, kasr (köşk), meydân, mezrâ’ (tarla), gülşen (gül bahçesi) mekânlarıyla somutlaştırmıştır.

Gül bahçeleri; güzelliği, canlılığı çağrıştıran mekânlardır. Memduhunun erken yaşta öldüğü vurgulanırken: “Eyvahlar olsun! Ömrünün ilkbaharının gül bahçesine ne yazık ki sonbahar uğradı!” denmiştir.

Nev-bahâr-ı **gülşen**-i ‘ömrine âh irdi hazân (102/6-II/18)

Tarlaların sınırları bellidir. Her ömrün belli bir süresi olduğunu vurgulamak için ömür, tarla ile somutlaştırılmıştır. İstek ve arzu rüzgârının peşinden koşanın hevesi ahlarla biter ve bu kişi ömür tarlasına her zaman yel ile varır.

Rûzgârı geçer âh ile hevâyâ yeleneñ

Mezra’-ı ‘ömri varur dem-be-dem anuñla yele (3122/5850/2)

Meydanlar, açık ve ferah mekânlardır. Ferah mekânlar insana huzur verir. Meydan ile somutlaştırılan ömrün, zannedildiği gibi huzur verici olmadığı

³⁴ TDK Türkçe Sözlüğü, a. g. e. , s. 1728.

belirtilirken nefislerine yenik düşüp koskoca konaklar yapanların da anlaşılamadığı belirtilmiştir.

‘Ömr **meydânı** eyâ h^vâce degül çünkü ferâh

Ne hevesdür bu cihân içre yüce tâk ile gâh (768/1217/1)

Saraylar, güzel ve gösterişli mekânlardır. Memduhun ömrünün, güzel ve muhteşem olması dilendiğinden ömür kavramı saray ile somutlaştırılmıştır. Memduha: “Talih, hayatının her anında ömür sarayının hizmetkârı olsun. Sevinç ve mutluluk, hayatının her deminde seninle olsun.” denmiştir.

Dem-â-dem baht-ı yârûñ hem-demüñ her dem safâ olub

Sürûr ola **sarây-ı** ‘ömrüñüñ her kân-ı ferrâş (3019/160/3)

Konaklar, büyük ve sağlam yapılardır. Şair, ölümün bir rüzgâr gibi olduğunu ve bu rüzgârın, her canlının ömür konağını birgün yıkacağını söylemiştir. Ölümün karşısında hiçbir gücün duramayacağı vurgulanmıştır.

Âh kim her kişinüñ bu rûzgâr

Kasr-ı ‘ömrin yıkmada komaz kusûr (1185/2081/4)

2. 2. 28. Uzlet (yalnızlık)

Uzlet, yalnızlık manasına gelen soyut bir kavramdır. Şair, cây (yer), künc (köşe), kûşe (köşe), bucag (bucak) mekânlarıyla bu kavramı somutlaştırmıştır.

Köşeler, kişilerin yalnızlıklarını en yoğun yaşayacakları yerlerdir; çünkü iki yanlarını iki duvar kapatır böylece kimse yalnız kalmak isteyen kişinin yanına yaklaşamaz. Bunun yanında Türk edebiyatında *köşe bucak kaçmak* diye bir deyim vardır ki yalnız kalmak, birilerinden uzaklaşmak isteyenler için kullanılır. Şair, beyitlerinde bu sebeplerden ötürü bu mekânları yalnızlık kavramını somutlaştırmak için kullanmıştır.

Bu dünyada sevince ve huzura ermek isteyenler kanaat ederek ve bazı şeylerden vazgeçerek kendilerine bir yalnızlık köşesi bulmalıdırlar.

Cihânda bir sürûr ile huzûra düşmek isterseñ

Kanâ’at kıl ferâgat birle var bir **cây-ı** ‘uzlet bul (2133/3947/3)

İnsan, mutlulukla ve kanaatle edineceği bir yalnızlık köşesinde çok güzel zaman geçirir. Az ile yetinmek salık verilmiştir.

Zî-sa'âdet aña kanâ'atle

Künc-i 'uzletde ide bir hoş dem (42/7/22)

İnsanlar öldükten sonra ruhlarının ulaşacağı yerde huzura kavuşacaklardır. Aynı huzuru dünyada da bulmak isteyenler kendilerine bir yalnızlık bucağı bulmalı ve orada kalmalı.

Rûhına irer râhat menzilgeh-i 'ukbâda

Dünyâda tuta ol kim 'uzlet **bucag**ında câ (153/75/3)

Allah, bana bir yalnızlık köşesi nasip ederse talih ve mutluluk bana yüzlerini dönecektir diyen şair, az ile yetinen biri olduğunu vurgulamıştır.

Hak müyesser eylese bir **kûşe**-i 'uzlet baña

Yüz tutardı ol sa'âdet birle bir devlet bana (259/280/1)

2. 2. 29. Ümit

Beklenti manasına gelen ümit, soyut bir kavramdır. Şair bu kavramı dergâh ile somutlaştırmıştır. Şair, sıkıntılı günlerde Hakk'a sığınanların ümit dergâhına varabileceğini söylemiştir. Dergâhlar, ibadet mekânlarıdır. Kişi, ibadet anında yalnızca Allah'ı düşünür, Allah'a sığınır. Şair, ümidin yalnızca Allah'tan kesilmemesi gerektiğini vurgulamak için dergâh ile ümit kavramını aynı terkip içinde kullanmıştır.

Şol karañu gicede Hakka 'ibâdet eyleyen

Vara var ümmîd **dergâh**ına Hakkuñ yüzi ag (1729/3169/2)

2. 2. 30. Zevk

Beğenme, hoşlanma, haz alma manalarına gelen zevk, soyut bir kavramdır. Şair, bu kavramı 'âlem (dünya) ve râh (yol) kavramlarıyla somutlaştırmıştır.

Dünya, insanı tamamen kuşatan mekândır. Zevkin insanı tamamen kuşattığını vurgulamak için zevk dünyası terkihi kullanılmıştır. Yalnızlığı tercih edip feragat dünyasına girenler, zevk dünyasına düşmüş olur ki buraya keder asla

uğramamaktadır. Yalnızlığın insana verdiği hazzın, insanı tamamen sardığı vurgulanmıştır.

‘Uzlet idüb tuta ol kim bir ferâgat ‘âlemin

‘Âlem-i zevke düşer ol ‘âlemün yimez gamın (2649/4954/1)

Yollar, bir yerden bir yere gidişi, bir süreci ifade eder. Zevk yoluna girenler için dünyada daha lezzetli bir şey yoktur.

Râh-ı zevke bula ol kim menfez

Dahı ‘âlemde ne var andan elez (3806/2/9)

2. 3. Ruh Hâlinin Anlaşılması İçin Kullanılan Mekânlar

Mekânın insan hayatında çok önemli bir yeri vardır; çünkü insan faaliyetlerinin tamamı bir mekân üzerinde gerçekleşir.

İnsanoğlu, var olduğundan beri, mekânı çeşitli amaçlarla kullanmıştır: barınmak, saklamak ve saklanmak, eğlenmek, yalnız kalmak, yemek ve içmek, uyumak, kendine özel bir alan oluşturmak gibi. Mekânı temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullanan insan daha sonra mekânı zevk, estetik için kullanmaya başlamış ve sanata yönelmiştir. Mekân, sanat icra etmek isteyen insan için önemli bir unsur olmuştur. Mekânı, sanat icra etmek için en çok kullananlar sanatçılar, yazarlar ve şairlerdir.

Kendi sosyo-kültürel yapısını, içinde bulunduğu zamanın etkisini ve bu zamandan etkilenen ruh hâlini mekâna yansıtan şairler, sanatkârlar, mekâna istedikleri ruhu ya da kendi ruhlarını vermiştir. Verdikleri bu ruh, zamanla mekânın da ruhu olmuştur. İşte bu ruh, kişide o mekâna karşı hissedilen aidiyet duygusunu oluşturmuştur.³⁵ Mekânla bir şekilde bütünleşen şairler duygu ve düşüncelerini dile getirirken veya ruh hâllerinin anlaşılması için bu mekânları araç olarak kullanmıştır. “*Bugün çok dertliyim. Çok mutsuzum. Çok ağladım.*” gibi ifadelerden öznenin ruh hâli ile ilgili vermek istediği mesaj alınır; fakat söyleyişteki kuruluk yüzünden ifadenin dinleyici üzerindeki etkisi azdır. Aynı özne, bütünleştiği bir mekânla ruh hâlini “*Gözlerimden akan dereleler bağrındaki fırının hararetini almaya yetmiyor*” şeklinde dile getirse öznenin ruh hâli ile ilgili mesaj yine alınır; ancak bu kez

³⁵ Ahmet İnam, Toplumsal Teslimiyet, <http://www.md1927.org.tr/media/PDF/26.pdf>

ifadesinde kullandığı mekânlar -dere ile fırın- ve bu mekânların çağrıştırdığı imgelerden -bol su ve yüksek ısı- dolayı ifadeden daha çok etkilenilir. Hayatının büyük bölümünde çeşitli sıkıntılar çeken şair; ruh hâlini, hâmisine ve okuyuculara anlatmak için mekânlardan oldukça faydalanmıştır.

Şair, ruh hâli anlaşılsın diye şu mekânları kullanmıştır: dehr (dünya), sebzezâr (bahçe), felek (gökyüzü), zemîn (yeryüzü), âsitân (eşik), gök, eyvân (çardak), dâr-ı gurbet (gurbet evi), eşig (eşik), furûn (fırın), güzergâh (geçit), hücre, kaygu ili (kaygı ülkesi), kûşe (köşe), künc (köşe), vatan, vîrâne, harâbe, zindân, ziyâretgeh (ziyaret edilen yer), deñiz, sahrâ (çöl), kûh (dağ), tavd (dağ), kûy (köy), hânûmân (ev bark), meyhâne, meşakkat künci (sıkıntı köşesi) ve külbe-i ahzân (hüzün kulübesi).

2. 3. 1. Dâr-ı gurbet (gurbet diyarı)

Gurbette olan kişi, her zaman sıkıntı çeker, özlem çeker. Bu sıkıntıları anlatmak için “dâr-ı gurbet” mekânı kullanılmıştır.

Tapuñdan ayruban dil- haste cânâ derd-i hicrûñle

Ölürsem **dâr-ı gurbet**de dirîgâ hasretâ derdâ (111/9/3)

Şair, hamîsinden kendisine samimi bir lütufta bulunup kendisini gurbet ellerinden kurtarmasını, düşmanlarına karşı gülünç durumda olmak istemediğini söylemektedir. Bu dizelerde dar-ı gurbet, şairin, çaresizliğini etkili bir şekilde anlatmasını sağlamıştır.

Kuluñam ben de ihlâs ile lutf idüb halâs eyle

Beni bu **dâr-ı gurbet**de gülünc olmakdan a’dâya (3794/21/6)

2. 3. 2. Deñiz (deniz)

Sürekli ağlamak mutsuzluğu gösterir. Âşık, mutsuz olduğunu ve döktüğü gözyaşları yüzünden kendisini bir deniz içinde gördüğünü aşağıdaki beyitte dile getirmiştir.

Kanlu yaşum ki alubdur çevrem

Kanda olsa **deñiz** içre gibiyem (2435/4552/6)

Gözyaşları ve dertler denize benzetilerek içinde bulunulan hüznü, karamsar ruh hâli dile getirilmiştir.

Aglamakdan yaşum oldu bir **deñiz**

Yâre yoldaşlar bu derdüm bir **deñiz** (1439/2628/1)

2. 3. 3. Furûn (fırın)

Fırınlr ekmek pişirilen mekânlardır ki bu mekânlarda ısı oldukça yüksek olur. Şair, gönlünü fırına benzeteek yaşadığı iç sıkıntılarının kendisinde yarattığı etkiyi anlatmaya çalışmıştır.

Tenümde dağlar kurs anı tabha

Bu sûzân sînem işte bir **furûndur** (1030/1747/3)

Ateş gibi sıcak olan yara, ateşe konmuş amber parçasına benzemektedir. Bu yara o kadar sıcaktır ki fırından yeni çıkmış gibidir. Aşkın verdiği ıstırap anlatılmıştır.

Dönübdür kursa dâg-ı âteşînüm

Sanasın şimdi çıkmışdur **furûndan** (2594/4861/3)

2. 3. 4. Güzergâh (geçit)

İnsan, bulunduğu mekânları ve bu mekânlarda yaşadıklarını zihninde muhafaza eder. Muhafaza edilen bu anılar zaman zaman hatırlanır. Sevgiliye duyulan özlem yüzünden, sevgilinin daha önce geçtiği yerler gözlenmektedir.

Görem diyü sa'âdet birle gün yüzini sen mâhuñ

Dün ü gün beklerüm ay âfitâbum her **güzer-gâhuñ** (1922/3524/1)

2. 3. 5. Hânumân (ev bark)

Âşığın, sevgili için ev bark yapmayacak kimse yoktur sözünden sevgili uğruna her türlü fedâkârlığı yapabilecek bir ruh hali içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kimdurur harc itmeyen cânânı için **hânumân** (1696/180-IV/3)

2. 3. 6. Hücre

Hücreler, kasvetli mekânlardır. Bu mekânlarda kişi yalnızdır ve bu yalnızlık, insanı sıkıntılı bir ruh haline sokar. Şair, bulunduğu mekânı hücreye benzeterek kasvetli ruh halini anlatmaya çalışmıştır.

‘Aşk-ı dildâr ile dil olduğu dem yâr u enîs

Oldı **hücre**de benümle gam u endûh celîs (1511/2768/1)

2. 3. 7. Kaygu ili (kaygı ülkesi)

Âşık, sevgiliye bağlandığından beri sürekli dert ve sıkıntı içindedir. Bu ruh halini, kaygı ülkesine han olduğunu söyleyerek dile getirmiştir.

Nazmiyem kim kuluñ olaldan efendi olmışam

Derdle **kaygu ilinüñ** şimdi hânı ben kuluñ (2004/3687/5)

Gönlün, kaygı ülkesinin padişahı oldu olalı ah vah ederek döktüğü gözyaşlarının ülkeleri yıktığı, orduları yaktığı söylenerek iç sıkıntılarının büyüklüğü dile getirilmiştir.

Kaygu iline bu gönül hân olalı olubdurur

Âhum ile yaşum aña bir il yıkar yakar çerî (3407/6395/4)

2. 3. 8. Kûşe, künc (köşe)

Dünyayı önemsiz gören bir ruh hâline sahip olduğu şiirlerinin birçoğundan anlaşılan şair, aşağıdaki beytinde kendi gönlüne seslenerek gönlünün yalnızlık köşesinde karar kılmasını; çünkü bu dünyadan bir şey ummanın alçaklık olduğunu söylerken dünyayı değersiz bir yer olarak gördüğünü vurgulamıştır.

Kendüñe ‘**uzlet kûşesin** iy dil makarr kıl dâyimâ

Çekme tevakku’ zilletin anı yeter kıl dâyimâ (193/146/1)

Kişi hiç bitmeyen bir hazine bulup eşsiz bir zenginliğe sahip olmak istiyorsa kendisine kanaat köşesini mesken tutmalıdır; çünkü en büyük zenginlik kanaat etmektir, bu dünyanın hırslarından vazgeçmektir.

Genc-i lâ-yefnâ bulub özge gınâ tahsîl ider

Bir kişinüñ kim ola **künc-i kanâ’at** meskeni (3427/6438/3)

2. 3. 9. Kûy (köy)

Şair, yaşadığı yeri fakir köyü olarak nitelendirmektedir. Bu terkipten, şairin kendisini yardıma muhtaç hissettiği anlaşılmaktadır.

Niçe tuş ola Nazmî devlete kim
Olubdur yiri anuñ fakr **kûy** (3370/6350/5)

2. 3. 10. Meşakkat künci (sıkıntı köşesi), külbe-i ahzân (hüzün kulübesi)

Belâ kapısında sıkıntılı bir köşeye düşmüşüm ki bu köşede kurduğum hüzün kulübeme gamdan başka hiç kimse gelemmez diyen şairin, kullandığı mekânlardan sıkıntı çeken bir ruh hâline sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Düşmemişem dâr-ı belâda bir **meşakkat küncine**
Gamdan özge kimse gelemmez **külbe-i ahzânuma** (3043/5716/3)

Şefkatin, dünyadaki insanların gönlünden silindiğini düşünen şair, hazan kulübesinden bu yüzden çıkmak istememektedir. Şairin, karamsar bir ruh hâline sahip olduğu söylenebilir.

Götürülmüş görürem halk-ı cihândan şefkat
Çıkasım gelmez ebed **külbe-i ahzânumdan** (2763/5188/4)

2. 3. 11. Meyhâne

Meyhanenin masası şah tahtına, kadeh ise taca benzetilmiştir. Meyhanelerde, âşıklar mest olmuş bir haldedir. Bu mekân kullanılarak kendinden geçmiş bir ruh haline sahip olunduğu vurgulanmıştır.

Tahta-i **meyhâne** vü câm meyi komaz göñül
Pes geçer mi göz göre bir şâh-ı taht u tâcdan (2652/4960/3)

2. 3. 12. Sahrâ (çöl), kûh, tadv (dağ)

Sahralar geniş düzlüklerdir. Açık mekânlardır. Açık mekânlar ferah olur ki ferah mekânlarda insan dingin bir ruh hâline sahip olur. Dağlar ise sarptır. Dağlarda yürümek, yaşamak zordur. İnsana sıkıntı verir. Sıkıntılı durumlar da sıkıntılı bir ruh hâline büründürür insanı. Yolculuklar dağlara, yolculuktan dönüşler sahraya benzetilmiştir.

Bir kişi kim seferden ide meskenine ‘avd
Sahrâ olur ferahdan aña cümle **kûh** u **tadv** (3733/89/1)

2. 3. 13. Vatan, gurbet

Vatan, insanın en çok bağlandığı mekânlardandır. Bu yüzden vatandan ayrılıp gurbette kalmak insanı hüzünlendirir. Aşağıdaki beyitte şair, vatanın kıymetini bu dünyada en iyi kendisinin bildiğini; çünkü gurbette çok zaman geçirdiğini söylemiştir.

Vatanuñ kadrini Nazmî o bilür dünyede kim

Düşme bir **gurbete** vü niçe zamân ola garîb (530/780/5)

2. 3. 14. Harabe

Periye benzeyen sevgilinin hayali ile dolu olan gönül, içi karınca ve yılanlarla dolu bir harabeye benzemektedir. Şair, sevgiliye duyduğu özlemin içinde yarattığı yıkıntıya dikkat çekmiştir.

Zülf ü hattun hayâli ile gönlüm iy perî

Cây-ı **harâbedür** içi pür-mûr u mâr ıla (3211/6035/4)

2. 3. 15. Zindan

Zindanlar kasvetli, sıkıntı verici mekânlardır. Zindanlarda kişi mutsuzdur. Âşık, sevgiliden ayrı kaldığı sürece seyredeceği bahçeleri zindan gibi gördüğünü söyleyerek dertli halini anlatmaya çalışmıştır.

Bâglar seyrânın itsem ol yüzi gülümden cüdâ

Gözlerüme Nazmiyâ **zindân** görünür bâglar (1128/1954/5)

Gerçeği arayan kişi için sıkıntılarla dolu bir köşke benzeyen bu dünya, aslında bir zindandan farksızdır.

Her hakikat gözleyen **zindân** yirine kor hemîn

Nazmiyâ dünyâ diyen bu pür-elem kâşâne (3446/6482/5)

2. 3. 16. Ziyaretgeh (ziyaret edilen yer)

İnsanın en büyük serveti canıdır. Can, bedenden çıkınca geriye biri değerli biri değersiz iki şey kalır: Ceset ve isim. Ceset değersiz olandır. Yaptığı iyi şeylerle anılan bir isim ise değerli olandır. Şair, aşk için her şeyi yapmaya hazır bir ruh hâlinde olduğunu ispatlamak için aşk uğruna canını feda etmeyi düşünmektedir;

çünkü ölünce mezarı âşıkların sürekli ziyaret edeceği bir mekân olacaktır ve böylece ismi kendisinden sonra yaşayacaktır.

Nazmiyâ ‘aşk-ı nigâr ile revân-ı cân virelüm

Tâ ki ‘uşşâka **ziyâret-geh** ola türbetimüz (1453/2657/5)

2. 4. Bulunulmak İstenen Mekânlar

Bizi içinde mutluluk duyduğumuz bir mekâna bağlayan ayrıntıların her birinin kendi içinde sakladığı derin gerçekliği belirlemek için bu mekâna bağlı birçok soruyla karşılaşırız.³⁶ Bu sorulara nasıl cevaplar verilir bilinmez ama insanlar genelde - mazoşist bir psikolojiye sahip değillerse- kendilerini rahat, mutlu, güvende ve huzurlu hissettikleri bir mekânda her zaman bulunmak isterler. Aslında mekân, asıl istenilen değildir. İstenen mutluluktur veya huzur veya sağlıktır. Mekân, bunları içinde barındırandır. Herkesin hayal ettiği böyle bir mekân mutlaka vardır. Nazmî’nin de bazı beyitlerinde dile getirdiği, çeşitli nedenlerden dolayı bulunmak istediği mekânlar olduğu tespit edilmiştir.

Şairin bulunmak istediği on yedi farklı mekân belirlenmiştir. Bunlar: eşig (eşik), hammâm (hamam), ‘ıydgâh (bayram yeri), Firdevs (cennet), reh-güzâr (geçit), seyrângeh (gezinti yeri), ‘uzlet kûşesi (yalnızlık köşesi), vatan, harem, kapu, köşk, künc (köşe), mahall, me’vâ (sığınacak yer), mesken, gülzâr (gülbahçesi), kûy (sevgilinin yaşadığı yer)dur.

2. 4. 1. Eşig (eşik)

Eşig (eşik), bir mekânın giriş bölümüdür. Şair, kendisini hasta; sevgilinin bulunduğu mekânı ise şifa dağıtan bir yer olarak düşünmektedir. Hastalar şifa dağıtıcılara muhtaç olduğundan şair, sevgilinin eşiginden ayrılmak istememektedir.

Eşiginden nice gidem o tabîb-i cânuñ

Haste ister mi ola dâr-ı şifâdan ayru (2881/5400/5)

Kişinin amacı bu dünyada izzet ve şeref bulmaksa şahın eşiginde bulunmak onun için elzemdir. Makam sahibi olmak için şahın eşiginde bulunma istediği dile getirilmiştir.

³⁶ Gaston Bachelard, a. g. e. , s. 32.

‘Âlem içre ‘izz ü şeref bulmag-ısa kasduñ eger
Nazmî saña olmaya ol şâh **eşigi** gibi sened (880/1428/5)

2. 4. 2. Firdevs (cennet)

Bedeni bir kafes gibi sarmasa kuşa benzetilen ruhun, cennete korkusuzca uçacağı söylenerek cennette bulunma isteği dile getirilmiştir.

Bâg-ı **Firdevs**’de pervâsız iderdi pervâz
Nazmiyâ bülbül-i câna beden olmasa kafes (1634/3003/5)

2. 4. 3. Gülzâr, gülşen (gül bahçesi)

Sevgilinin yanağını gül bahçesine kendisini bülbüle benzeten âşık, sevgilinin yanağına konmayı ummaktadır.

Dil diler kim vara seyr-i ruh-ı dildâre düşe
Bülbül-i zâr sıfat ‘âlem-i **gülzâre** düşe (3161/5942/1)

Şair, içinde bulunduğu zamanı görmeye ömrü yettiği için buna şükretmesi gerektiğini ve kendisine bir gül bahçesi bulmak zorunda olduğunu ifade etmiştir.

Bu çağı yine gördüñ şükr Nazmî
Bulalum biz de bir **gülşen** bucağı (3347/6299/7)

2. 4. 4. Hamam

Sevgilinin vücudunu merak eden âşık, sevgilinin gittiği mekânda -hamam- bulunma isteğini dile getirmiştir.

Ol perînüñ varduğı bilsem nice **hammâm**dur
Ki isterem pehlûsı seyrini niçe eyyâmdur (1094/1878/1)

Bütün güzellerin en güzel seyredileceği yer hiç şüphesiz hamamlardır; çünkü perilerin yeri daima hamamlardır. Bulunulmak istenen mekân vurgulanmıştır.

Hak bu kim gâyet güzel seyr olunur her dil-rubâ
Yiri anuñ-çün perînüñ dâyimâ **hâmmâm**mış (1578/2894/2)

2. 4. 5. Harem

Bayramın gelmesi, bayramla birlikte meyhânenin haremde bulunmak istendiği belirtilmiştir.

‘İyd olsa der-i ‘aşkına def’i açılsa

Sâkî **harem**-i mey-gedeye togru kaçılsa(2941/5521/1)

2. 4. 6. İydgâh (bayram yeri)

Meclisin, güzellerin katılımıyla bir bayram yerine dönmesi istenirken orada bulunma isteği de dile getirilmiştir.

Hûblarla merhabâdan ‘**ıyd-gâha** dönse bezm

Olsa yine ol mübârek demler ol eyyâmlar (1132/1964/4)

2. 4. 7. Kapı

Hayatı boyunca zorluklar yaşayan şair, şahının kapısında olmayı büyük bir ikram olarak gördüğünden orada bulunmak istediğini ifade etmiştir.

Kimine bende olaydum **kapu**nda bende senüñ

Yeterdi dünyede şâhum bu ‘izz ü câh bana (422/573/3)

2. 4. 8. Köşk

Sevgiliyle muhabbetin artması için bir köşkte keşkek yemek istenmektedir.

Oturub ikimüz bir **köşke** keşke

Yirsek yâr ile keşkek birle bir keş (1551/2843/4)

Gönül kuşu yerinde duramamaktadır, sevgilinin yüce köşküne uçmak istemektedir.

Turmadın uçmak diler göñlüm kuşu

Yüce **köşkü**nden yaña hey sevdüğüm (2389/4459/4)

2. 4. 9. Kûy (sevgilinin yaşadığı yer)

Âşık için sevgilinin yaşadığı yerde kendisine verilecek bayağı bir köşe cennette alacağı bir yerden daha önemlidir. Âşık, bulunmak istediği yerin sevgilinin yanı olduğunu vurgulamıştır.

Kûyuñuñ Nazmîye cây olsa bir ednâ kûşesi
Ölse itmezdi heves Firdevs-i a'lâdan yana (272/309/5)

2. 4. 10. Künc (köşe)

Yaşadığı dönemin sıkıntılarından kurtulmak isteyen şair, bir meyhane köşesinin kendisi için kurtuluş olacağını düşündüğünden böyle bir mekânda bulunmak istemektedir.

Halâs bulmaga devr içre gussa vü gamdan
Hemîşe mey-gede **künci** yiter penâh bana (423/574/4)

Dünyadan elini eteğini çekmeyi Divan'ının birçok yerinde öğütleyen şair, kişinin kendisine bir yokluk köşesi tutmasını ve bu köşeyi sığınak olarak benimsemesini öğütlerken bulunmak istediği mekânı vurgulamıştır.

Tutalum **künc**-ifenâ kendümüze
Anı bir cây-ı penâh eyleyelüm (2444/4574/3)

2. 4. 11. Mahall (bulunulan yer), vatan

Bir bülbülün vatanı gül bahçesidir. Âşık, sevgilinin bulunduğu mekânı bir gül bahçesine, kendisini de bülbüle benzetmiştir ve bülbülün vatanının gül bahçesi olduğunu düşündüğünden kendisinin vatanının da sevgilinin bulunduğu mekân olduğunu belirtmiştir.

Gül-'izârum yiri çün bülbülüñ olur gülzâr
Lâ-cerem baña mahall olsa **mahallüñ vatanum** (2409/4500/3)

2. 4. 12. Mesken

Allah'a ibadet etmek kul için yapılabilecek en iyi iştir. İbadet için en uygun mekânlar da mabetlerdir.

‘İbâdet birle ‘âbid ki idine bir ma’bedi **mesken**
İder ma'bûda lâıyk iş sa'âdet intisâb olur (935/1543/3)

2. 4. 13. Me'va (cennet)

Seslenilen kişinin bir makama ulaşması dilenmektedir ki bu makam o vakit cennete benzeyecektir. Memduhun bulunması istenilen mekân vurgulanmıştır.

Saňa kim me'vâ ola iy hûrî-çehre bir makâm

Ol makâm olur hemîn cennet gibi **me'vâ** latîf (1770/3248/4)

Şair, güzellik ayının meskeninin eşiğinin kendisine sığınacağı mekân olmasının kendisi için bu dünyada mübarek bir talih olacağını söylemiştir.

Cihân içre zihî ferhunde-tâli' Nazmiyâ şol kim

O mâh-ı burc-ı hüsnüñ âsitânı ola **me'vâsı** (3286/6190/5)

2. 4. 14. Reh-güzâr (geçit)

Âşık, sevgilinin geçtiği yollarda çiğnenmiş toprak olmak istediğinden sevgilinin reh-güzârında bulunmak istemektedir.

Reh-güzârına yüz urub nola olsa pâ-y-mâl

Nazmî-i üftâde çün yâruñ ayagı tozıdur (1119/1933/5)

2. 4. 15. Seyrângeh (gezinti yeri)

Kemâl Paşazâde'nin ölümü üzerine yazılan şiiirden alınan aşağıdaki beyitte, merhumun cennette nazlı nazlı dolaşması istenirken merhumun bulunması istenen mekân vurgulanmıştır.

Berekât-ı kemâl ü fazlı ile

İde **seyrân-geh**-i cinâda hırâm (3867/32/6)

2. 4. 16. Uzlet kûşesi (yalnızlık köşesi)

Divan'ının büyük bölümünde hayatın geçiciliğini, dünya nimetlerine tamah etmenin gereksizliğini vurgulayan şair, bu dünyada sürekli bir beklenti içinde olmanın faydasızlığını dile getirerek yalnızlık köşesinde bulunmanın kendisi için daha hayırlı olacağını söylemiştir.

Kendüñe '**uzlet kûşesin** iy dil makarr kıl dâyimâ

Çekme tevakku' zilletin anı yeter kıl dâyimâ (193/146/1)

Kişi huzura kavuşmak istiyorsa kanaat eyleyip bir yalnızlık köşesini kendine mesken edinmelidir.

Nazmiyâ eyler huzûr ol kim kanâ'at eyleyüb

İde ‘uzlet kûşesin kendüye me’vâ dâyimâ (278/324/5)

2. 5. Sınır İfade Etmek İçin Kullanılan Mekânlar

İnsan hayatında önemli bir yeri olan mekânların algılarımıza, tasarılarımıza sınırlar çizme fonksiyonu vardır. İnsan beyni tarafından kolaylıkla algılanabilen bu sınırlar her zaman net ve kesin olmayabilir.³⁷ Bir mekân oluşturulması için onun mutlaka her yönden kesin engellerle sınırlanmış olması gerekmez. Mekânı oluşturan sınırlama, hareketi önleyici şekilde fiziksel olabileceği gibi yalnızca başka duyularla algılanabilecek biçimde de olabilir. Önemli olan mekânın net veya net olmayan sınırlarının algılanabilir olmasıdır.³⁸ Mesela “ Elma nerede?” sorusuna cevap arayan zihnimiz “elma” nesnesini anında bir mekân içerisine oturtur: “Elma masada, elma mutfakta, elma yerde ” gibi. Bu cevapları veren zihnimiz “elma” mefhumunu algımlarken kullandığı mekânlarla “elma”ya sınırlar çizmiş olur. Tabii bu sınırlar, mekânın içinde barındırdığı sınırlayıcı öğelerle çizilir. “Elma mutfakta” dediğimizde mutfak mekânının sahip olduğu kapı, duvar, tezgâh gibi sınırlayıcı öğeler elmanın etrafını sarar ve elmaya sınırlar çizer, bu sınırlar elmanın zihnimizde somut bir şekilde yer edinmesini sağlar.

Şairler, okuyucularına hissettirmek istediği duyguları dizelere dökerken zaman zaman bu duyguları ifade eden kavramların algılanabilmesi için kavramın etrafını saracak ve kavramla alakalı, sınırları hissedilen mekânlar kullanırlar. Buradaki amaç, verilmek istenen mesajın veya hissettirilmek istenen duygunun okuyucuda tam olarak canlanmasını sağlamaktır. “Yürürdüm biraz güç, biraz bî-huzûr/ Dikenlik, çetin, taşlı bir sahadan/ Önüm bir yokuş, hep çakıl, hep diken/ Yürürdüm fakat ben mu’annid, sabûr.” Tevfik Fikret’e ait bu dördlükte şair şiirinde oluşturduğu “yürüme” imgesini “yokuş” mekânına oturtmuştur. Bu mekânı da “dikenli, taşlı, çetin” sınırlayıcı öğeleriyle belirgin hâle getirmiştir. Bu sayede “yürüme” imgesi okuyucunun zihninde daha canlı bir hâl almıştır. Sınırları algılanan

³⁷ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mekan>

³⁸ Füzûzan Aslan, Edanur Aslan, Atilla Atik, “İç Mekânda Algı”, *İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi*, C. :5, S. :11, (Mayıs, 2015), s. 139-151.

bir mekâna insan zihni tasarladığı her şeyi yerleştirebilir. Zihnimiz bu yerleştirmeye algıya konu olan kavramlara, sınırları belli olan bir mekân aracılığıyla sınırlar çizmiş olur. Zihnin çizdiği bu sınırlar, kavramları anlaşılır kılar.

Nazmî de şiirlerinde oluşturduğu imgelerin daha kolay algılanabilmesi için sınırlayıcı öğeler barındıran mekânlardan faydalanmıştır. Bunlar: ‘âlem (dünya), arz u semâ (yeryüzü ve gökyüzü), iklim (ülke), kişver (ülke), menzil, çukur, sû-be-sû (her taraf), temâşâgâh (gezinti yeri)tır.

2. 5. 1 Âlem (dünya)

Âlem, yaşam faaliyetlerimizi sürdürdüğümüz mekândır. Semavi dinlerde, insanın öldükten sonra ruhunun bedenini terk ettiğine inanılır. Beden, bu dünyada kalır; ruh öteki dünyaya geçer. Şair; Sultân Mustafâ’nın tahta çıkışı üzerine yazdığı aşağıdaki beyitte âlemin padişahı diyerek Sultân Mustafâ’nın hükümdarlığına bir sınır çizmiştir. Burada “âlemin padişahı” kavramı sadece bu dünyayı ifade etmektedir; dolayısıyla Sultan Mustafa’nın padişahlığının sınırı “bu dünya” ile çizilmiştir.

Hem taht-gâh-ı ma’deletde pâdişâh-ı ‘âlemüñ

Şevk ü sürûr u devlet ile bir günü biñ gün evlâ (3864/26/4)

2. 5. 2. Arz, semâ (yeryüzü, gökyüzü)

Allah’ın, Hz. Muhammed’in hürmetine bütün canlıları, yeryüzünü ve gökyüzünü yarattığını belirtmiştir.

Sensin ol mahbûb-ı Hakk kim ‘aşkuña oldı senüñ

Cümle mahlûkât ile bu görinen **arz u semâ** (25/2/6)

2. 5. 3. İklîm, kişver (ülke)

Sultan Süleyman, İskender’e benzetilirken Süleyman’ın kurduğu büyük hükümdarlığın sınırlarının nereleri kapsadığı ifade edilmiştir.

Süleymân şâha İskender dimek sâdık ki gün gibi

Musahhirdurur aña **iklîm**-i magrib **kişver**-i maşrık (1804/3303/7)

2. 5. 4. Menzil, çukur

İnsan için zaman, doğumuyla başlar; ölümüyle sona erer. Zaman, kendisine bir ömür biçilen insan için sınırlıdır. İnsanın son mekânı bu dünyada bir çukurdur. Hayatın geçiciliğini eserinin birçok yerinde vurgulayan şair de hayat mefhumuna çukur ve menzil mekânlarıyla sınır çizmiştir.

Yüce sarây u köşki neyler şu kimseler kim

Âhir birer **çukur**dur her birisine **menzil** (2281/4231/4)

2. 5. 5. Sû-be-sû (her taraf)

Âşık, sevgiliyi görmek için çimenliğin her tarafını gözlediğini söylerken sevgiliyi aradığı yerlerin sınırını belirtmiştir.

Serv-i nâzum seyr ide diyü çemende **sû-be-sû**

Muntazırdur dâyimâ saf saf turub saf sâf [aňa] (251/262/2)

2. 5. 6. Temâşâgâh (gezinti yeri)

Şair, gözlerinin gördüklerine sınır çizmiştir ve bu sınırın içini sadece sevgilinin güzelliğiyle doldurmuştur.

Şu bülbüldür gönül kim aňa zülfün bend ü bâg olmuş

Cemâlün seyr ider andan **temâşâ-gâhı** bâg olmuş (1530/2807/1)

2. 6. Memdûhu Yüceltmek İçin Kullanılan Mekânlar

Mekânlar, işaret ettikleri manalarla insanın algı dünyasını etkiler. “Şu karşıda gördüğün konakta yaşıyorum.” cümlesini kuran bir kişiyle ilgili düşünceler ile “Şu karşıda gördüğün barakada yaşıyorum.” cümlesini kuran kişiyle ilgili düşünceler aynı değildir. Konak mekânı, gösterişi ve büyüklüğü ile orada yaşayan bir değer katarken baraka mekânında tersi bir durum söz konusudur. Algıdaki farkı yaratan sözü söyleyenlerin özellikleri değil yaşadıkları mekânların özellikleridir. Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Mekânlar, bünyelerindeki özelliklerle insanın algı dünyasını etkiler. Bu yüzden algılanma durumuna göre mekânlar “insana değer katan mekânlar” veya “insanı değersizleştiren mekânlar” şeklinde sınıflandırılabilir. Bu şekilde tasnif edilen mekânlar; barındırdıkları şahısları, eşyaları ya da hissettirdiği duyguları “değerli” veya “değersiz” yapar. Zindan mekânında düşünülen bir kişinin

değeri ile saray mekânında düşünülen bir kişinin değeri aynı değildir; çünkü her iki mekânın insan zihninde yarattığı imgeler birbirinden farklıdır. Zindan mekânı olumsuz bir anlam taşıdığından bu mekâna oturtulan kişi “değersiz”dir. Saray mekânı ise olumlu bir anlam taşıdığından bu mekâna oturtulan kişi “değerli”dir.

Edebiyatta da mekânların işaret ettikleri anlam özelliklerinden faydalanıldığı görülmektedir. Cervantes’in ünlü “Don Kişot” adlı eserinde okuduğu kitaplar yüzünden çıldırma noktasına gelen asilzade Quejana şövalye olmak için çıktığı yolculukta uğruna kahramanlıklar yaptığı Dulcinea del Toboso’nun yaşadığı küçük köy evini bir saray, Toboso’yu da prenses olarak hayal etmektedir. Cervantes, burada iki mekânın -küçük köy evi ve saray- taşıdıkları anlam özelliklerinden faydalanmıştır. Del Toboso’yu küçük köy evinde düşünenler onu köylü kızı, sarayda düşünenler ise prenses olarak hayal etmiştir.

Nazmî’nin de -Cervantes gibi- mekânların bünyelerindeki özelliklerden faydalanarak memduhunu yücelttiği beyitler yazdığı görülmüştür. Şair, bu amaçla şu mekânları kullanmıştır: Çîn, Hitâ, Rum u Şâm, ‘Aden, diyâr-ı maşrik u magrib (doğu ve batı ülkeleri), arz u semâ’ (yeryüzü ve gökyüzü), eşig (eşik), mescîd (mescit), nazargâh (bakılan yer), otag (çadır), cennet riyâzı (cennet bahçesi), Kevser, sarây, secdegeh (secde yeri), gül-‘izâr (gül bahçesi), gülşen (gül bahçesi), gülistân (gül bahçesi), vîrâne (harabe), sa’âdethâne (mutluluk evi), hânûmân (ev bark), penâh (sığınılacak yer), âsitân (eşik), bahr (deniz), çeşme-i hayât (hayat çeşmesi), bâg (bahçe), sahrâ (çöl), dergeh (dergâh), eyvân-ı semâ (gökyüzü sofası), güzellik ili (güzellik ülkesi), dâr-ı şifâ (şifa evi), iklim (ülke), kapu (kapı), tapu, kâyinât (kâinat), kûy (sevgilinin yaşadığı yer), Firdevs (cennet), mahall, melce (sığınılacak yer), mesken, gülsitân (gül bahçesi), bezmgâh (eğlence yeri), medâris (medreseler), Bagdâd, İrem, Ka’be, dünya, kasr (köşk), güllük (gül bahçesi).

2. 6. 1. Aden Körfezi

Âşık, sevgilinin dişlerinin güzelliğini övmek için yazdığı aşağıdaki beytinde insanların ‘Aden’in incilerine, sevgilinin dişlerini gördüğü için rağbet ettiğini ifade etmiştir.

Dilberûn dendânına lutf ile mânend olmasa

Böyle ragbet bulmaz-ıdı Nazmiyâ dürr-i ‘Aden (2643/4939/5)

Sevgilinin dişlerinin Aden körfezindeki incilerden daha nazik olduğu vurgulanmıştır.

Dilberüñ dişleridür lutf ile

Nazmiyâ dürr-i ‘Adenden nâzük (2095/3865/5)

2. 6. 2. Arz u semâ (yeryüzü ve gökyüzü)

Yeryüzü ve gökyüzünün memduhun ismiyle dolu olduğu söylenirken bir yüceltme söz konusudur.

Anuñ ism-i Hakı kim toludurur **arz u semâ**’

Şeref-i zâtuñ içün virdüm olubdur esmâ’ (325/390/1)

2. 6. 3. Bâg (bahçe), sahrâ (çöl)

Sevgilinin yüzü güzellik bakımından bağlardaki yaseminlerle, geniş düzlüklerdeki çimenlerle kıyaslanarak yüceltilmiştir. Sevgilinin güzelliğinden alınan hazzın hiçbir yerde eşi benzeri bulunmamaktadır.

Haddüñ varken olmaz **bâg** içre semenden haz

Hattuñ varken olmaz **sahrâ**da ide çemenden haz (1690/3098/1)

2. 6. 4. Bağdat

Sevgilinin yaşadığı yer Bağdat şehrine benzetilerek sevgili yüceltilmiştir. Bağdat, o dönemde Osmanlının önemli ve güzel şehirlerinden biriymiş.

Letâfetde nigâruñ kûyü **Bagdâd**

Benüm eşk-i çeşmüm anda Şat’dur (1012/1707/3)

2. 6. 5. Bahr (deniz)

Kendisini şiir yazma hususunda Nizâmî ile karşılaştıran Nazmî; şiirlerinin bir deniz, dizelerinin de inci olduğunu söylemiştir. Nazmî’nin, şairlik yönünü yücelttiği görülmektedir.

Nazm içre senüñ Nazmî Nizâmî gibi tab’uñ

Bir **bahr**durur bî-had ü pâyân düreri var (950/1572/5)

2. 6. 6. Bezmgâh (eğlence yeri)

Memduhun eğlendiği mekânı cennete benzetilmiştir. Bu yolla memduh yüceltilmiştir.

Bezm-i şevk itdükce dilber görünür ol zevkden

Kendü hûrî **bezm-gâhı** cennet ü kevser şarâb (503/731/2)

2. 6. 7. Cennet riyazı (cennet bahçesi), Kevser

Sevgilinin dudağı, cennette bulunduğu inanılan Kevser havuzunun suyuna, yanağı ise cennet bahçesine benzetilmiştir.

Letâfet birle ol hûrî-likânûñ

Lebi **kevser** ruhı **cennet riyâzı** (3346/6296/2)

Sevgilinin ağzından dökülen sözleri cennette akan bir çeşmeye, sevgilinin dudaklarını Kevser'in suyuna, sevgilinin kendisini ise huriye benzeten şair sevgiliyi yüceltmıştır.

Lutfla gûyâ müselsel sözlerüñdür selsebîl

La'lûñ iy hûrî-likâ 'aynîdür âb-ı **kevserüñ** (1971/3611/3)

2. 6. 8. Çeşme-i hayât (hayat çeşmesi)

Tükürük veya ağız suyu birçok kişinin tiksindiği bir sıvıdır; ancak şair, hitap ettiği kişiyi o kadar yüce bir şahsiyet olarak görmektedir ki memduhun ağzının suyunu hayat çeşmesine benzetmiştir.

İşidüb oldugın lebüñ dem-i sühende cân-fezâ

Akıtsa agzı suyunı 'aceb mi **çeşme-i hayât** (595/905/2)

2. 6. 9. Çin, Hıtâ (Hoten diyarı)

Çin, Mani dininin en çok yayıldığı yerdir. Mani'nin bir ressam, kutsal kitabının da pek güzel minyatürlerle süslü olması dolayısıyla güzel yüz, Çin'e nisbet edilmiştir. Hıtâ (Hoten) da Çin sınırları içinde yer alan ve âhûlarıyla meşhur bir yer olması münâsebetiyle Çin gibi güzelliğe vurgu yapmak için edebiyatta sık kullanılan bir mekân olmuştur. "Güzelliği ile o Hıtâ güzeli, bir Çin diyarının güzellerinin nakşedilmiş güzeliymiş." denilerek memduh yüceltilmiştir.

Nakş-ı hüsnî birle ol hûb-ı **Hıtâ**

Bir nigâristân-ı hûb-ı **Çînmiş** (1594/2927/3)

Sevgilinin şeker gibi dudağının tadına benzer bir tat aramanın da zülfünün kokusunu Hıtâ diyarının miskin kokusuna benzetmenin de büyük hata olacağı söylenmiştir.

Şekkeri la'line teşbîh itmegün hîç dadı yok

Zülfine misk-i **Hıtâ** beñzer dimek anuñ hatâ (232/223/2)

2. 6. 10. Dâr-ı şifâ (şifa evi)

Dâr-ı şifâlar, hastaların iyileştirildiği mekânlardır. Bu mekâna giren kişi, dertlerinden kurtulur. Âşıklar, sevgiliye kavuşamadıkları için sürekli hastadırlar. Âşıkların dâr-ı şifâsı, sevgilidir. Güzelliklerin toplandığı güzel yüzünde cana can katan dudakları bir şifa kapısına benzemektedir.

Câmi'-i hüsnüñ haremde senüñ

Dâr-ı şifâdur o leb-i cân-fezâ (371/476/4)

Memduhun şifa dağıtan kapısından yansıyan ışığa yüzünü süren, bütün dertlerine deva bulur.

İşigi **dâr-ı şifâ**sına yüz ur

Dile ol derde dilâ derde devâ (352/441/5)

2. 6. 11. Dergeh (dergâh)

Dergâh, bir tasavvuf terimidir. Tarikatların büyük şeyhlerinin ikamet edip irşad faaliyetlerini sürdürdükleri mekânlardır. Bu şeyhler tarikata tâbi olanların gözünde yüce kişilerdir. Şair, memduhunu güzellerin şahına; memduhun yaşadığı yeri dergâha benzetmiştir.

Bugün yüz süre geldüm **dergehine** sen şeh-i hüsnüñ

Güzeller şâhı mahrûm itme ben kuluñ o **der-gehd**en (2513/4712/2)

Dünyanın hâli, berbat olduğundan herkesin sığınağı âlemin koruyucusunun dergâhıdır.

‘Âlemüñ hâli tebâh olına şübhe olıcak
Dûn-himmetler me’âbı **der-geh-i** ‘âlem-penâh (3007/5643/6)

2. 6. 12. Diyâr-ı maşrık u mağrip (doğu ve batı ülkeleri)

İnsanlar bazen sahip olduklarıyla yüceltilebilir. Sultan Süleyman, Doğu’nun ve Batı’nın sahibi olarak nitelendirilmektedir.

Bugün İskenderi sultân Süleymân’dur bu devrânüñ
Kim ol sâhib-kırânüñdur **diyâr-ı maşrık u magrib** (468/664/6)

2. 6. 13. Dünya

Sultan Süleymân için yazılan kasideden alınan aşağıdaki beyitte, bütün dünyanın Sultan’ın buyruğu altında olduğu söylenmiştir.

Buyrugındadır anuñ götürü bu **dünye** bugün
El altındadır eller o Süleymânlıg ider (92/14/19)

2. 6. 14. Eşig (eşik)

Memduhun; hanlarla, padişahlarla birlikte dolaştığı; bu yüzden beylerin, memduhun yanında bulunamadığı; ancak memduhun eşigini bekleyebildikleri ifade edilerek memduh yüceltilmiştir.

Özge hânlarla ululukda berâberlerdür
Niçe begler kim anuñ yüce **eşigin** bekler (92/14/20)

Güneş ile ay, sevgilinin dergâhının kapısındaki toprağa gece gündüz yüzlerini sürmektedir. Sevgilinin yüzündeki ışıltı vurgulanmıştır.

Yüz şevk ile şems ü kamer dergâh-ı yâre yüz sürer
Ol yüzden olub hâk-i der bekler **eşigin** rûz u şeb (493/709/2)

2. 6. 15. Eyvân-ı semâ (gökyüzü sofası)

Gökyüzü, insanın sahiplenemeyeceği mekândır, bu yüzden diğer mekânlarla kıyaslandığında daha değerlidir. Azametiyle âlemin güneşi gibi duran, yüzünden şah olduğu anlaşılan memduh; gökyüzünün sofasının sahibidir.

Sensin **eyvân-ı semâ** sîmâ-yı şâhînüñ şehâ
 Ferr u şevketle şükûhı mihr-i'âlem-tâb-vâr (95/15/30)

2. 6. 16. Firdevs (cennet), kûy (sevgilinin yaşadığı yer)

Güzellik bakımından sevgilinin yaşadığı yere denk bir yer arayan kişinin kendini öldürüp cennete gitmesi gerektiği belirtilmiştir. Sevgilinin yaşadığı yer, güzelliği ile övülmüştür.

Behcet ile **kûy**-ı cânâna müşâbih olmanın
 Cân virürler gitmege **Firdevs**-i 'alâdan yana (271/307/3)

Cananı, cennete benzeyen köyünde görenler kendi kendilerine onun bir huriden farksız olduğunu söylerler. Sevgili, hurilerle; sevgilinin yaşadığı yer cennetle kıyaslanmıştır.

Gören **firdevs-i kûy**ında didi ol mihr ü meh-rûyı
 Bugün şol nûr-ı hüsnî birle 'ayn-ı hûr-ı 'ayndur bu (2843/5332/3)

2. 6. 17. Gülsitân, güllük, gülzâr, gülşen, gülistân (gül bahçesi)

Sevgilinin gül bahçesine benzeyen güzelliğine ve eşsiz servi boyuna hazan mevsiminin uğramasından korkulduğu dile getirilirken sevgilinin güzelliği vurgulanmaktadır.

Bâd-ı bed sen gül'izâruñ **gülsitân** hüsnine
 Bir hazân irgürmeye iy kadd-i serv-i müntehâ (239/235/5)

Memduhun yüzü, bir gül bahçesidir. Yüzünde çıkmaya başlayan sakalları da gül bahçesinin çimenliğine benzemektedir. Memduhun güzelliğine dikkat çekilmiştir.

Şu güzel ki olmaya hat yañagında
 Şu **güllük** gibidür ki ola çemensüz (1393/2536/3)

Gül bahçeleri, renkli görüntüleri, eşsiz kokularıyla herkesi kendine çeken güzel mekânlardır. Âşık, aşağıdaki beyitte gül yanaklı sevgilinin yaşadığı yeri gül bahçesine, kendisini bir bülbüle benzetmiş; vatanının sevgilinin yaşadığı yer

olmasını dilemiştir. Sevgilinin yaşadığı yer gül bahçesi gibi düşünüldüğünden sevgiliyi yüceltme söz konusudur.

Gül-'izârum yiri çün bûlbülün olur **gûlzâr**

Lâ-cerem baña mahall olsa mahallün vatanum (2409/4500/3)

Sevgilim taze bir gül, mekânı bir gül bahçesi ki o bahçenin de inleyen bûlbülüym diyen şair; sevgiliyi güle, yaşadığı yeri de gül bahçesine benzeterek sevgiliyi yüceltmıştır.

Nigârum bir gül-i nevreste kûyî gûyiyâ **gûlşen**

Hezâr-ı âhumla anuñ bûlbül-i gûyâsı gûyâ ben (2506/4696/1)

Sevgilinin güzel yüzü, canlar için bir gül bahçesidir. O bahçenin inleyen bûlbülleri de sevgiliye âşık olanlardır.

Senün cânâ **gûlistân**dur cemâlün

Anuñ bûlbülleri 'uşşâk-ı nâlân (2553/4786/2)

2. 6. 18. Güzellik ili (güzellik ülkesi)

Güzellik ülkesine padişah olduğu söylenen memduhun güzelliği yüceltilmiştir. Şair, bu güzellik timsalinin kulu olduğunu, uğruna başını verebileceğini ifade etmiştir.

Tâ ki olduñ sen **güzellik ili** hânı ben kuluñ

Komışamdur yoluña baş ile cânı ben kuluñ (2003/3687/1)

Memduh, güzellik ülkesine padişah oldu olalı bütün halk kendisine kul olmuştur.

Hânı olaldan **güzellik ilinün**

Kul idindün elleri kendüne sen (2716/5087/2)

2. 6. 19. Hânumân (ev bark)

İnsan, çok kıymet verdiği kişiler için her türlü fedakârlığı göze alabilir. Âşık, sevgiliye kavuşmanın verdiği hazzın ev bark yapmakla veya onun uğruna ölmekle ölçülemeyeceğini ifade etmiştir.

Evvelâ cânâna harc-ı **hânumân** itmek nedür
 Vaslına yol bulmag-çün terk-i cân itmek nedür
 ‘Aşkla cânâna Nazmî cân revân itmek nedür
 Vuslat-ı cânâneneden irer hemîşe cânâ haz (1696/180/V)

2. 6. 20. İklîm (ülke)

O cilveli sevgiliye güzellik ülkesinin padişahı olmak çok yakışır denilerek sevgilinin güzelliği övülmüştür.

İklîm-i hüsnüñ sultânı olmak
 Ol nâzenîne evlâ vü enseb (565/850/3)

2. 6. 21. İrem

Ulaşılmaması zor olan şeyler, insanlar için daha kıymetlidir. Sevgilinin yaşadığı yeri cennet gibi düşünen şair, can vermediği sürece ona ulaşamayacağını söylemektedir. Şair, bir yandan sevgiliye duyduğu aşkı vurgularken bir yandan da sevgiliye kavuşmanın zorluğuna dikkat çekerek sevgiliyi yüceltmektedir.

Vaslıdur cânânenün bâg-ı **İrem**
 Aña ben cân virmedin nice irem (2382/4443/1)

2. 6. 22. Ka’be

Ka’be, klâsik Türk edebiyatında sık kullanılan bir imajdır. Sevgilinin güzelliği Ka’be ile kıyaslanır; çünkü âşık sürekli mâşuğunun etrafında döner durur. Sevgilinin güzel yüzü, güzelliğin Ka’be’si olarak nitelendirilmiştir.

Cemâlün **Ka’be**sin kible idinmek bir safâdur kim
 Cihânda Merve hakkı ‘ömre sürer ol safâ ‘ömrüm (2317/4314/4)

2. 6. 23. Kapu (kapı), tapu (mekân)

Şair, memduhun kapısını kiblesi olarak görmektedir. Onun yaşadığı topraklara yüz sürmeye razı olduğunu da söyleyerek memduhu yüceltmıştır.

Kapuña Nazmî ki her gâh sürer yüz kiblem
Tapuña ‘arza-i teslîm ü rızâdur maksûd (838/1358/5)

Putlar kadar güzel memduhun kapısının, gönül ehillerinin Ka'be'si olduğu; bu yüzden secdegahın memduhun yaşadığı yer olduğu söylenmiştir. Memduhu, övme söz konusudur.

Kapusı Ka'be-i ehl-i dil olalı Nazmî

Tapusı ol sanemüñ oldı secdegâh baña (423/576/5)

2. 6. 24. Kasr (köşk)

Sevgilinin oturduğu saray, aslında güzellik ve zarafet imparatorunun köşküdür. Bu köşkün kapısında şair bir köledir. Sevgilinin kaldığı saray, güzellik köşküne benzetilmiştir.

Sarâyı Kayser-i hüsn ü letâfet **kasrı**dur yâruñ

Der-i kasrında bu Nazmî anuñ bir ‘abd-i kâsırdur (924/1520/5)

Güzelleriyle meşhur Çin diyarını görmek isteyenler senin o güzel köşküne gelip sen gibi bir güzeli görseler de olur diyen şair, sevgilinin güzelliğini yüceltmıştır.

Nigâristân-ı Çîni görmeyenler

Güzel **kasru**nda görsün sen nigârı (3341/6285/5)

2. 6. 25. Kâyinât (kâinat)

Bütün dünya gezilse de sevgilinin ağzının güzelliğine eş değer bir ağız bulunamayacaktır.

Dehânuñ mislini bulmaya bir kes

Ararsa zerre zerre **kâyinâtı** (3336/6274/3)

2. 6. 26. Mahall (bulunulan yer)

Herhangi bir kimse hakkında bir şeyler söylemek isteyen kişi yiğit değilse memduhun yanında ağzını açmaya cesaret edemez. Memduhun ağırbaşlılığı ön plana çıkarılmıştır.

Ola bir kimse kim bir bî-mürüvvet kimse hakkında

Mahallinde o bir söz söylemez gûyâ ki ebkemdür (923/1517/5)

Hız. Muhammed'in teni gül kokarmış. O yüzden gül kokusu imgesi klâsik Türk edebiyatında sevgiliyi yüceltmek için çok sık kullanılmıştır. Gül kokusunun en yoğun duyulacağı yer şüphesiz gül bahçesidir. Sevgilinin yaşadığı mekânı bir gül bahçesi gibi düşünen şair bu yolla sevgiliyi yüceltmıştır.

Mahallûn gülşen anda Nazmî bülbül

Yine sen iy gözüm yüri peser gül (2160/4009/7)

2. 6. 27. Medâris (medreseler)

Güzelliğinin ışığının şavkı yüzünden bugün medreselerde okutulan dersler, genellikle aydınlık veya güneşin ışığının geldiği yerler olmuştur denilerek memduh övülmüştür.

Cemâlûn mihri şevk ile bugün iy meh **medârisde**

Okınan ders ekser zû' vü musbâh u meşârikdur (925/1522/2)

2. 6. 28. Melce (sığınılan yer)

Hitap edilen kişinin yaşadığı yer, muhtaçların sığınağı gibi düşündürülmüştür.

İy cenâb-ı haremi **melce-i** erbâb-ı niyâz

Vey me'âb-ı keremi merkez ashâb-ı safâ (3790/17/1)

Memduhun, talihinin de yardımıyla defter emiri iken defterdar olduğu ifade edilmiştir. Memduh, defterdar olduktan sonra kapısı, kalem erbablari için bir sığınak olmuştur. Memduhun, hâmi yönü övülmüştür.

‘İzz ile defter emîniyken olub defter-dâr

Melce'i cümle-i erbâb-ı kalem oldu kapuñ (3874/54/1)

2. 6. 29. Mescit

Memduhu yüceltmek için memduhun yüzü, ziynetlerle süslenmiş bir mescide benzetilmiştir.

Yüzüñ pür-zeyn bir **mescid** kaşuñ mihrâba dönmişdür

Olubdur ruhlaruñ kandîli kim mehtâba dönmişdür (935/1545/1)

2. 6. 30. Mesken

Âşık, gül yüzlü sevgilinin gül bahçesine benzeyen mekânından başka hiçbir yere gitmez; çünkü o mekândan daha güzel bir mekân asla bulamaz.

Nazmî gitmez gülşen-ı kûyından ol gül yüzlünüñ

Olmaz ol miskîne bir mesken o **mesken**den güzel (2189/4070/5)

2. 6. 31. Nazargâh (bakılan yer)

Sevgili çok lütufkâr olduğu için sevgilinin baktığı herkes kendisine köle olmaktadır. Şaire göre bu durum sıradan bir olaydır.

Lutf yüzinden **nazar-gâh** ola kim mu'tâd aña

Her gören olur o yüzden bende-i münkâd aña (247/254/1)

Padişahın baktığı yerde olmanın, ateşin kenarında olmak gibi olduğu söylenerek padişah yüceltilmiştir.

Nazar-gâhına varmak pâdişâhuñ

Olur hakkâ kenâr-ı nâre varmak (1840/3376/4)

2. 6. 32. Otag (çadır)

Otağlar, devlet büyüklerinin oturduğu büyük çadırlardır. Ahının ateşinin uygunsuz da olsa aşk şahının (sevgilinin) otağını görmek istediğini söyleyen şair; sevgilinin aşk şahı, sevgilinin mekânının otağ olduğunu belirtmiştir.

Kalsun nizâra şu'lesine nâr-ı âhumuñ

Görmek diler o kim şeh-i 'aşkuñ **otagını** (3680/6922/2)

2. 6. 33. Penâh (sığınılacak yer), âsitân (eşik)

Zor durumda kalan insan, kendisinden güçlü olanın yanına sığınma ihtiyacı hisseder. Sığınağının padişahın eşiği olduğunu söyleyen şair, kendisine hâmi olarak padişahı gördüğüne dikkat çekmektedir.

Penâhum pâdişâhum **âsitân**uñdur şu bâb ile

Ger bir cây-ı ferah-bahş u makâm-ı şâdumânîdür (920/1510/4)

2. 6. 34. Rum ve Şâm

Sevgilinin güzelliğinin benzeri ne Rûm'da ne de Şâm'da bulunmamaktadır. Rûm, Batı illerini; Şâm, ise Doğu illerini karşılamaktadır.

Hüsn ile yokdur nazîrûñ şimdi **Rûm u Şâm**'da (3494/500-III/3)

2. 6. 35. Sa'âdethâne (mutluluk evi)

Memduhun bulunduğu mekân mutluluk evine benzetilerek memduh yüceltilmiştir.

Yüz süren her dem sa'âdet birle bulur feth-i bâb

Âsitânun bir **sa'âdet-hâne**dür hânım benüm (2360/4401/3)

2. 6. 36. Sarây

Güzellik şahı olarak nitelendirilen sevgili, saray mekânında düşünülmektedir. Güneş ile ayın, bu sarayın ulu bacasını gece ve gündüz beklediği söylenerek sevgili yüceltilmiştir.

Seyr kılmaga **sarây**ında o şâh-ı hüsnî

Rûz u şeb mihriyle meh nâzir ulu bacasına (3150/5915/3)

Güneş, güzellik ülkesinin hânı olan sevgilinin sarayında bütün gün dolaşır durur. Sevgili, padişah; yaşadığı mekân da sarây olarak düşündürülerek sevgili yüceltilmiştir.

Kulı gibi bütün gün tolanur gün

O güzellik ili hânı **sarây**ın (2598/4870/3)

2. 6. 37. Secdegeh (secde yeri)

Güzelliğin padişahı olarak nitelendirilen memduhun yaşadığı yer, âşıkların secde ettikleri bir secdegâha, bir dergâha benzetilerek sevgili yüceltilmiştir.

Ol pâdişeh-i hüsnüñ 'âşıklara dergâhı

Yüz sürmege her yüzden bir **secde-geh** olmışdur (978/1635/2)

Şair, en büyük ihtiyacının nur yüzlü memduhun yüzünü görmek olduğunu; çünkü o nurlu yüzü, kendisi için secdegâhının kiblesi yaptığını söylemiştir. Memduh, güzelliği övülerek yüceltilmiştir.

Hâcetüm bu ki görem nûr-ı cemâlünü senün
İşigün Ka'besi kıblem olalı **secde-gehüm** (2411/4503/3)

2. 6. 38. Virane

Şair, aşağıdaki beytinde aşkla dolu gönülleri viraneye benzetmiştir. Viraneler, insanı olumsuz şeyler düşünmeye sevkeden bir mekân olarak tasavvur edilebilir; ancak şair hazinelerin her zaman virânelerde bulunacağını söyleyerek âşıkları yüceltmıştır.

Ekseriyyâ şol yıkık gönüller olur cây-ı ‘aşk
Gencün olur nitekim ekser yiri **vîrâneler** (1137/1977/2)

2. 7. Değersizliği İfade Etmek İçin Kullanılan Mekânlar

Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçüttür.³⁹ Günlük hayatta değer kavramı iki şekilde karşımıza çıkar: maddi değer, manevi değer. Maddi değer; bir şeye, nesneye veya canlıya verilen, başka şeylerle kıyaslanabilen ölçüttür. Paraya verilen bir değer vardır ve bu değer, üzerinde yazılı olan değerdir. Buna nominal değer de denilebilir. Örneğin kitaba bir değer biçilir ve bu değer her şeyle kıyaslanabilir: “Kaç para?” ya da eski trampa sistemine kadar inilirse “Kaç muz?” ya da “Kaç biber?” gibi.⁴⁰ Manevi değer ise parayla veya nominal herhangi bir değerle belirlenemeyen değerdir. Manevi değer belirlenirken herhangi bir sayısal ifade kullanılmaz. Burada soyut ölçütler kullanılır. Bu soyut ölçütler, değeri belirlenen “şey” -bir mekân, bir insan, bir ağaç, bir çiçek vs.- ile ilgili yargılara bağlıdır. Ön yargılı yaklaşılan veya sevilmeyen hiçbir şeyin manevi bakımdan değeri yoktur. Bunlar manevi yönden “değersiz”dir.

Mekânların taşıdığı anlam özellikleri, insanda çeşitli intibaların uyanmasına neden olur. İnsanda uyanan bu intibalar, insanın orada bulunmak istemesi veya istememesiyle ilgili kararlarını etkiler. Olumlu intibaların olduğu bir mekânda insan bulunmak ister; ancak olumsuz intibaların olduğu bir mekânda insan bulunmak istemez. İntibaların olumlu ya da olumsuz olmasını, mekânda bulunan bir kişi, mekânın rengi, kişinin dünya görüşü, arzu ve istekler, hayaller, korkular vb. şeyler etkileyebilir. Şu durumda algı durumuna göre mekânlar “değerli” ve “değersiz” diye ikiye ayrılabilir. “Değerli” ve “değersiz” olarak ikiye ayrılan

³⁹ TDK Türkçe Sözlüğü, a. g. e. , s. 538.

⁴⁰ <http://www.odevi.org/soru/maddi-degerler-toplumlarin-ilerlemesine-buyuk-bir-engeldir/>

mekânlar, barındırdıkları şahısları, eşyaları veya hissettirdiği duyguları da “değerli” veya “değersiz” yapar. Şair, Divan’ının birçok yerinde bazı kavramları değersizleştirmek için mekânların insanlarda uyandırdığı intibalardan faydalanmıştır.

Şairin, Divan’ında manevi yönden değersiz gördüğü veya göstermeye çalıştığı üç kavram belirlenmiştir: dünya, kendisi ve ismini vermediği bir kişi. Bunu yaparken farklı mekânlardan yararlanmıştır. Bunlar: sakar (cehennem), cennet, ‘ukbâ (ahiret), ‘amîdgeh (hasta ve muhtaçların yeri), zemîn (yeryüzü), âsitân (eşik), bârgâh (padişah huzuru), dârü’ş-şifâ (şifa evi), der-i sarây (saray kapısı), eşig (eşik), gölgelik, kapu (kapı), oda, secdegâh (secde yeri), şehir (şehir), dervâze (kale kapısı), çöl, zindân, fenâ bâzârı (kötülük pazarı), cihân, varta (uçurum)dır.

2. 7. 1. Dünyanın değersizliğini vurgulamak için kullanılan mekânlar

İnsanlar için, ulaşılmaz olan veya ulaşılmak istenen şey her zaman daha değerlidir; çünkü insan, içinde en kıymetliye sahip olma veya en kıymetli yerde bulunma isteği taşıyan varlıktır.

Dünya kelimesi, “yakın olmak” mânasına gelen dünüv kökünden türemiş “en yakın” anlamındaki ednâ kelimesinin müennesidir.⁴¹ İnsana, cennetten kovulduktan sonra Kıyamet Günü’ne kadar imtihandan geçeceği “dünya” mekânı bahşedilmiştir. İnsanın, dünya yaşamındaki tek amacı doğru amelleri yerine getirerek kovulduğu mekâna geri dönmektir. Kovulduğu mekânda sonsuz hayat ve sonsuz mutluluk bulunur. Dünyada ise hayat sınırlıdır ve tüm mutluluklar geçicidir. Bu inanışa dayanarak yapılacak bir kıyaslamadan dünyanın değersiz olduğu sonucuna varılabilir.

Tasavvufî düşüncede dünya, insanı Allah’tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey olarak ifade edilir. Tasavvufta, dünya söz konusu edildiğinde onun ahirete nazaran daha az kıymet ifade ettiği söylenir.⁴² Şairin de -herhangi bir tarikata mensup olduğuna dair bilgi yok- benzer bir dünya fikrine sahip olduğu ve bunu bazı beyitlerinde dile getirdiği görülmüştür. Şair, beyitlerinde dünyayı değersiz göstererek ahiret yaşamını ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bunu yaparken de bazı mekânlardan benzetme sanatını kullanarak faydalanmıştır.

⁴¹ Süleyman Uludağ, “Dünya”, *İslam Ansiklopedisi*, C. : 10, S. : 1, s. 22-25.

⁴² Nazmi Özerol, “Hayâlî Bey’in ‘Dünya’ Algısı”, *Turkish Studies*, C. : 7, S. : 4 (Sonbahar, 2012), s. 2547-2559.

2. 7. 1. 1. *Fena bâzârı (yokluk pazarı), fenâ mülki (kötülük mülkü)*

Fenâ; iyi nitelikte olmayan, kötü⁴³ ve yokluk anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de dünyanın aldatıcı bir geçinme, oyun ve oyalanmadan ibaret olduğu söylenmektedir.⁴⁴ Tasavvufun, Kur'ân'ı temel alarak kötülediği “dünya” doğrudan doğruya “dünya”nın kendisi değildir. “Dünya” ile kastedilenin coğrafya değil “ahlâki” bir kavramdır. Kötü olan dünyanın birebir kendisi değil, kişideki dünya algısı, dünyanın insan için ifade ettiği anlamdır. Başka bir ifadeyle dünyanın, insanın zihninde işgal ettiği yerdir.⁴⁵ Şair, dünyayı hiçbir şeyin olmadığı bir pazara benzeterek bilinç âlemindeki dünya algısını ortaya koymuştur.

Gelme gitme bir şamata bir temâşâ her zamân

Bu cihân-ı bî-bekâ hakkâ **fenâ bâzârı**dur (1103/1898/2)

Kişi sonsuzluk mekânında rahat etmek istiyorsa kötülük mülkünde yani bu dünyada her türlü zahmete katlanmalıdır.

Dilerseñ ger bekâ mülkinde râhat

Fenâ mülkinde zahmet çek fenâ bul (2149/3986/3)

2. 7. 1. 2. *Nâ-mübârek bir mekân (uğursuz bir yer)*

Mübârek; uğurlu, bereketli anlamlarına gelir.⁴⁶ “Nâ” ön eki olumsuzluk bildirdiğinden “nâ-mübârek” uğurlu olmayan, bereketli olmayan anlamlarına gelir. Dünyanın, insanı ahiretten uzaklaştıracağına inanan şair, onun hiçbir arzusuna boyun eğilmemesi gerektiğini; çünkü özünde dünyanın uğursuz bir mekân olduğunu söyleyerek dünyayı değersiz göstermiştir.

Tayanmasun kişi ikbâline hergiz cihândur bu

Hakikat gözleyince **nâ-mübârek bir mekân**dur bu (2841/5328/1)

2. 7. 1. 3. *Ukbâ (ahiret), cennet, sakar (cehennem)*

‘Ukbâ, ahiret manasına gelir. Âkil kişi, dünyanın talihine önem vermez; çünkü bunun ahirette faydasının olmayacağını bilir. Dünya, ahiret ile kıyaslanmıştır.

⁴³ TDK Türkçe Sözlüğü, a.g.e. , s. 770.

⁴⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a. g. e. , s. 403.

⁴⁵ Nazmi Özerol, a. g. m.

⁴⁶ TDK Türkçe Sözlüğü, a. g. e. , s. 1600.

Devlet-i dünyâ ki var ‘**ukbâ**ya yok nef’i ebed
Pes nedür andan garaz ‘âkil olan anı nider (36/6/5)

Bu dünya, kâfirler için bir cennet; lakin iman edenler için bir cehennem farksızdır.

Küffâre **cennet** mü’minlere lîk
Misl-i **sakardur** bu dâr-ı dünyâ (445/617/2)

2. 7. 1. 4. *Varta*

Öteki âlemle karşılaştırıldığında bu dünya, olumsuzlukların, kötülüklerin kaynağı, sebebi olarak görülür. Bu dünyaya ait hiçbir şeyden insana hayır gelmez. Bahsedilen bu olumsuz özellikleri ile dünyanın zevklerine aldanmak, uçuruma düşmeye benzer.

Hazz-ı dünyâya gönül düşürmek
Vartaya düşmek olur insana (51/9/16)

İnsan, kendisini rahat hissetmediği, mutlu olmadığı yerde yaşamak istemez. Kişi için böyle bir yer oldukça değersizdir. Dünya ile ilgili meşguliyetlerin cennetin hiçbir hâline benzemediğini söyleyen şair, Allah’a kendisini bir uçuruma benzettiği bu dünyadan kurtarması için yalvarmaktadır.

Şugl-ı dünyâ baña ‘ukbâ hâlin aındurmaz dirîg
Sen halâs it ben kuluñ bu **vartadan** yâ Rab meded (819/1323/2)

2. 7. 1. 5. *Zindan*

Tutuklu ve hükümlülerin konulduğu kapalı yerdir zindan. “Dünya mümine zindan, kâfire cennettir.” hadis-i şerifi, mutasavvıf şairlerin şiirlerinde alıntı olarak kullandığı sözlerden biri olmuştur. Bu hadis-i şerifte dünya, inananlar için hapisane (zindan) olarak değerlendirilmiştir. Bu konuda yorum yapan hadis âlimleri, bu durumu inananlar için Rabb’lerinin ahirette hazırladığı cennete oranla dünya hayatının bir hapisane hükmünde kaldığını belirtirler.⁴⁷ Şu halde zindan olarak görülen dünya, ahiretten değersizdir. Şair de beyitlerinde hadis-i şeriften hareketle dünyayı zindana benzetererek dünyayı değersiz göstermiştir.

⁴⁷ İsmail Güleç, Mutasavvıf Şairlerde ‘Zindan’ Kavramı , http://turkoloji.cu.edu.tr/ ESKITURKEDEBIYATI/ ismail_gulec_mutasavvif_zindan.pdf

Dünyâdan ider nefret-i tâm ol ki ola mü'min

Zindândurur ol mü'min olan kişiye zîrâ (138/55/4)

Gerçeği arayan her insan için sıkıntı ve kederle dolu bir köşk olan bu dünya
esasinda bir köşk değil bir zindandır.

Her hakikat gözleyen **zindân** yirine kor hemîn

Nazmiyâ dünyâ diyen bu pür-elem kâşâne (3446/6482/5)

Gerçek iman sahibi biri için ölüm, aslında hapis olduğu zindandan (dünyadan)
kurtuluş manasına gelir.

Mü'minüñ mevti eyâ Nazmî hakikatde hemân

Bir kişi olmak gibidür habs-i **zindân**dan halâs (1628/2988/5)

2. 7. 2. Şairin kendini değersiz göstermek için kullandığı mekânlar

Statü, bir topluluk veya toplum içinde bir kimsenin durumu veya kazandığı
saygınlığı ifade eder.⁴⁸ İnsanlar, bütün çağlarda statülerine göre kendileri için
mekânlar düzenlemişlerdir.

Günümüzde de insanların statülerine göre mekânlar düzenlenmektedir. Bir
şehrin valisinin kendisine ait bir odası varken herhangi bir devlet dairesinde çalışan
herhangi bir memurun kendisine ait bir odası bulunmaz. Valinin odası kendisine
mahsustur. Memur ise bulunduğu mekânı birçok kişiyle paylaşmak zorundadır.
Böyle bir düzenlemedeki amaç şudur: Diğer insanlara bulunduğu mekân aracılığıyla
üstünlüğünü hissettirmek.

İnsanlar statü olarak kendisiyle eşit olan veya daha aşağı statüdeki kişilerin
bulunduğu mekânlara rahatlıkla girebilirken kendilerinden statü bakımından üstün
kişilerin bulunduğu mekânlara izin alarak veya rica ederek girebilmektedir. Bu,
toplumun içinde bir statü düzeni olduğunu gösterir.

Nazmî, silahtar zümresi şairlerindendi. Ahkâm kâtipliği yapmış ve Kanunî
Sultan Süleyman zamanında silahdar bölükbaşı unvanını almıştır;⁴⁹ ancak şairin
hayatı maddî açıdan sıkıntıyla geçmiştir. Bu sıkıntılar, şairin kendisini değersiz

⁴⁸ TDK Türkçe Sözlüğü, a.g.e. , s. 2030.

⁴⁹ Mustafa İsen, a. g. e. , s. 319.

hissetmesinde önemli rol oynamıştır. Yazdığı birçok beyitten bu durum anlaşılmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde şairin, beyitlerini atfettiği kişilerden statü olarak daha değersiz olduğunu anlatmak için kullandığı mekânlar yer almaktadır. Şair, Divanı'nda on üç farklı mekân kullanarak statüsünün değersizliğini vurgulamak, bu yolla da kendini değersiz göstermek istemiştir. Bu mekânlar: 'amîdgeh (hasta ve muhtaçların yeri), zemîn (yeryüzü), âsitân (eşik), bârgâh (padişah huzuru), dârü's-şifâ (şifa evi), der-i sarây (saray kapısı), eşig (eşik), gölgelik, kapu (kapı), oda, secdegâh (secde yeri), şehir (şehir), dervâze (kale kapısı)dir.

2. 7. 2. 1. Amîdgeh (hasta ve muhtaçların yeri)

Sultan Süleyman'ın çocuklarının sünnetine tarih düşen şair; kendi mevkisini hastaların, düşkünlerin mekânı anlamına gelen 'amîdgeh sözcüğüyle ifade ederek Sultan Süleyman'dan daha değersiz olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

İtdi bir bî-misl ü bî-mânend sûr pür-sürûr

Zîb ü zînet birle cây-ı sûr oldu **'amîd-geh** (3859/13/3)

2. 7. 2. 2. Âsitân (eşik)

Kapı eşiği manasına gelen âsitân, ulaşılmak istenen kişilere en yakın mekân olarak kullanılır. Sözcüğün bildirdiği imgeden şairin onlara ulaşabileceği en son noktanın ancak eşikleri olduğu anlaşılmaktadır. Şair, kendini hitap ettiği kişilerden değersiz görmektedir.

Yolûnda Nazmî ki oldu fütâde

Olurdu bulsa hâk-i **âsitân**uñ (1944/3568/5)

Şair, memduhunun devletinin eşiğinde memduha kulluk etmenin kendisi için büyük bir nimet olduğunu, bir ateş koruna döndüğünü söyleyip memduhun lütfeyleyip kendisini hizmetine kabul etmesini dilemiştir.

Âsitân-ı devletüñ kulluğı kim 'izzetdurur

Kıl kabûl ol 'izzete lutf eyle Nazmî ahkarı (3420/6422/9)

2. 7. 2. 3. *Bârgâh (padişah huzuru)*

Bârgâh; yüksek huzur, padişah huzuru anlamlarına gelir. Bârgâhlar, izin alınmadan girilecek mekânlar değildir. Bu tür mekânlar karşısında insan içeridekilerden mertebe olarak aşağı seviyededir. Medet umulan kişiden daha değersiz olduğu “bârgâh” ile vurgulanmıştır.

Bârgâhında Nazmiyâ âhum

İRmez ol şehriyâre âh meded (871/1417/5)

2. 7. 2. 4. *Dârü’ş-şifâ (şifa evi)*

Dârü’ş-şifâ, şifa evi anlamına gelir. Yardımına muhtaç olduğumuz kişiler bizden üstündür. Dolayısıyla biz o kişilerden daha değersiz konumda oluruz. Sevgilinin yaşadığı yer, şifa dağıtan bir mekân olarak gösterilmiştir.

Nazmiyâ cânân tabîb-i cân deri **dârü’ş-şifâ**

Sen o derde derde düşmüşsin anuñ bîmârisin (2672/5007/5)

Sevgilinin kapısı bir şifa yeri, âşık da bir yaralıdır. Âşık, sevgiliden yarasına bakım yapmasını istemektedir; çünkü hasta olan gönüllerin dertlerinin dermanı sevgilinin kapısındadır.

Kapuñ **dârü’ş-şifâ** sen de bu ben bîmâra tîmâr it

Bulur her haste-dil çün-kim bu derde derde dermânı (3282/6182/2)

2. 7. 2. 5. *Der-i sarây (saray kapısı)*

Der-i sarây, sarayın eşiği anlamına gelir. Beyitte kendisini toprak olarak gösteren şair, der-i sarây mekânıyla bir tezât oluşturarak kendisini merhamet beklediği kişiye değersiz göstermiştir.

O şâh-ı hüsn ümîdüm ol ide terahhüm iy sabâ

Bu Nazmî hâki gel anuñ **der-i sarây**ına ilet (595/904/5)

2. 7. 2. 6. *Dervâze (kale kapısı)*

Dervâze; kale kapısı, şehir kapısı manalarına gelir. Şair, “dervâze” imgesini kendisinden makamca üstün olanlara, himmetini beklediği kişilere yaklaşılabileceği en

son mekân anlamlarında kullanmıştır. Bu mekânı kullanarak şair, muhatabına değersizliğini anlatmıştır.

Himmet it yüz süriyü Nazmî kuluñ iy şâh-ı hüsn

Beklesün dâyim sa'âdet-hâneñüñ **dervâzesin** (2670/5003/5)

2. 7. 2. 7. Eşig (eşik)

Eşik; kapı ağzı, bir şeyin veya yerin yakını anlamına gelir. Yanına kadar gidebildiğimiz kişi ile eşitizdir; ancak yakınına kadar gidebildiğimiz kişi bizden üstündür.

Şair, hitap ettiği kişiden kendisini eşigine kul olarak almasını ummaktadır. Buradan şairin, hitap ettiği kişinin ancak eşigine (yakınına) kadar gidebildiği anlaşılmaktadır. Şair, bu mekânı kullanarak hitap ettiği kişiden daha değersiz olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Eşiginde beni kulluga kabûl itmedurur

Cânla ol şeh-i hûbân-ı cihândan me'mûl (2217/4124/3)

İnsanlar, kendilerinden üstün kişilerle yan yana bulunurken kendilerini daha önemli hisseder. Amaç, bu dünyada izzet ve şeref bulmak ise padişahın eşiginden daha kıymetli bir senet bulunmaz.

‘Âlem içre ‘izz ü şeref bulmag-ısa kasduñ eger

Nazmî saña olmaya ol şâh **eşigi** gibi sened (880/1428/5)

2. 7. 2. 8. Gölgelek

Güneş ışınlarından korunacak yerlerdir gölgelekler. Âşık, sevgiliyi güzellik ışığı olarak görmektedir. Kendisini ise onun yanında bir gölgelek arayan ayaklar altındaki toprak gibi düşünmektedir.

Olmuşam bir mihr-i hüsnüñ sâye-veş üftâdesi

İşiginde gözlerüm ben hâk-i pâ bir **gölgelek** (1969/3607/2)

2. 7. 2. 9. Kapı

Kapı; eşik, makama en yakın mekân anlamlarında da kullanılabilir. Makam olarak daha üstün olanların yanında değil kapısında çalışılır. Şair, hitap ettiği kişiye en

yakın mekânda bulunursa kendisinin mevki olarak yükseleceğini anlatmaya çalışmıştır. “Kul olmak” fiiliyle birlikte “kapu” mekânını kullanarak hitap ettiği kişiye kendisini değersiz göstermiştir.

Rif’atde olur-idüm kul olmak ile saña

Tutsam **kapu**nda şâhum ger bir mekân u merkez (1478/2704/4)

2. 7. 2. 10. Oda

Oda, günlük yaşamda kişiye özel bir mevki kazandırmaz. Herkesin, yaşadığı evde kendisine ait bir odası olabilir. Resmîyetin olduğu yerlerde ise odanın sahibinin bir ayrıcalığı vardır. Resmî bir mekânda kişinin odasının olması kişinin makam sahibi olduğunu gösterir. Şair, “kul” imgesiyle “oda” mekânını birlikte kullanarak kendisini değersiz göstermeye çalışmıştır. Öyle ki “efendim” diye hitap ettiği kişinin yanına gelmesi onun için büyük bir lütuf olacaktır.

Odasına gelürseñ bu Nazmî kuluñuñ sen

O da bir eylük olur aña benüm efendüm (2337/74345/5)

2. 7. 2. 11. Secdegâh (secde yeri)

Secde edilen yer anlamına gelir secdegâh. İbadet mekânlarıdır. Bu mekânlarda secde eden, secde edilenden daha değersizdir.

Secde-gâhumdur kapuñ kıblem habîbüm hem tapuñ

Merve hakkı bir safâdur vuslatuñ ‘ömre sürer (1088/1864/4)

2. 7. 2. 12. Şehr (şehir)

Şehir, büyük yerleşim alanını ifade eder. Fakir ise hiçbir şeyi olmayan, yardıma muhtaç anlamındadır. Maddi yönden insanların değerleri, sahip olduklarıyla ve olmadıklarıyla ölçülür. Aşağıdaki beyitte kendisine fakir diyen şair, şehrin sahibinden iyilik ummaktadır. Fakir ve şehir mefhumlarıyla hitap edilen kişiden daha değersiz olduğu ifade edilmiştir.

Ben gedâ kim bir fakîrem **şehr**üñe geldim garîb

Umaram iy şehr-yâr-ı hüsn lufuñ yâ nasîb (501/727/1)

2. 7. 2. 13. Zemîn (yeryüzü)

Dünyayı gökyüzü ve yeryüzü olmak üzere iki kısma ayırabiliriz. Bizler, yeryüzünde yaşarız. Yani sahip olduğumuz mekân yeryüzüdür. Gökyüzü ise bizim sahip olmadığımız, yaşayamayacağımız mekândır. İnsanlar için sahip olamayacakları şeyler daha kıymetlidir. Dolayısıyla gökyüzü -sahip olmadığımız mekân- yeryüzünden daha değerlidir. Zemîn; yeryüzü, yani dünyanın toprak olan kısmı anlamına gelir. Şair, hitap ettiği kişiyi göğün en yüksek katında gösterirken kendisini zemîne benzeterek hitap ettiği kişiye değersizliğini anlatmaya çalışmıştır.

O mâhuñ işigin gören didi çarh-ı berîndür bu

Anuñ tahtında ben hâkir gören didi **zemîndür** bu (2843/5332/1)

2. 7. 3. Birilerini değersiz göstermek için kullanılan mekân: çöl

Bazı mekânlar kendi içinde olumsuz anlamlar taşır. Söylendiklerinde ya da düşünüldüklerinde insana olumsuz, değersiz kavramlar çağrıştırır. Çöl de bu mekânlardan biridir. Çöl; hiçbir şey yetişmeyen, hiçbir şeyin olmadığı yer manalarına gelir. Şair, aşağıdaki beyitte hitap ettiği kişiyi değersizleştirmek için “çöl” mekânını kullanmıştır. Şaire göre bu kişinin ayak bastığı her yer çöle döner.

Her ne yire bassa kutsuz ayagın

Kurıdub engel ider bir kara **çöl** (2202/4092/2)

2. 8. Hayatın Geçiciliğini Vurgulamak İçin Kullanılan Mekânlar

Hayat; canlılığın ilâhî, melekî yahut ruhî ilkesi, evrende canlılığın başlangıcı, biyolojik gerçekliği ve nihayet anlamı şeklinde tanımlanabilir.⁵⁰ Bu biyolojik gerçeklik sonsuz değildir. Her canlı için biçilmiş bir zaman vardır.

Varlığın sonlu oluşu üzerine söylenenler, insanlık tarihi kadar eskidir. Örneğin ölümün yaşam üzerindeki etkisine dikkat çeken ilk filozoflardan stoacılar, ölümün yaşamın en önemli olayı olduğunu söylemişlerdir.⁵¹ İslam inancında hayatla ölüm iç içedir. Ölüm, insanı ahirete götüren ve dönüşü olmayan mecburi bir yolculuktur. İnsanoğlu bu yolculuğu durdurmak için elindeki bütün imkânları

⁵⁰ İlhan Kutluer, “Hayat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. : 17 (1998), s. 8-12.

⁵¹ Sevgi Sezer, Pelin Saya, “Gelişimsel Açıdan Ölüm Kavramı”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. : 13 (2009), s. 151-165.

kullansa dahi muvaffak olamaz.⁵² İslâm dünyasındaki bu inanış Kur'an-ı Kerim'in Âl-i İmrân sûresiyle desteklenir. Sûrenin 185. ayetinde “*Her canlı ölümü tadacaktır*”⁵³ ibaresi hayatın bir gün mutlaka son bulacağını bildirmektedir.

Hayat konusunda ortaya çıkan ilk ve esaslı zorluk, “İyi-erdemli bir hayat nedir?” sorusunun “anlamı” üzerinedir. Diğer bir nokta da, erdemli bir hayat probleminin “Hayatın anlamı nedir?” genel sorusu çerçevesinde çözümlenmesi zorunluluğudur.⁵⁴ Hangi açıdan bakılırsa bakılsın “anlam” kavramının sorunun merkezinde olduğunu görülmektedir, öyleyse “anlam” nedir? Nazmî'nin beyitlerinden, böyle bir suale şöyle cevap verebileceği anlaşılmaktadır: Dünya hayatı, insan ruhunun ebedi hayatında geçici bir aşamadır. Gaybi olan can, maddeye katıldıktan sonra ona alışır, onunla meşgul olur ve semavi aslını unutursa bu dünya onun için bir zindana döner; kemali aramaya, yetenek ve becerilerini sergilemeye mecâli kalmaz.⁵⁵

Birçok şiirinden -hayatın geçiciliğini bildiği için- bu dünyadaki yaşamına neredeyse hiç kıymet vermediği anlaşılan şair, bu düşüncesini bazı beyitlerinde çeşitli mekânları kullanarak dile getirmiştir. Kullandığı mekânlar: dünya (dünya), çukur, türâb (toprak), yir altı (yer altı), ‘ukbâ (ahiret), beden, cesed (ceset), emlâk, gölgelik, ‘işret-âbâd (meyhane), kafes, cedes (mezar), makber (mezar), merkad (mezar), kabr (mezar), konak, ribât (köşk), kayinât (kâinat), mesken, ‘âdem-âbâd (yokluk diyarı), hâne (ev), çâh (çukur), sûrâh (delik)tır.

2. 8. 1. Adem-âbâd (yokluk diyarı)

‘Adem-âbâd, yokluk diyarı anlamına gelir. Yokluk diyarı ile ölümden sonra ruhun göçeceği gayb âlemi kastedilmektedir. Şair, zayıf vücudunun vatanının ‘adem-âbâd olacağını söyleyerek hayatın geçiciliğini ön plâna çıkarmıştır.

Bildürür za’f-ı vücûdum baña hep

‘Adem-âbâdolacağın vatanum (2441/4565/4)

⁵² Ari Şekeryan, Kutadgu Bilig’de Ölüm Kavramı, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKITURKDILI/ari_sekeryan_kutadgu_bilig.pdf

⁵³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a. g. e. , s. 73.

⁵⁴ Lokman Çilingir, Hayatın Anlamı Nedir veya İyi Bir Hayat Nasıl Olmalıdır?

⁵⁵ Rahman Moshtagh Mehr, “Mevlânâ’ya Göre Varlık ve İnsan Hayatı Kavramı II”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, S. 20 (Ocak, 2012), s. 173-195.

2. 8. 2. Beden, hane-i ten (beden)

Mekân, fiziksel anlamda varlığın dünyalık zamanını geçirdiği bir fiziksel alansa ruhsal anlamda varlığın geçirdiği alan, kendi bedenidir. Ruh, beden ölünceye kadar tutsak durumundadır. Tutsaklar, hücrelerde tutulur ve hiçbir tutsaklık sonsuza kadar sürmez. Bugünün yasalarında kişiye verilecek en ağır ceza ömür boyu hapidir. Bunun anlamı, kişi ölürse özgür olacaktır.

Şair, ruhunu bir deveye; bedenini ise bir hücreye benzetmiştir. Nasıl ki bir deveye bir hücrede tutsak kalmak zor geliyorsa ruha da bedende tutsak kalmak zor geliyor. Ruh bu dünyada beden içinde tutsaktır. Ruhun özgürlüğüne kavuşacağı gün, beden bu dünyadaki süresinin dolduğu gündür.

Şütür ki hücreye gire olur cihân aña teng

Dil ol şütürdür aña hücredür derûn-ı **beden** (30/4/11)

Bedenin, can kuşuna engel olduğu için can kuşunun bir yolunu bulup da uçamadığı; bu yüzden beden bu dünyadaki vadesinin dolmasının beklendiği ifade edilmiştir.

Bir yol bulamaz uçmaga uş zâr kalubdur

Cân murgına hakkâ ki **beden** bir kafes olmuş (1545/2834/4)

Hâne, Farsça ev manasına gelir. Bu beyitte bedenini eve benzeten şair, ruhunu ise misafire (mihman) benzetmiştir. Misafir sürekli konaklamayacağına göre misafirin (ruhun) kalacağı mekân, geçici bir mekândır.

Cânı hoş tut **hâne-i tende** bir iki gün gönül

‘İzzet itmek kişiye vâcibdurur mihmanına (3051/5736/5)

2. 8. 3. Ceset

Ruh göçünce geriye kalan cisim cesettir. Cesetler insani hiçbir özellik taşımaz. İnsanı insan yapan bütün özellikler ruhtan gelir: sevgi, nefret, bağlılık, kıskançlık, merhamet vb. Kıskanç insanın, kıskançlığı ancak ruhu bedenini terk edince bırakacaktır. Ölüme -hayatın geçiciliğine- gönderme vardır. Ceset, burada canın çıktığı mekândır.

Hasûd olmaz ebed hâlî hasedden
Cüdâ olunca tâ cânı **cesed**den (2579/4828/1)

Bir insanın bedenine düşkün olmasına hiç gerek yok; çünkü bütün cisimler ve bedenler birgün mutlaka toprak olacaktır.

Bir kişi ten-perver olmak niçe bir
Çünkim âhir hâk olur cism ü **cesed** (830/1341/3)

2. 8. 4. Çukur, çah (çukur)

Çukur, çevresine göre aşağı çökmüş yer anlamına gelir. Şair, beyitlerinde çukur kelimesini “mezar” anlamında kullanmıştır. Dünyadaki herkesin kendini yüksek tuttuğu; ancak hepsinin son mekânının “çukur” olacağı söylenerek hayatın geçiciliği vurgulanmıştır.

Şol dünya ulusu ki tutar kendini yüksek
Eñ soñ **çukura** girecegin añmaz o benzer (955/1582/3)

Hayatın geçiciliğini düşünmeden görkemli köşkler, konaklar yapanların en sonunda bir çukura gireceklerini hiç düşünmemeleri şaşkınlıkla karşılanacak bir durumdur.

Bir **çukura** girmegi yâ Rab bir añmazlar mı ola
Şol yapanlar kasr u eyvân ile yüce tâklar (1130/1960/4)

Yüce köşkler yapanların sonunun da bir çukur olduğu söylenerek hayatın geçiciliği vurgulanmıştır.

Nedür aslı ne der ola nider şol key yüce kasrı
Yatacak yiri anuñ kim olısar âhiri bir **çâh** (2925/5491/4)

Koca koca binaları yapanların sonsuza kadar yatacakları mekân bir çukurdur.

Âhir yatacak yiri ki bir **çâh** olıyardur
Neyler ki binâ eyleyen ol yüce yüce tâk (1818/3330/3)

2. 8. 5. Dünya

Dünyada ölümü anan her kişi, dünya işlerinden elini çekerek kendisini öbür dünyaya hazırlamalıdır. Hayatın geçiciliğine bir gönderme söz konusudur.

Bu dünyede kendin bilen bu dünyeye bakmaz iñen

Başdan çeker el **dünyeden** âh ölümün her kim aña (191/141/3)

Bu dünya, dolayısıyla bu hayat geçicidir; bundan dolayı insanın bu geçici dünyada yapacağı en faydalı şey ölümü anmasıdır.

Kişiye lâzım odur mevtin aña

Pes ne var **dünyede** andan enfa' (1718/3151/4)

2. 8. 6. Emlâk

Emlâk, taşınmaz mallardır. Ev, iş yeri gibi mekânlar emlâktır. Hayatın geçiciliğini vurgulamak isteyen şair, taşınamayacak olan bu mekânların kişi için ağır bir yükten başka bir şey olmadığını ifade etmiştir.

Özge bir bâr-ı girândur hakkâ

Kişiye mâlı ile **emlâki** (3633/6829/3)

Bu dünyada insanlara hayatın geçiciliğini unutturanlar putlar, sahip oldukları makam ve mallar ile emlaklarıdır. Hayatın sonlu oluşuna dikkat çekilmiştir.

Her kese güc gösteren bu dünyâ göç kılmagı

Cümleten ensâb u mâl u câhla **emlâkidür** (1109/1911/8)

2. 8. 7. Gölgelek

Güneş ışınlarından korunacak yerdir gölgelek ve geçici bir mekândır. Güneş kaybolunca gölgelekte kaybolur. Yerini zifiri karanlık alır. Buradaki “gölgelek” mekânının geçiciliğinden hareket edilerek, dünyanın dolayısıyla hayatın geçiciliği vurgulanmıştır.

Dünye kim kalmaz geçer ol yüzden ol

Bir iki üç günlige bir **gölgelek** (2025/3712/2)

Altı bucaklı bir eve benzeyen bu dünya aslında birkaç günlük bir gölgelikten başka bir şey değildir.

Dünye bir altı bucaklı evdür uş

Bir iki üç günlige bir **gölgelik** (2026/3714/4)

2. 8. 8. İşret-âbâd (meyhâne)

İçki içilen mekânlardır ‘işret-âbâd’lar. Bu mekânın sakinleri sarhoştur. Sarhoşluk geçici bir haldir. Sarhoş insan zamanı gelince, sarhoşluğu geçince ayılır. Dünyayı içki içilen bir mekâna benzemektedir. Buradan hareketle insanlar da bu içki mekânının birer sakinine benzetilmiştir. Yani insanlar birer sarhoştur ve insanlar bu sarhoşluktan ölünce kurtulacaktır. Nasıl ki sarhoşluk hali geçiciyse bu hayat da geçicidir.

Hoş makâm-ı ‘**işret-âbâd**’ idi bu kasr-ı cihân

İrmeseydi Nazmiyâ bünyâdına anuñ hâlel (2178/4046/7)

2. 8. 9. Kafes

Aralıklı telden, metal veya ağaç çubuklarından yapılmış, genellikle taşınabilir koyacaklardır kafesler. Beden, bir kafese; ruh da bir kuşa benzetilmiştir. Kafes açılınca kuş uçacaktır.

Beden ma’nâda bir hâkî **kafes**dür

İçinde cân hakikat bir tayr (988/1658/5)

Şair, can kuşuna vücudunun bir kafes olduğunu; ancak bu kafesin günü gelince boş kalacağını ve bu konuda elden bir şeyin gelmeyeceğini söylemiştir.

Murg-ı câna ki ten **kafes**dür pes

Boş kalısardur ol **kafes** nidelüm (2474/4630/3)

2. 8. 10. Kâyinât (kâinat)

Divân’ının birçok yerinde mevki, makam, büyüklük gibi şeylere değer verilmeyeceğini belirtmiştir şair; çünkü kâinatın değişiminden, geçiciliğinden haberdardır. Bu değişim ve geçiciliğin hayat için de geçerli olduğunu ifade etmiştir.

Celâl ü ‘izz ü devlet fikrin itmezler ebed Nazmî

Olanlar **kâyinât**uñ inkılâbından tamâm âgeh (2893/5423/5)

Kâinattaki değişimler bu kadar göz önündeyken aymazlık edip dünyaya gönül bağlanmamalıdır.

Gafletile bir kişi dünyâ perest olmak ‘aceb

Zâhirâ ma’lûmı iken inkılâb-ı **kâyinât** (610/926/2)

2. 8. 11. Konak, ribât (köşk)

Konak ve ribât, büyük ve gösterişli ev manasına gelir. Bir yere veya birinin evine kısa bir süre kalmak için giden kişi ise konuktur. Konuklar, gittikleri yerlerde sürekli kalmazlar. İnsanlar, bu dünyaya gelmiş konuklar; dünyada konukların kaldığı geçici konak gibidir.

Bir ribât-i köhnedür ger ma’nâyâ kılsan nazar

Halk bi’l-cümle konuk halka **konak** dâr-ı cihân (2618/4901/3)

Hayal; belli belirsiz görülen şey, düş manalarına gelir. Hayaller, gelip geçicidir. Hayallerin geçici olmasından faydalanan şair, dünyayı hayali bir köşke benzeterek hayatın sonlu oluşunu vurgulamıştır.

Dâr-ı dünyâ bir ribât-ı hayldür ma’nâda çün

‘Âkil olan bağlamaz dil aña ol hâle binâ (218/194/3)

2. 8. 12. Makber, merkad, kabr, cedes (mezar)

Talihine güvenip köşklerini yükseltenler, sonunda girecekleri delik olan mezarları düşünmemektedirler.

Devlete gırre olub ol ki yüceldür kâhın

Hîç görmez mi ola **makber**eler sûrâhın (2749/5155/1)

İnsan için son mekân, bir mezardır. Bu, Allah’ın emridir ve bu emri, insan aklından hiç çıkarmamalıdır.

Nazmiyâ añ anı kim soñ menzilüñ

Âhirü’l-emr olısardur **makbere**(3089/5797/5)

Dünyadaki yerini aç gözlülükle gözetenler, varacakları son mekân olan mezarları düşünmemektedir.

Gözleyen hırs ile dâyim bu cihânuñ câhını

Gözlemez añmaz o soñ menzili **merkad** çâhın (2755/5170/1)

Kişinin, kıyamet gününe kadar kalacağı mekân mezarıdır ve bu akıldan çıkarılmamalıdır.

O hâli evvelinden fıkır kıl kim âhir iy miskîn

Olısar tâ kıyâmet her kişiye **merkadi** mesken (2505/4692/2)

Cedes; mezar, kabir anlamlarına gelir. Her mekân kendinden bir önceki ya da bir sonraki mekâna eşik konumundadır. Mezarlar, bireyin yaşarken bulunduğu mekân -dünya- ile öldükten sonra gideceği mekân -cennet veya cehennem- arasında eşik durumundadır. Mezara giren kişi için dünya mekânıyla ilişkisi kesilmiştir. Mezara giren kişide bu dünyaya ait hiçbir özellik bulunmaz: Sevmek, üzülmek, ağlamak, cimrilik, kötülük, gurur gibi. Gururun ve kibrin gereksiz ve faydasız olduğu, hepsinin son mekânının “mezar” olacağı belirtilmiştir.

Ne hâle gırre-i câh olub ide garrâlık

Mekânı ‘âkıbet anuñ kim ola çâh-ı **cedes** (692/1081/2)

Akıllı kişi, gafıl olmayıp varacağı son mekân olan kabri aklından çıkarmayacaktır.

Her kişiye olur çün eñ soñra **kabr** menzil

‘Âkil olan olur mı pes andan imdi gâfil (2280/4230/1)

İnsanlar -sonlarının mezar olacağını düşünmeden- bir yandan köşklerinin temelini yükseltirken bir yandan da akılları, öbür köşklerindedir; oysaki bu hayat, geçici olduğundan böyle şeyler düşünmeye hiç gerek yoktur.

Yâd-ı **kabr** itmemedен ‘aklı kusûrındandır

Ol ki bünyâd-ı kusûr ile yüceldür tâkın (2753/5165/3)

2. 8. 13. Mesken

Mesken; konut, ikametgâh anlamına gelir. Gurur makamını kendilerine yer edinenler, bu hayatlarının geçici olduğunu unutmakta; son meskenlerinin mezar olacağını akıllarına getirmemekteler.

İy gurûr-ı câh birle degme câya sıgmayan
Anı añ bir câh olısar saña **mesken** ‘âkıbet (627/960/7)

Makam, yer ve mülk sevdasına düşenlere seslenen şair; son mekânlarının toprak olacağını söyleyerek hayatın geçiliğine gönderme yapmaktadır.

İy câh u mâl u mülk hevâsına yeltenen
Bilmez misin ki âhir olur **mesken**üñ türâb (557/831/6)

2. 8. 14. Sûrâh (delik)

Âlim geçinenlerin, sonunun bir delik (mezar) olacağını düşünmedikleri, hayatın geçiciliğini göz ardı ettikleri ifade edilmiştir.

H^vâce yapar niçe kasr u kâhı
Añmaz ol varacağı **sûrâhı** (3627/6815/1)

Yüce köşkler, konaklar yapanlar; son mekânlarının bir delik (mezar) olacağını düşünmüyorlar.

Kişinüñ kim yatacak yiridür eñ soñra bir **sûrâh**
Binâ itmek nedür yâ imdi âyâ yüce kasr u kâh (760/1205/1)

2. 8. 15. Türâb (toprak)

Türâb, toprak manasına gelir. Semavî dinlerde insanın topraktan geldiğine inanıldığı için ölen kimse toprağa gömülür. Maide Suresi’nde: “Allah Habil’in cesedini nasıl gömeceğini göstermek üzere bir karga gönderdi. Yeri eşeleleyen kargayı gören Kabil, kargadan bile aciz olduğunun farkına vararak yaptığından pişmanlık duydu” der. Bu sûre ölen ilk insanın da toprağa gömüldüğünü gösteriyor. Dünya malına heves edenler, son mekânlarının toprak olacağını düşünmemektedir. Herkes bir gün mutlaka ölecektir.

İy câh u mâl u mülk hevâsına yeltenen
Bilmez misin ki âhir olur meskenüñ **türâb** (557/831/6)

Şair, kendisine seslenerek her varlığın sonunun toprak olacağını aklından çıkarmaması gerektiğini söylemektedir. Burada vurgulanan varlığın sonlu oluşudur.

Nazmî añalum anı ki eñ soñra olub yok
Varlık varısar cümleten eyvây **türaba** (2933/5500/5)

2. 8. 16. Ukbâ (ahiret)

‘Ukbâ; öbür dünya, bâki olan âlem manasına gelir. ‘Ukbânın varlığını bilmek bize bu dünya hayatının bir sonu olduğunu hissettirir. Çalışmaya alınan aşağıdaki beyitte ‘ukbâ ve cihan mekânlarından hareketle hayatın geçiciliği vurgulanmıştır.

Bu cihânda fıkr idenler ‘âkıbet
Devlet-i **ukbâ**ya irer ‘âkıbet (636/978/1)

Bugün dünyanın sıkıntılarını, dertlerini çekenler; öldükten sonra öbür dünyanın zevklerini sürecektir. Bu dünyadaki her şey geçicidir.

Göre bugün o kim endûhla derdini dünyânuñ
Süre yârin ümîd ol şevkle zevkini **‘ukbânuñ** (1923/3527/1)

2. 8. 17. Yir altı (yer altı)

İslâm inancında ölen kimseler toprağa gömülür. Toprağın altı, mevta için son mekândır. Büyüklenmenin, kibrin bu hayatta bir işe yaramayacağını vurgulayarak hayatın geçiciliğini hatırlatmak isteyen şair; hayattayken kendisine oldukça büyük mekânlar inşâ edip de hâlâ buralara sığmadığından şikâyet edenlerin son mekânlarının toprağın altı olacağını düşünmemelerine şaşmaktadır.

Nazmiyâ şol yir yüzinde degme yire sığmayan
Anı añmaz mı **yir altı** olısar ser menzili (3432/6447/5)

“Oldukça yüksek makamlarda olup yüce konaklarda oturanlar acaba girecekleri o kapkara yer altını hiç düşünmezler mi ey Nazmî!” denilerek herkesin birgün mutlaka öleceği vurgulanmaktadır.

Añmaz mı ola kara **yir altını** Nazmiyâ
 Anuñ ki câyı yüce yüce kasr u kâhdur (1305/2343/5)

2. 9. Barındırdıklarıyla Anılan Mekânlar

Hâne; ev, konut anlamlarına gelir. Birleşik kelimelerde ikinci kelime olarak bulunur ve bina, yapı, yer, makam anlamlarını karşılar⁵⁶ ki böylece kendisinden önceki kavramı bir mekâna yerleştirmiş olur. Buradaki amaç kavramın anlaşılabilirliğini sağlamaktır.

Şair, eserinde mey, mektep, misafir, ‘işret, sa’âdet, ‘ibâdet, ham, gam, tabl, mahabbet, kahr, fenâ, bende, büt, zenbûr, şûm, nigâr, munc mefhumlarını hâne mekânıyla birlikte kullanmıştır. Çalışmada “Mekân İlgisiyle Somutlaştırılan Kavramlar” ve “Gerçek Anlamlarıyla Kullanılan Mekânlar” başlıkları altında değinilen “hâne” kavramına bu bölümde tekrar değinilmemiştir.

2. 9. 1. Bende hâne (köle evi)

Âşık, sevgilinin kölelerle dolu bir evi endamıyla şerefliendireceğini söylemiştir.

Kanı ol sa’âdet kim kudûmüñ ile
 Serverâ müşerref ola **bende hâne** (3004/5637/4)

2. 9. 2. Büthâne (put evi)

Sevgilinin güzelliğinden esinlenilerek put evlerinin yapıldığı ve Hristiyan cemaatin bu yüzden bu mekânlara gittiği belirtilmiştir.

Millet-i ‘Îsî varub yüz sürmez-idi iy sânem
 Sen nigârûñ nakşî sûret virmese **büt-hâneye** (3057/5748/4)

2. 9. 3. Fenâ hâne (yokluk evi)

Dünya, içinde hiçbir şeyin olmadığı bir evdir; bu yüzden yok sayılması salık verilmiştir.

Yok hisâbına koyalum bu **fenâ hânesini**
 Varlığın sagar-veş anuñ dahı hîçe sayalum (2413/4509/2)

⁵⁶ TDK Türkçe Sözlüğü, a. g. e. , s. 940.

2. 9. 4. Gamhâne (keder evi)

Âşık; sabah rüzgârının, sevgilinin geçtiği yolların tozuyla birlikte kederle dolu evine dolmasını dilemiştir.

Ger gelürseñ gird-i râh-ı yâr ıla **gam-hâneme**

Bir ser ü çeşm iy sabâ ehlen ve sehlen merhabâ (283/334/3)

2. 9. 5. Hâne-i kahr (kahır evi)

Hâne-i kahr, kahır evi manasına gelir. Şaire göre dünya, içi kahırla dolu vefasız bir evdir.

Belâ vü derd ü mihnet birle pür-âh

Bu dehr-i bî-vefâ bir **hâne-i kahr** (988/1657/2)

2. 9. 6. İbâdethâne (ibadet evi)

Gönlü aşkla dolu olanlar için ibadet yeri, mâşuklarının kapısıdır ki ibadet evleri buralara denk değildir.

‘İbâdet-hâneler mânendi olmaz Nazmiyâ hakkâ

‘İbâdet ehline bir cây-ı cân-bahş u der-i dil-keş (1523/2789/5)

2. 9. 7. Mahabbethâne (sevgi evi)

Aşağıdaki dizede yapılan yapının sevgi dolu olduğu belirtilmiştir.

Lutfuña idüb binâ yapdum **mahabbet-hânesin** (289/1-III/4)

2. 9. 8. Mektebhâne (okul)

Mekteb, yazı yazacak yer manasına gelir ki hâne mekânıyla birlikte kullanıldığında “okul” anlamındadır.

Rûmda iy h^vâce sanma Çîn nigâristânını

Pür-nigâristân-ı Çîndür bunda **mekteb-hâneler**(1138/1980/4)

2. 9. 9. Meyhâne, işrethâne, hamhâne (meyhane)

Şair, sevgililerin temiz, arınmış sufiler gibi ayak bastığından kendinden geçmişlerin meyhânenin toprağına yüz sürdüğünü söylemiştir. Meyhâne; şarap evi, şarap içilen yer manalarına gelir.

Sûfiyâ sâfi ayak basduğı çün cânâneler

Yüz sürerler hâkine **mevhânenüñ** mestâneler (1138/1980/1)

‘İşrethâne, içki içilen yer manasına gelir. İçki evleri, sevgililerin suretleri yüzünden kiliseye benzemektedir.

Nakşî rûh-efzâ sanemlerle bugün

Oldı ‘**işret-hânemüz** mânend-i deyr (1187/2087/3)

Feryatların bulunduğu mestanelerdir mevhâneler ki her daim güm güm ötmektedir.

Figân u nâle-i mest-ânelerden

Öter **ham-hâneler** her demde güm güm (2298/4271/4)

2. 9. 10. Misafirhâne (misafir evi)

İçinde misafir olan mekândır misâfirhâne. Sevgilinin aşkından muzdarip olan âşık; gönlündeki sıkıntıları misafire, gönlünü de misâfirhâneye benzetmiştir.

Dil gam-ı ‘aşkuñla kim pürdür benüm cânım senüñ

Bir **misâfirhânedür** san dâyimâ mihmân tolar (1162/2035/3)

2. 9. 11. Nigârhâne (resim evi)

Âşık, sevgilinin yüzünü resim ve heykellerle süslü bir eve benzetirken sevgiliye duyduğu hayranlığı anlatmıştır.

Gûyâ **nigâr hânedurur** bâg anuñ çemeni

Bayraklar ile nakş kılınmış zemînidür (1320/2378/5)

2. 9. 12. Sa’âdethâne (mutluluk evi)

Şair, seslendiği kişinin mekânının mutlulukla dolu olduğunu belirterek onun kapısında hizmette bulunmanın ve onun kapısına toprak olmanın vereceği hazzı vurgulamıştır.

Devlet anuñ bir **sa’âdet-hânede**

Hıdmet ile ide kendin hâk-i der (1193/2097/4)

2. 9. 13. Şûmhâne (uğursuzluk evi)

Dünya, özünde uğursuzluk dolu bir evden farksızdır.

Beñzer bu dehr hâsılı bir şûm-hâneye (3228/52-I/1)

2. 9. 14. Tablhâne (davul evi)

Davul evlerinde çalgıların çalmaya başlamasıyla bahçelerdeki meclislerin etrafında hoş nağmeler duyulmaktadır.

Tabl-hâne götürü itdügi dem savt u sadâ

Bezm-i bâguñ döner ol zezemesine her bâr (84/11/64)

2. 9. 15. Zenbûrhâne (eşek arısının yuvası)

Zenbûr (zünbûr) eşek arısı demektir. Şairin gönlü, sevgilinin bal dudağının hasretiyle bir eşek arısı yuvası gibi bölük bölük olmuştur.

Derd aña oldı şehd-i lebûñ hasretiyle âh

Zenbûr-hâne gibi dil iy cân güruh güruh (3225/6067/2)

2. 10. Mekân Kavramının Edebî Sanatlarla İlişkisi

Edebî sanatların oluşumunda dil-imge ilişkisinin önemli bir yeri vardır. İmge, Osmanlı Türkçesindeki şekliyle aklî, zihnî, hayalî, ihsasa mahsus suretlerdir. İmge, gerek sanatçının yarattığı eserinde, gerekse konuşma dilinde düşünceyi renklendiren, ona etkili bir ifade gücü kazandıran işlevlere sahiptir. İmgeler edebî sanatları meydana getirir.⁵⁷

Edebî sanatlar, dilin gerçek ve sembolik her türlü anlamını karşılamak, az sözle çok şey ifade etmek, mana ve çağrışım ilgileri kurmak, harf ve sözcüklerin şekil olarak görüntülerinden ve ses değerlerinden yararlanmak amacıyla üretilmiş söz söyleme sanatlarıdır.

Edebî sanatların önemi, öncelikle sözde tasarruf sağlamalarına, sözü güzelleştirip ilgi çekici hâle getirmelerine; dolayısıyla da muhatabın duygularına hitap edilmesine, etkilenmesine ve ikna edilmesini sağlamalarına dayanmaktadır.⁵⁸

⁵⁷ Bekir Çınar, “Reklam Dilinde Edebi Sanatlar”, *Turkish Studies*, C. : 4, S. :8 (Sonbahar, 2009), s. 891-916.

⁵⁸ Bekir Çınar, a. g. m.

Edebi sanatların edebiyat metinlerinin anlaşılmasında ve yorumlanmasında çok önemli bir yeri vardır.⁵⁹

Klâsik Türk edebiyatı şiiri, söz ve sözün kıymeti üzerine kurulmuştur. Bu yüzden klâsik Türk edebiyatı şairleri, her zaman sözü en veciz ve en etkili şekilde söylemeyi kendisine amaç edinmiştir. Sözün değeri, içinde taşıdığı anlam zenginliğinde, çağrışımda, nüktede aranmıştır. Şairlik yeteneği de nükteci, nükteden anlayan, nükte bilen gibi vasıflarla değerlendirilmiştir. Dolayısıyla şair en güzel ve etkileyici ifadeyi bulmak için edebî sanatlara başvurmuştur.⁶⁰

Çalışmanın bu bölümünde şairin, şiirlerinde mekân imgesini hangi edebî sanatlarda niçin kullandığı tespit edilmiştir. Şairin kullandığı söz sanatları şunlardır: mecâz-ı mürsel, mübâlağa, telmîh, teşhîs, teşbîh, istiâre (eğretileme), tenâsüp, tezâd (karşıtlık), leff ü neşr, irsâd, îade, cinas, istifham, iştikak.

2. 10. 1. Mecâz-ı mürsel

Mecâz-ı mürsel Arap belagat kurallarından hareketle sınıflandırılmış bir anlam olayıdır.⁶¹ Türk edebiyatında mecâz-ı mürsel çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır: parça-bütün ilgisi, durum-yer ilgisi, sebep-sonuç ilgisi, genel-özel ilişkisi, öncelik-sonralık ilişkisi, alet ilgisi, lazım-melzum ilgisi, zuhur ilişkisi, mekân-insan ilişkisi gibi.⁶²

Şair, şiirlerinde mecâz-ı mürsel sanatında mekânları iki farklı şekilde kullanmıştır: mekân-insan ilişkisi, parça-bütün ilişkisi. Mekân-insan ilişkisine örnek olan mekânlar: Anadolu, Horasan, Basra, Şâm, cihân, dergâh, kapu (kapı), kayınat (kâinat), mahall, şehir (şehir), İspanya, Keşmîr, Rûm İli, İstânbûl'dur. Parça-bütün ilişkisine örnek olan mekânlar ise der (kapı) ve kapu (kapı)dur.

2. 10. 1. 1. Mekân-insan ilişkisi

Mecâz-ı mürsel sanatında, mekândan hareketle mekânda yaşayanlar kasetedilebilir. Çalışmanın bu bölümünde şairin bu amaçla kullandığı mekânlara örnekler verilmiştir.

⁵⁹ Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi 6. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 405.

⁶⁰ Hüseyin Gönel, Nükteler ve Nüktenin Aracı Olan Edebî Sanatlar, *Turkish Studies*, C. : 6, S. : 4 (Sonbahar, 2011), s. 163-182.

⁶¹ Özer Şenödeyici, Türk Dilinde Mecaz-ı Mürsel, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI_TURK_EDEBIYATI/ozzer_senodeyici_Mecaz-iMursel.pdf,

⁶² Özer Şenödeyici, a. g. m.

Muhammed Paşa için yazılan şiirden alınan aşağıdaki beyitte Muhammed Paşa'nın talihinin de yardımıyla Anadolu'ya beylerbeyi olduğu söylenmiştir. Beylerbeyi, sancak beylerinin başı manasına gelir. Anadolu'ya beylerbeyi oldun, ibaresiyle hem Anadolu toprakları hem de orada yaşayan halk kastedilmiştir.

Devlet ile olduñ **Anatoliya** beglerbegi

‘İzz ü ikbâl ile geldüñ âmed-i mahrûsadan (3876/61/2)

Talihiyle Anadolu tımarına defterdar olan Mahmut Çelebi'ye yazılan beyitte Anadolu söylenmiş; fakat Anadolu'da yaşayanlar kastedilmiştir.

‘İzz ile **Anatoli** tîmârına

Defterî oldı olub sa'd-ahteri (3863/25/2)

Şair, Basra'nın ele geçirildiğini ve şahana benzettiği memduhunun zamanda büyük değişikliğe yol açtığını söylemiştir. Bir yerin ele geçirilmesi, orada yaşayan insanların ele geçiren kişiye bağlanması manasına gelir. Bu dizelerde Basra söylenmiş, orada yaşayanlar kastedilmiştir.

Musahhar oldı bir kulına **Basra**

Tagayyür virdi ol şâhân ‘asra (3830/9/34)

Cihanın padişahı talihiyle Budin'e sefer düzenledi ve bu diyarı yeniden fethetti. Bu dizelerde geçen cihan padişahı terkibi mecâz-ı mürsel sanatına örnek gösterilebilir; çünkü cihan söylenmiş, cihanda yaşayanlar kastedilmiştir. Padişahlar, toprakları değil; o topraklar üzerinde yaşayan halkları yönetmiştir.

Çün devlet ile vardı şâh-ı **cihân** Bûdine

Darb ıla ol diyârı feth itdi yine tekrâr (3912/163/9)

Bugün eğer bir yoksul; bir veziri, bir beyi tanımazsa veya yok sayarsa o yoksul, aslında dünyanın padişahı sayılır.

Bugün şol bir gedâ kim bilmeye mîr ü vezîr şâh

Hakîkat gözleyince ol **cihân**uñ pâdişâhıdur (920/1511/4)

Aşağıdaki beyitte “Halimi dergâhına bildirdim.” ibaresiyle dergâh mekânından hareket edilerek orada bulunan kastedilmiştir.

Hâlümi **dergâhu**ña i’lâma itdi iltizâm

Kim ola ben zâr içün kapuñda varub zâr ‘ıyd (16/101/25)

Dergâhın şâhı diye seslenilen kişinin ikbal ile defterdar olmasına, kendisini ve çevresini şereflendirmesine hamdedilmektedir. Şahlar, mekânları değil insanları yönetir.

Hamdülillâh yine defter-dâr olub ikbâl ile

Buldı hoş-zât-ı şerîfüñle şeref **dergâh**-ı şâh (3957/310/1)

Bir haberi bir yerden başka iletme işi insanlara mahsus bir davranıştır. Haberi yollayan da mesajı alan da insandır. Aşağıdaki beyitte Horâsân ifadesi orada yaşayanlara işaret etmektedir.

Rûh-ı câmi dir-iseñ süre safâlar ola şâd

Nazminüñ bu gazelin yûri **Horâsâna** ilet (642/988/5)

“Kahr” kavramı insanlarla ilgili bir kavramdır. İnsanlar kahrolur. Sinan Paşa’ya yazılan şiirden alınan aşağıdaki beyitte, İspanya’yı kahr ateşiyle yaktı ifadesiyle kahrolanın orada yaşayan insanlar olduğu anlaşılmaktadır.

Yakub **İspanya**yı kahr âteşine

Yıkub nâmûs kadrin yire çaldı (3954/299/3)

Kadılar, insanlar arasındaki anlaşmazlıklara çözümler bulan kişilerdir. Bustân Çelebi’ye yazdığı şiirden aldığımız aşağıdaki beytinde şair, Bustân Çelebi’nin İstanbul’a kadı olduğunu söylemiştir.

Oldı **İstânbûla** kâdî çün efendi hazreti

İzdiyâd-ı kadre istihkâk ile buldı vusul (3922/193/1)

İkbal ve talihin memduha dost olduğu, bu sayede memduhun İstanbul’un en güvenilir kişisi olduğu belirtilmiştir. İstanbul’dan kastedilen İstanbul’da yaşayanlardır.

Çü olduñ **Sitânbûl** emîni bugün
Karîn olub ikbâl ü devlet saña (3860/17/3)

Kanaat köşesi tutanlar, bu âlemde çok talihlidirler; hiç kimse onların kapısına varıp da bir ricada bulunmasın.

Devlet anuñ ‘âlemde kim tuta kanâ’at kûşesin
Kimse **kapusına** varub bir nesne kılmaya recâ (191/139/3)

Âşık, sevgilinin güzelliğini kâinatın gözlerinin daha önce görmediğini belirtirken kayinattan hareketle kâinatta yaşayanları kastetmiştir.

Bu güzellik birle Yûsufdan berü bir dahı hîç
Görmemişdür saña hem-tâ hûbı çeşm-i **kâyinat** (611/929/4)

Sevgilinin ağzının benzeri, kâinat zerre zerre aransa da bulunmayacaktır.

Dehânuñ mislini bulmaya bir kes
Ararsa zerre zerre **kâyinâtı** (3336/6274/3)

Sevgilinin güzelliğinin eşi benzeri Keşmîr’de bile bulunmayacaktır.

Şol melâhat kim o kendüm gün güzelde var anuñ
Olmaya hergiz nazîri kişver-i **Keşmîrde** (3036/5702/4)

“Mahal” yer, mekân anlamına gelir. Şair, aşağıdaki beytinde “nâ-mahallerle” (mekânsızlarla, yersizlerle) diyerek mekânı olmayanları, yeri olmayanları işaret etmiştir.

Muhâl ‘akl-iken ol nâzenînüm varur olmışdur
Mahalle seyrin idüb her mahalle nâ-**mahallerle** (2915/5474/2)

Erlik söz konusu olunca Rum ilinin yiğidi üstüne yiğit olmaz. Rum ilinden hareketle Rum ilinde yaşayanlar kastedilmiştir.

Erligile olur sözi gerçek
Rûm ili yigidi ki ola gerçek (2107/3888/3)

Osmanlı ekonomisinde defterdâr, bir ilin mâli işlerinden sorumlu kişiydi. Mâli işler gerçek kişiler eliyle yürütülür; dolayısıyla defterdârın himayesindeki kişiler tüzel değil gerçek kişilerdir. Ali Beg'in Şâm'a defterdâr olması üzerine yazılan şiirden alınan aşağıdaki dizelerde, Şâm'dan hareketle orada yaşayanlar kastedilmiştir.

Vech-i istihkâk ile şimdi anı

Şâma defter-dâr itdi pâdişâ (3869/39/2)

“Ne mutlu ki Şam'ın beylerbeyi oldun sen. Allah daima ikbalini ve iclalini arttırsın.” Bu beyitte Şam ile kastedilen şehir değil orada yaşayanlardır.

Sa'âdet birle olduñ tâ ki **Şâmuñ** mîr-i mîrânı

Ziyâde eyleye Hak dâyimâ ikbâl ü iclâlûñ (3969/344/1)

Şöhret kavramı insanlarla ilgili bir kavramdır. Diğer varlıklar arasında şöhret kavramı yoktur. Sevgilinin, ışıyla şehir içinde şöhretinin yayıldığı söylenmiştir.

Sen mehûñ mihriyledür **şehr** içre gerçi şöhretüm

Gör sitârum zerrece yokdur yanûnda ragbetüm (2339/4351/1)

Şair, sevgilinin güzelliğinin şehrin içinde meşhur olduğunu, bu yüzden herkesin sevgiliyi parmakla gösterdiğini söylemiştir. Şehirden kastedilen şehirde yaşayanlardır.

Şehr içre şöhretûñ şu kadardur ki ellere

Barmakla gösterür seni iy mâh-rû hilâl (2270/4208/2)

2. 10. 1. 2. Parça-bütün ilişkisi

Gerçek ya da mecaz anlamlarından birinin diğerine ait bir parça olmasıdır.⁶³ Bu kullanımda bütünün bir parçası söylenerek bütünün tamamı anlatılmak istenir. Şair, Divan'ında “kapu, der ve eşig”den hareketle hitap ettiği kişinin yaşadığı mekânı kastetmiştir.

⁶³ Özer Şenödeyici, a. g. m.

Sevgiliye duyduğu özlemle ağladığını ifade eden âşık, bu gözyaşlarının sel olduğunu ve sevgilinin eşiğine vardığını söylemiştir. Eşik söylenmiş, sevgilinin yaşadığı mekân kastedilmiştir.

Seyl-i eşküm dem-â-dem ol yârûñ

Eşiğine varub olur sâyil (2268/4204/3)

Şair, kendisine seslenerek insanın vefasızların kapısına sürekli gidip gelmekten bir müddet sonra usanmaya başladığını söylemiştir. Kapıdan kastedilen vefasızın yaşadığı mekândır.

Kişi bir bî-vefânuñ âh Nazmî

Kapusına usanur vara vara (2967/5563/5)

“Allah’ım, sevgiliden ayrı kaldığım için iyice düşkün oldum. Gönlü yaralı bu âşığı sevgilinin kapısına bir an önce kavuştur.” diyen şair, kapıdan hareketle sevgilinin kaldığı mekânın tamamını kastetmiştir.

Oldum fütâde hicrle yâ vâhibü’l-merâm

Ben dil-fıkârı yine **der**-i dil-rubâyâ sal (2272/4214/3)

2. 10. 2. Mübâlağa

Hayrette kalmanın en açık belirtisi, abartmadır.⁶⁴ Kişi, hayranlık, korku, heyecan gibi aşırı duyguları hayrete düştüğü zaman abartarak dile getirir. Şüphesiz sanatkârlar, daha duyarlı olduklarından birçok kişiye basit gelebilecek bir etkilenmeyi abartarak anlatabilirler.⁶⁵

Sanatkârlar; bir nesne, bir olay, bir mekân, bir kişi, bir hayal vs. karşısındaki hayranlıklarını dile getirirken günlük dilin kaba, renksiz, derinliği olmayan kelimelerini kullanmak yerine, hislerini muhatabına en renkli, en hisli şekilde ulaştıracak imgeleri kullanmayı tercih ederler. Bunu yaparken tabii ki söz sanatlarını kullanırlar ve yine doğal olarak en çok kullandıkları sanatlardan biri mübâlağadır.

Mübâlağa, bir sözün etkisini kuvvetlendirmek için bir şeyi olmadığı bir biçimde ya da olduğundan fazla veya az göstermektir.⁶⁶ Nazmî’nin de şiirlerinde

⁶⁴ Gaston Bachelard, a. g. e. , s. 127.

⁶⁵ Şenol Göka, a. g. e. , s. 18.

⁶⁶ Cem Dilçin, a. g. e. , s. 447.

duygu, hayal ve yaşadıklarını dile getirirken mübâlağadan faydalandığı tespit edilmiştir. Şairin, Divan'ında mübâlağayı sevgilinin güzelliğini yüceltmek, kederli ve ağlamaklı hâlini anlatmak, beğenisini dile getirmek veya sıkıldığını ifade etmek için kullandığı belirlenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde şairin mübalağa yaparken kullandığı mekânlara değinilmiştir. Bu mekânlar: mülk-i Rûm, Şam, sokak, eşig (eşik), Aras, menzili avc-ı simâk (yıldızların en yüce noktası), arz u semâ (yeryüzü ve gökyüzü), deñiz (deniz), çay (dere), cinân (cennet), kûh-ı Kâf (Kaf dağı), çeşme, dûzah (cehennem), Akdeñizle Karadeñiz, Ceyhûn, Dicle, Fırât, Halîc, Kızıl Irmag, Karasu, Nîl, Şat, Tunca vü Merîc, Bahr-ı Kulzüm (Kızıldeniz), derya (deniz)dır.

Dökülen gözyaşlarının iki damlasından birinin Akdeniz, diğerinin Karadeniz olduğu ifade edilmiştir.

Akdeñizle Karadeñiz Nazmî

Yaşumñ tamlası ola bir iki (3661/6884/5)

Aras, coşkun akan bir nehirdir. Sevgiliden ayrılmanın verdiği üzüntüyle gözyaşlarının denize döndüğünü, Fırat'ın ve Aras'ın bu yaşlara denk olamayacağını söyleyen şair, Aras'ın coşkun akmasından faydalanarak mübâlağa yapmıştır.

Ol nigârũ gam-ı hicriyle ki bahr oldı yaşum

Nazmiyâ 'aynına almaz o Fırât u **Arası** (3555/6676/5)

Yeryüzü ile gökyüzü, ayrılık gününden beri edilen feryatlarla ve dökülen gözyaşlarıyla dolmuştur.

Eşk ü âhumla benüm rûz-ı firâkuñda senũ

Dem-be-dem her dün ü gün tobtoludur **arz u semâ** (333/407/4)

Sevgiliden ayrıldığımdan beri döktüğüm kanlı gözyaşları yüzünden gökyüzü ve yeryüzü her daim kanlıdır diyen şair, ayrılık acısını abartmıştır.

Nigârũmdan cüdâ bu kanlu yaşum birle âhumdan

Niçe demlerdurur kim pür olur **arz u semâ** her dem (2315/4310/3)

Âşığın çektiği gönül ağrısının, ettiği feryatların mekânı, yıldızların en yüksek noktasıdır.

Ol mehe mihr ideli dil-i âhumuñ

Her dem olur menzili **avc-ı simâk** (2100/3872/4)

Sevgilinin eşiğinde, aşk acısının verdiği acılarla ah çektiğini ve bu ahları duyanların bu ahlara sınır olarak yıldızların en yüksek noktasını gösterdiklerini söyleyen şair, aşk acısını abartmıştır.

Eşigüñde benüm âhum işiden dir ki iy mâhum

Bu âhuñ dem-be-dem menzil-gehi **evc-i simâk** olmuş (1532/2811/4)

Kendi kanlı gözyaşlarının karşısında büyüklenen Kızıldeniz'i memduha şikâyet eden şair, gözyaşlarını abartmaktadır.

Bu bî-had yâ şehüm kim katresidür

Neye büyüklenür pes **bahr-ı kulzüm** (2298/4272/2)

Âşığın, aşk denizinde gözyaşları o kadar çoktur ki Kızıldeniz'in hiçbir damlası onun gözyaşlarının karşısında büyük taslayamamaktadır.

‘Aşk deryâsıdurur eşk-i firâvânum aña

Hîç büyüklenemez katrece **bahr-i kulzüm** (2402/4483/4)

Âşığın solgun yüzü, bir sonbahar yaprağına; döktüğü gözyaşları ise Ceyhun'a benzemektedir.

Rûy-ı zerdüm ‘aksi seyl-âb-ı sirişkümde benüm

Sanasın berg-i hazândur düşdi **Ceyhûn** üstine (3063/5762/2)

“Sıkıntı kılıcı, gönlümü gamla kanatır durur. Bu yüzden gözyaşlarım her daim kanlı akar ki bu hâliyle Ceyhun'a benzer bu gözyaşları.” diyen şair, ağmaklı hâlini abartmaktadır.

Ol cefâ kılıcı gamdan ki dilüm hûn eyler

Dem-be-dem yaşımı ol hûnla **Ceyhûn** eyler (1234/2183/1)

Helva, cennet nimetleriyle karşılaştırılarak lezzeti abartılmıştır. Cennet, mekân olarak en yüce mekân olduğundan şairin, helvanın lezzetini abartmasına olanak tanımıştır.

Leb-i cânânen kim bir eser virür halâvetde

Cinân ni'metlerindendir o lutf ile meger helvâ (120/29/2)

Ayrılığın verdiği acının ve bu acıyla dökülen gözyaşlarının birer denize benzediği söylenerek mübalağa yapılmıştır.

Oldı gözüm yaşı **deñiz** ol yâre bu derdüm **deñiz**

Ayrulıgum bir añasız âh ayrılık vâh ayrılık (1849/3386/5)

Sevgili yüzünden âşığın döktüğü gözyaşları bir çaya dönmüştür. O çaylar da çoğalıp çağlayanlara, çağlayanlar da bir denize benzemiştir.

Şu deñlü agladur yârum beni kim **çay** olur yaşum

Deñizler gibi olur çak o çağlar yaşumuñ çayı (3285/6189/3)

Şair; bir çeşme gibi yaşlar dökmeyi, yüzünde sürekli bir ıslaklık bulundurmaya kendine âdet edindiğini söyleyerek ağlamaklı hâlini abartmıştır.

Nazmiyâ **çeşme** gibi yaş dökmek

Çeşmüme oldı 'aceb ter 'âdet (648/1000/5)

Dağlardaki gözelerden akan hiçbir çeşme, âşığın gözlerinden akan yaşlara denk değildir.

Göz göz akar **çeşmeler** kim vardurur kühsârın

Olmaya 'aynı anuñ bu çeşm-i giryânum gibi (3475/6548/4)

İnci dişli sevgili uğruna dökülen gözyaşları, denizlere dönmüştür.

Gözüm yaşını **deryâ** itdi Nazmî

Gam-ı hicr ile ol dendâmı lülü (2850/5339/7)

O temiz, cevher sevgilinin kapısından ayrılmak nerede olursam olayım gözyaşlarımı bir denize çevirecektir diyen şair, mübalağa yapmıştır.

Bir der-i pâkîze-cevher-zât hicri Nazmînûñ

Kanda olsa kanlu yaşın dem-be-dem **deryâ** ider (1151/2009/5)

Çekilen dertler yüzünden gözyaşı dökülmektedir. Bu gözyaşları o kadar çoktur ki gözlerden biri Dicle, diğeri Ceyhun gibidir.

Derd ile aglamadan iki gözüm Nazmînûñ

‘Aynıdur iki gözi **Dicle** ile Ceyhûnuñ (2078/3830/7)

Bizim tasavvurumuzda cehennem, her köşesi ateşten meydana gelen bir mekândır. Ateşin olduğu yerde ısı yüksek olur. Nasihat edenlerin sözlerinin soğukluğunun cehennem ateşiyle bile ısınamayacağı söylenerek durum abartılmıştır.

Gelür nâsih sözi bârid hevâ ehline mesel yah

Şu deñlü kim ısıtmaz anı illâ âteş **dûzah** (759/1202/1)

Bir âşık için; sevgiliye veda ettiği günün ecel gecesinden daha güç olduğu, ayrılık derdinin ise cehennem ateşinden beter olduğu söylenmiştir.

‘Âşıkâ şâm-ı ecelden güc gelür rûz-ı vedâ’

Nâr-ı **dûzah**dan eşed olur dahı derd-i firâk (1851/3389/4)

Yürekte taşınan gamdan dolayı, gözlerden sürekli yaşlar gelmektedir. Fırat’ın coşkunluğu, dökülen bu gözyaşlarının coşkunluğuna asla denk olmamaktadır.

Gözüm yaşın iki gözüm şu deñlü akıdur gamuñ

Ki ‘aynı olıma anuñ hurûş u cûş ile **Fırât** (595/905/4)

Sevgiliden ayrı kalan âşığın gözyaşları akar gider. Akan bu gözyaşları birleşerek Fırat’a benzer. Şair, âşıkların ayrılık acısıyla döktükleri gözyaşlarını abartmıştır.

Ma’şûkdan cüdâ olıcak ‘âşikuñ revân

Efrât birle yaşı misâl-i **Fırât** olur (1326/2391/2)

Gül yüzlü sevgili yüzünü göstermediği için gözyaşları, Haliç’ten de çok olup denizler gibi olmuştur.

Yaşuma nisbet ki olubdur bahirler misl-i **Halîc**

Aslı ol kim görmez oldum yârdan rûy-ı behîc (702/1102/1)

Şair, gözyaşlarının eskiden Kızılırmak'a benzediğini, şimdi ise sevgiliden ayrı kaldığı için Karasu'ya benzediğini söyleyerek ayrılık acısını yoğun bir şekilde yaşadığını abartarak dile getirmiştir.

Kızıl Irmag'uñ evvel 'aynî idi gözlerüm yaşı

Olinmaz oldı şimdi fark firkatde **Karasu'**dan (2514/4713/3)

Kaygılar yüzünden dökülen gözyaşları Karasu'ya benzemekteydi. Bugün ise gözlerden yaş yerine kan gelmektedir ki bu kanlar Kızılırmak'a dönmüştür.

Kara su olub akardı yaşum her çağ kaygudan

Bu çağ uş kan gelür olub **Kızıl Irmag'a** [dönmiştir] (936/1547/2)

Kaf Dağı mitolojik bir mekândır. Âşık, içindeki denizler gibi taşan gam selinin karşısında mitolojik bir mekânın bile duramayacağını anlatmaktadır.

Seyl-i gam kim olımazdı sedd-i **kûh-ı Kâf** aña

Mahv ider dil anı deryâlar gibi insâf aña (251/262/1)

Hız. Yusuf'un güzelliğine sahip olan sevgilinin, yanağı ve zülfü ile hem Rûm diyarında hem de Şâm diyarında büyük bir kargaşaya yol açtığı söylenerek mübâlağa yapılmıştır.

Bugün ol Yûsuf-ı Mısr-ı cemâlûñ zülf ü ruhsârı

Salubdur velvele hüsn ile **mülk-i Rûma vü Şâma** (2897/5433/4)

Sevgilinin güzelliğinin benzerinin, Rum'da ve Şam'da bulunmadığı ifade edilmiştir.

Hüsn ile yokdur nazîrûñ şimdi **Rûm u Şâmda**(3494/500-III/3)

Hız. Yusuf'un güzelliğine sahip sevgilinin yaşadığı yer Mısır'a, sevgili uğruna dökülen gözyaşları ise Nil'e benzemektedir.

Kûyî ol Yûsuf-cemâlûñ Mısır'dur hüsn ile pes
Eşk-i çeşmüm 'aynî ile anda **Nîl** ırmagıdur (1106/1907/2)

Gönülde ateşler yanmaya başlayınca, gözyaşları sel olup coşarak akmaya başlar. Bu hâliyle yaz günlerinde coşan Nil Nehri'ni andırır.

Dilüm sûzân olunca yaşımuñ seyli olur cûşân
Belî eyyâm-ı tâb-istân olur vakt-i hurûş-ı **Nîl** (2136/3956/4)

Sevgiliden ayrı kaldığı için sürekli ağladığını anlatmaya çalışan şair, aşağıdaki beyitte bu hâlini abartmak için gözyaşlarının sel olup sokak sokak aktığını söylemiştir.

Sen yüzi günden ayru bu Nazmînüñ âh kim
Bârân-ı eşki seyl olup akar **sokak sokak** (1897/3472/5)

Muhatabın kapısında dökülen gözyaşlarını görenler “Yaz günü Şat ne diye taşmış!” demektedirler.

Gözüm yaşın gören kapuñda sensiz tañlayub didi
Ki taşmış dahı yaz olmazdan öñdin böyle erken **Şat** (1666/3055/3)

Gözlerden akan yaşlar, Şat ve Ceyhun gibi iki nehre benzemektedir.

Bu iki çeşm-i giryânum şirişki
Olubdur **Şatt** u Ceyhûn misli nehreyn (2561/4802/3)

Şair, ağlamaklı halini abartmak için gözyaşlarını Tuna ve Meriç nehirlerine benzetmiştir.

Arda dilber gerden-i agyâra kol ol arada
Niçe bir idem yaşum ben misl-i **Tunca vü Merîc** (702/1102/2)

2. 10. 3. Telmîh

Telmih, söz arasında herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca veya yaygın bir atasözüne işaret etmek, onu anımsatmaktır. Telmih sanatında uzun

uzadıya açıklamalar bulunmaz.⁶⁷ Amaç sözün güçlü kılınması olduğundan aralarında ilgi kurulan şahıs, olay veya yeri hatırlatmak, şiirin etkileyiciliğini arttırır.

Çalışmanın bu bölümünde şairin telmih sanatında kullandığı mekânlara değinilmiştir. Bu mekânlar: Karabag, siyâsetgâh (idam yeri), beytü'l-hazan (hüzün evi), Ken'ân (Kenan diyarı), Mısır (Mısır), bâzâr (pazar), küh-sâr (dağlık), beyâbân (çöl), vâdi, hâmûn (çöl), cebel-i Tûr (Tur dağı), zindân, meydân, Çîn'dir.

Hız. Yusuf'un güzelliğine sahip olan sevgilinin güzelliğine, güzelik pazarında kıymet biçilemeyecektir. Hız. Yusuf'un pazarda satılması olayına telmih var.

Hûblar sultânıdır ol Yûsuf-ı Mısır-ı bahâ

Ki aña olmaz hüsn **bâzâr**ında ol yüzden bahâ (235/227/8)

Âşık, güzeller güzeli sevgilinin pazarda dolaştığını görünce aklına Hız. Yusuf'un pazarda satılması olayını getirmektedir.

Satıldığı fikrûme gelür Yûsuf-ı Mısruñ

Gördükce nigârâ seni **bâzâr** arasında (2944/5527/3)

Beytü'l-Hazan'da Hız. Yakup, Hız. Yusuf'u kaybettikten sonra yıllarca ağlamış ve ıstırap çekmiştir.⁶⁸ Aşağıdaki beyitte bu olaya telmihte bulunularak kalbinde hüzün bulunan kişinin bulunduğu yerin her zaman Beytü'l-Hazan'a benzeyeceği ifade edilmiştir.

Olduğı mesken olur **beytü'l-hazan**

Bir kişinüñ kim ola kalbi hazîn (2705/5067/4)

Hüzünle dolu evime o Ken'an diyarının ayı gelse de ben de müşerref olsam diyen şair bir yandan memduhun yolunu gözlediğini söylerken bir yandan da Hız. Yakup'un Hız. Yusuf'tan ayrı düştüğü olaya telmihte bulunmaktadır.

Kanı tâli' ki sa'âdet ile o mâh-ı Ken'ân

Gele gün gibi müşerref ide **beytü'l-hazanum** (2409/4499/3)

⁶⁷ Cem Dilçin, a. g. e. , s. 461.

⁶⁸ İskender Pala, a. g. e. , s. 70.

“Musa” ismi ve “cebel-i tûr” mekânıyla Hz. Musa’nın Allah ile Tûr Dağı’ndaki konuşmasına telmihte bulunulmuştur.

Ednâya ko ednâ nazarı hikmeti gör kim

Mûsâya Minâ cânûña oldu **cebel-i tûr** (947/1566/4)

Sevgilinin başka birinin yaşadığı yere gitmesi, Sultan Süleymân’ın Karabağ seferine telmihte bulunularak eleştirilmektedir.

Kûyına ‘azm itdi agyâr-ı siyeh-rûnuñ nigâr

Şeh Süleymân vardı sankim **Karabag**dan üstine (3062/5759/4)

Memduhun, bir hüzün kulübesi olarak görülen mekânı şerefliendirmesi istenirken Ken’ân ve külbe-i ahzân mekânlarıyla Hz. Yakup’un Hz. Yusuf’tan ayrı düştüğü olay hatırlatılmıştır.

Kanı ol gün kim gelüb ol mâh-ı **Ken’ân**um benüm

Vire gün gibi şeref bu külbe-i ahzânuma (3043/5717/3)

“Hz. Yakup, Hz. Yusuf’tan ayrı düştüğü vakit nasıl kulübesinde ağladıysa ben de senden ayrı düştüm düşeli her daim ağlamaktayım. Bu hâlimi sana acaba kim bildirebilir.” diyen şair tarafından Hz. Yusuf’un Ken’ân illerinden oluşuna ve Hz. Yakup’tan ayrı düşmesi olayına telmihte bulunulmuştur.

Hüzn ile Ya’kûb-veş hicrûñde her dem giryemi

Bilmezem kim bildüre iy mâh-ı **Ken’ân**um saña (266/297/3)

Mecnun ve Ferhat’ın Leyla ve Şirin için çektikleri dertleri ancak dağ ve çöller bilebilir. Leyla ile Mecnun’un ve Ferhat ile Şirin’in aşklarına telmihte bulunulmuştur.

Leylî vü Şîrîn için Mecnûn u Ferhâduñ bugün

Çekdüğü derdi **beyâbân**lar bilür **küh-sâr** ile (3035/5700/4)

Leyla’ya benzeyen sevgiliye seslenen âşık, ona olan aşkından Mecnun’a döndüğünü, bu hâlini gören herkesin âşığa çöle düşmeyi öğütlediğini söylemiştir. Leyla ile Mecnun aşkına telmihte bulunulmuştur.

Mecnûnlugum iy Leylî-sıfat ‘aşkuñla halk
Görüb yûri dîvâne **beyâbâna** disünler (971/1621/3)

“Meydân okumak, düelloya davet etmek” anlamına gelen “gel beri meydâna çık” kalıplaşmış ifadesiyle Hz. Ali’nin yiğitliğine telmihte bulunulmuş, memduhun gücüne dikkat çekilmiştir.

Ol ki Haydar-sîret ola düşmene
Der eriseñ gel berü **meydâna** çık (1866/3413/3)

Memduha, Mısır’ın sultanı Hz. Yusuf’un güzelliğine sahip derlerse kimse şaşırmasın; çünkü onun güzelliğinin eşi benzeri bu dünyada yoktur. Hz. Yusuf’un Mısır’a sultan olmasına ve güzelliğine telmihte bulunularak memduhun güzelliği övülmüştür.

Saña **Mısır**-ı melâhat Yûsufi dirlerse sultânum
Nola kim yok nazîrûñ hüsn ile kim var saña benzer (909/1485/2)

Âşık, sevgiliye seslenerek sevgilinin güzellikte Mısırlı Yusuf gibi olduğunu, hiçbir zaman hiç kimsenin letafette ve güzellikte sevgili ile eş değer olamayacağını ifade etmiştir. Hz. Yusuf’un güzelliğine ve bir dönem Mısır’da bulunmasına telmihte bulunulmuştur.

Benüm cân-ı ‘azîzüm **Mısır**-ı hüsnüñ Yûsufısın sen
Saña hergiz nazîr olmaz melâhat birle behcetde (2909/5459/2)

Sevgilinin zülfüne gönlün Mansur gibi asılacağı söylenirken, Hallac-ı Mansur’un düşünceleri yüzünden asılmak suretiyle idam edilmesine telmihte bulunulmuştur.

Dârdur zülfi **siyâset-gâh** hüsninde ki var
Hey seni eyler dilâ Mansûr-veş dildâr dâr (1071/1836/1)

Leyla’ya benzeyen o sevgili yüzünden çöllerde ve vadilerde Mecnun gibi dolaşmaktayım diyen şair, “Leyla ve Mecnun” isimlerini vadi ve hâmûn (çöl)

mekânlarıyla birlikte kullanarak “Leyla ve Mecnun” hikâyesine telmihte bulunmuştur.

Olalı ‘aşk ile Mecnûnı o Leylî hüsnüñ

Gezerüm her yaña **vâdî**leri **hâmûn**larla (3146/5906/3)

Ne vakit dağlara ya da çöllere bakılsa Şirin ve Leyla’nın aşkıyla türlü dertler ve ıstıraplar çeken Ferhat ile Mecnun’un hâli hatırlanmaktadır.

Gelür Şîrîn ü Leylî ‘aşkına Ferhâd u Mecnûnuñ

Belâ vü derdi hâli kalbe baksam kûh u **Hâmûna** (2903/5445/4)

Sevgilinin başkalarının gönlünde bulunmasına içeren âşık; yabancı birinin gönlünde, gönül alıcı güzelliğin sahibi sevgilinin hayalinin bulunmasını Hz. Yusuf’un, Ken’an diyarında zindana düşmesine telmihte bulunarak dile getirmiştir.

Hüsn-i dildârûñ hayâlî şol dil-i agyârda

Yûsuf-ı Ken’ândurur san girdi **zindân** koynına (3070/5776/5)

Hız. Yusuf’un güzelliğine sahip o memduhtan ayrı düştüm düşeli dünya bahçesi zindan gibi oldu benim için diyen şair, bir yandan memduhun güzelliğine vurgu yaparken bir yandan da Hız. Yusuf’un zindana atılması olayına telmihte bulunmuştur.

Hicri ol Yûsuf-cemâlûñ hey meded

Dehr bâğın eyledi **zindânyana** (308/362/2)

2. 10. 4. Teşhîs

Teşhîs, insan dışındaki canlı ve cansız varlıkları; düşünen, duyan veya hareket eden bir insan gibi gösterme sanatıdır.⁶⁹ Diğer adı kişileştirmedir. Teşhiste amaç sözün değerini arttırmak, söze güzellik katmaktır.

Çalışmanın bu bölümünde şairin kişileştirdiği mekânlara değinilmiştir. Şair, kûh-sâr (dağlık), beyâbân (çöl), dünyâ, deniz (deniz), tag (dağ), gülşen (gül bahçesi), kûh-ı Kâf (Kaf Dağı), kûh (dağ) mekânlarını kişileştirmiştir.

⁶⁹ Cem Dilçin, a. g. e. , s. 419.

Sevgiliden ayrı düştüm düşeli döktüğüm gözyaşlarını gören denizler bulutlar acımaktadır bana diyen şair, bulutları ve denizleri kişileştirmiştir; çünkü acımak insana ait bir kavramdır.

Yârdan ayru görüb âhum ile gözüm yaşını

Hep **deñizler** her bulut aglar acır kamu beni (3459/6510/4)

Âşık, tatlı ağızlı sevgiliden ayrıldığından beri ağlamaktadır. Döktüğü gözyaşlarını gören denizler âşığın hâline acımışlardır.

Firâkında yaşum o şîrîn-lebûñ

Göricek **deñizler** baña acmış (1618/2970/2)

Vefasızlık, insana ait bir özelliktir. Bu dünyanın her şeyi yalan ve sahtedir. Zaten dünyaya ait şeyler gerçek olsaydı dünya vefasız olmazdı.

Yalandur işbu **dünyâ** kim kimi olursa hep aldar

Vefâsuz mı olurdu gerçek olaydı eger dünyâ (119/26/2)

Müşerref olmak insanlara mahsus bir durumdur. Şair, aşağıdaki beyitte selvi boyluların teşrifıyla gül bahçelerinin müşerref olacağını söyleyerek gül bahçelerini kişileştirmiştir.

Pey-â-pey kılsalar serv-i semen-berler kadem rence

Müşerref olsa **gülşenler** gelenlerle gidenlerle (2916/5476/5)

Aşkın ağır bir yük olduğu ve bu yükü Kaf Dağı'na yükleseler dağın bile bu yüke tahammül edemeyeceği söylenmiştir. Kaf Dağı, kişileştirilmiştir. Bir şeylere tahammül etme insanlara ait bir özelliktir.

Kûh-ı Kâf itmez tahammül itseler tahmîl eger

Şol kadar bâr-ı girândan fi'l-hakîka bâr-ı 'aşk (1853/3394/6)

İnsan; insanın hâlinden, derdinden anlar. İnsanlara ait olan “dert dinleme” özelliği, çöl manasına gelen beyâbân ve dağ manasına gelen küh-sâr mekânlarına yüklenmiştir. Bu yolla beyâbân ve küh-sâr mekânları kişileştirilmiştir.

Leylî vü Şîrîn için Mecnûn u Ferhâduñ bugün
Çekdügi derdi **beyâbân**lar bilür **küh-sâr** ile (3035/5700/4)

İnlemek, insanlarla ilgili bir kavramdır. Acı çeken insanlar inler. Dağlar, derinlerinde aşkı sakladıkları için seslerin aksini yansıtırlar.

Derûnında eger ‘aşk olmasaydı
Sadâ ‘aksiyle âh itmezdi **tag**lar (1044/1778/4)

Şair, “Şirin’e duyduğu aşk yüzünden ölen Ferhat’ın ardından nasıl ki dağ yas tuttuysa senin aşkıdan öldükten sonra benim arkamdan da tanıdıklar yas tutacaktır.” demiştir. Yas tutmak insanlarla ilgili bir kavramdır. Burada dağın yas tuttuğunu söyleyen şair kişileştirme yapmıştır.

‘Aşk-ı Şîrîn ile Ferhâd öliceğ yas itdi **kûh**
Öliceğ ben ‘aşkuñ ile cümleten nâs ide yas (1490/2730/4)

2. 10. 5. Teşbîh

Manayı zenginleştirmek için, aralarında gerçek ya da mecaz, çeşitli yönlerden ilgi, benzerlik bulunan en az iki varlıktan nitelik bakımından zayıf olanı güçlü olana benzetme sanatıdır.⁷⁰

Genellikle şairler, kendilerini etkileyen bir olay veya varlık karşısında heyecanlanır, bu heyecanı daha kuvvetli ve etkili anlatabilmek için, o ruh halini okuyucuda daha iyi canlandırabilecek benzetmeler kurarlar. Bunun sonucunda da teşbih sanatı vücuda getirilmiş olur.⁷¹

Nazmî de Divan’ında bazı mekânları teşbih sanatı içinde kullanarak duygu ve düşüncelerini okuyucuya tam ve etkili bir biçimde iletmeyi amaçlamıştır. Mekânları bazı beyitlerinde benzeyen, bazı beyitlerinde benzetilen olarak kullanmıştır. Bazı beyitlerinde ise hem benzeyen hem de benzetilen unsurun bir mekân olduğu tespit edilmiştir. Şairin kullandığı mekânlar şunlardır: âşiyân (yuva), âsitân (eşik), asmân (gökyüzü), gök, ‘arsa-i rezm (savaş meydanı), ‘âlem (dünya), Bagdâd, bahâristân (yeşil yer), bârgâh (padişah huzuru), burc (burç), beden, buñar (pınar), bûsitân (bahçe), bahr (deniz), bâzârgâh (pazar), bahr-ı ‘Ummân (Umman denizi), beyt (ev),

⁷⁰ İsmail Hakkı Aksoyak, Muhsin Macit, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009, s.275.

⁷¹ İsmail Hakkı Aksoyak, Muhsin Macit, a. g. e. , s. 275-276.

behişt (cennet), cihân (dünya), cây (yer), cû (akarsu), cilvegâh (cilve yeri), cennet, cinân (cennet), deyr (kilise), dehr (dünya), darü's-şifâ (şifa evi), dergâh, felek (gökyüzü), dünyâ, depe (tepe), dih (köy), dükkân, dâr-ı dünyâ (dünya evi), dâr-ı meşakkat (sıkıntı evi), duzâh (cehennem), deñiz (deniz), ev, fezâ (geniş düzlük), furûn (fırın), Firdevs (cennet), gülistân (gül bahçesi), gölgelik, gülsitân (gül bahçesi), gülzâr (gül bahçesi), her taraf, hücre, hân, hâne (ev), harâbe, hisâr, İstanbul, Edirne, işret-âbâd (meyhane), in, iklim, imâret (aş evi), Ka'be, kapu (kapı), kühsâr (dağ), kûh-sâr (dağ), kafes, kahr evi (kahır evi), kal'a burcı (kale burcu), kenâr-ı nâr (ateşin kenarı), konak, kıblegâh, Kevser, kûy, kâşâne (köşk), mahzen (hazine odası), mescid, mezra'a (çayırılık), mîşezâr (meşelik), mahall, merkad (mezar), mesken, mahbes (hapishane), melce' (sığınacak yer), otag (otağ), ravza (bahçe), rezmgâh (savaş meydanı), ribât (köşk), ravza-i Rızvân (cennet bahçesi), Şat, sebzezâr (sebze bahçesi), sarây, sakâr (cehennem), secdegâh (secde yeri), siyâsetgâh (idam yeri), ülke, tapu, tag (dağ), tekye (tekke), virâne, yir (yer), yatağ (yatak), zindân, zâviye (küçük tekke), Mısır, Nil, çeşme, çöl ve penah (sığınacak yer).

Çalışmada benzeyen veya benzetilen unsur olarak kullanılan mekânlar koyu harflerle gösterilmiştir.

2. 10. 5. 1. Sadece benzeyen unsurun mekân olduğu beyitler

Şairin, Divan'ında benzeyen unsurun mekân olduğu sadece bir örnek tespit edilmiştir.

Sevgilinin, kendilerini çekemeyenlerin evine gitmesine içerleyen şair, sevgiliyi aya; hasudun evini ise boğa burcuna benzetmiştir.

Hasûduñ **hânesine** varıcak sen

Varur meh sanasun burcına sevrüñ (1947/3575/4)

2. 10. 5. 2. Sadece benzetilen unsurun mekân olduğu beyitler

Çalışmanın bu bölümünde şairin mekânları benzetilen unsur olarak kullandığı beyitlere yer verilmiştir.

Ayrılık acısının, sevgiliye kavuşma arzusunun, hasretliğin verdiği elemle dökülen gözyaşlarının Aras Nehri gibi aktığı ifade edilmiştir.

Âlâm u derd-i firkatûn âh ârzû-yı vuslatuñ
Cânâ kemâl-i hasretûn itdi gözüm yaşın **Aras** (1488/2725/3)

Âşıklar ile aşktan anlamayanların bir arada bulunması, büyük kargaşaya yol açacaktır. Böyle bir buluşmanın gerçekleşeceği mekân, savaş meydanına benzer.

Bir yire gelse ger agyârla ‘uşşâk ol yir
Cedel-i ‘aşkla ma’nâda olur **‘arsa-i rezm** (2394/4467/4)

İnsanın gönlü bir denize benzer. İnsanın içinden geçenler de birer gemidir ki bu gemileri yönlendiren kaptan da akıldır.

Göñül gûyâ ki **bahr** anda sefîne mislidür ‘âlem
Aña ma’nâ yüzinden hak budur kim ‘akldur mellâh (731/1151/4)

Gözlerden akan yaşlar, bir denizi andırmaktadır. Bu yaşları tutacak kimse, çok büyük bir hayır işleyecektir.

Benüm bu **bahr** gibi gözlerüm yaşın tutsun
O kim dilerse kim ide bir özge hayr-ı ‘azîm (2493/4669/3)

Âşığa göre, sevgilinin teni gümüşe, düzgün boyu serviye, ağzı ise altın bir denize benzemektedir.

Der kad-i mevzûnuñ iy servüm gören
Ağzı altın **deñiz** bu sîm-ten (2714/5083/1)

Memduhun dişinin güzelliğine duyduğu hayranlık yüzünden döktüğü gözyaşlarının denize benzediğini söyleyen şair, memduha duyduğu özlemi anlatmaktadır.

Dür dişüñ hasretile aglamadan
Eşk-i çeşmüm ‘aceb mi olsa **deñiz** (1468/2689/3)

Sevgilinin dişlerine övgüler dizen âşık, sevgilinin dudaklarını Umman denizine, dişlerini de oradan çıkarılan incilere benzetmiştir.

Dilde dendânı hayâlî Nazmiyâ dildârumuñ

Sanasın dürdür girübdür **bahr-ı Ummân** koynına (3069/5775/7)

Sebze bahçeleri, çeşitli sebzelerin bir arada yetiştirildiği, düzenli mekânlardır. Sevgilinin bakışlarından etkilendiğini anlatmak isteyen âşık, sevgilinin kirpikleri yüzünden gönlünü belâ sebze bahçesine; yanağındaki yara izini de pınara benzetmiştir.

Sînem ki mûlar ile belâ **sebze-zârı**dur

Zahm-ı haddinüñ yâr anuñ akar **buñar**ıdur (1314/2363/1)

Sevgiliye duyduğu aşktan deliye dönen âşık; bu yüzden sürekli ağladığını, iki gözünün pınara benzediğini söylemiştir.

İki göz **buñar** eyleyübdür gözüm

Beni ol perî kim idübdür deli (3702/6963/2)

Burçlar, savaş zamanlarında kalelerin savunmasında önemli rol oynar. Şair, aldığı haberlerin kendisine zarar verdiğini ama yine de dayandığını anlatmak için bedenini kale burcuna benzetmiştir.

Dâyimâ top havâdis ki dokınmakdadurur

Döndi bir **burc-ı hisâra** o cihetle bedenüm (2408/4496/2)

Alınan kötü haberler yüzünden beden, toplar tarafından sürekli dövülen virane bir burca dönmüştür.

Çok tokunmagla havâdis topı

Burc-ı vîrâna dönübdür bedenüm (2441/4565/6)

Hüzünlü haberlerin verdiği acı anlatılırken kale burcuna benzetilen beden yıkıldığı ifade edilmiştir.

Yıkısar top-ı havâdis âhir

Kal'a burcı gibi yekser bedenüm (2441/4566/4)

Sevgiliden ayrı kalınan yerin cehenneme benzediğini söyleyen âşık, yediklerinin ve içtiklerinin kendisine zehir gibi geldiğini söyleyerek sevgiliden ayrı kalmanın çektiirdiği acıları anlatmaya çalışmıştır.

Cehennemdür baña künc-i firâkuñ âh kim anda

Yidüğüm içdüğüm mâ-i hamîm olur dahı zakkum (2323/4321/2)

Âşık, bir peri yüzlünün hayalini ve ona duyduğu aşkı kendi içinde yaşadığını anlatmak için gönlünü bir cilve yerine benzetmiştir.

Bir perî-peyker hayâli **cilve-gâhı**dur gönül

Anuñ-içün dâyim ol vîrândur Âbâdân degül (2183/4056/4)

Su, insan için yaşam kaynağıdır. Sevgilinin, aşkına vereceği karşılıkla yaşayabileceğini düşünen şair, sevgiliden bir yudum su, yani aşkını dilemektedir. Bunu yaparken sevgilinin dudağını çeşmeye benzetmektedir.

Bir içim su diledüm **çeşme-i** la'linden anuñ

Baňa biñ hışm ile bir tîg içirüb didi ki mâ (329/397/7)

Âşık olan kişinin gözlerinden her daim yaş gelmesi gerekir. Yaş gelmezse âşığın gözleri susuz bir çeşmeye benzer. Aşkın ıstıraplı bir süreç oluşuna dikkat çekilmiştir.

Çeşm-i ‘âşıkda müselsel ki olmaya eşk revân

Olur ol bir **çeşmenüñ** ‘aynı kim ola âbsız (1417/2582/3)

Talih kapısı diye gidilen erkân eşiği aslında bir sıkıntılar mekânıdır ki orası zulüm ve sıkıntı doludur.

Der-i devlet diyü varduğuñ erkân işigi kim var

O bir **dâr-ı meşakkat**dür ki pür-zulmile îzâdur (915/1498/6)

“Yüreğimdeki hastalığın doktoru olan sevgili! Çok hastayım. Hastalığının ilacı şifa evine benzeyen dudaklarındadır. Bir iyilik yap da dudaklarından öpmeme izin ver ki şifa bulayım.” diyen şair, sevgiliye duyduğu özlemi dile getirmiştir.

Kerem kıl iy tabîb-i cân beni öldürmedin bu gam

Lebüñ **dârü's-şifâs**ından buyur ben hasteye emsem (2291/4254/1)

Şair, yaşının ilerlediğini anlatmak için esmer kafasını dağ başındaki bir tepeye, kırılmış saçlarını da bu dağın tepesine yağmış olan karlara benzetmiştir.

Kara başumda bu ak saç aña beñzer kim berf

Tagda bir depe başına düşüb idine cây (3546/6656/4)

Yürek, asla aşksız kalmayacaktır; çünkü aşksız gönül, harabe bir köye benzer.

Şu dil kim anda 'aşk olmaya ol dil

Sanasın bir kurı vîrâne **dihdür** (1023/1730/4)

Aşk uğruna dökülen kanlı gözyaşları yüzünden surat bir sarraf dükkânına dönmüştür; çünkü bu kanlı gözyaşları bir lâl yahut mercandır.

Çeşmüme derdüñle her dem katre katre kan tolar

Sayrafi **dükkânı**dur san la'l ile mercân tolar (1162/2035/1)

Açılan güllerle süslenen güllerin şahı, âdeta bir aynacı dükkânına dönmüştür.

Şol açılmış güller ile zeyn olub her şâh-ı gül

Döndi bir mir'atı çok âyîneci **dükkânına** (3051/5736/7)

“Yüzümün her tarafı gözyaşlarıyla doludur, bu hâli büyük bir alana padişahın askerlerinin çadır kurmasına benzemektedir.” diyen şair, yüzünü boş bir alana benzetmiştir. Geniş alanlara, yağmur daha çok damlaları daha çok düşer. Şair, aşk uğruna döktüğü gözyaşlarının çokluğunu vurgulamak için yüzünü, fezaya benzetmiştir.

Sahn-ı çeşmüm kim ser-â-ser pür-habâb-ı eşkdür

Bir **fezâ**dur hayme tolmiş sanki cünd-i şâhdan (2663/4985/4)

Gönlün, geniş ve ferah bir boş alana benzediği ve gökyüzünün bütün heyetinin burada bulunduğu söylenmiştir.

Dil bir **fezâ**-yı vâsi' ü cây-ı firâhdur

Kim anda çarh hey'eti bir misl-i kâhdur (1305/2343/1)

Cennet, iyi ameller işleyenlerin öteki dünyada gideceği mekândır. İnsana ödül olarak verilen bu mekânda, eşsiz güzellikler vardır. Bu yüzden, klâsik Türk edebiyatı şairleri sevgilinin vasıflarını sık sık cennetle kıyaslamışlardır. Sevgilinin zülfünün yanağına değmesi, kutsal tavus kuşunun cennet bahçesine girmesine benzetilmiştir.

Varub yüz sürdüğünce zülfî ol yâruñ yanağına

Varur tâvus-ı kudsî seyre san **firdevs** bâğına (2905/5451/1)

Hurilere benzeyen; dudakları Kevser suyunun tadında, boyları Tuba gibi olan güzeller, insana cennetin verdiği tatları vermektedir.

Hak bu kim câna **cinân** lezzetini virürler

Hûrî-veş ol **lebi kevser** o kadi Tûbîler (1230/2174/2)

Âşık, sevgilinin güzelliğini etkili anlatabilmek için sevgilinin yüzünü cennet bahçesine benzetmiştir.

Kıyâmet bir güzelsin hem o yüzden

Cemâlûñ **Ravza-i Rızvân** degül mi (3381/6377/2)

Sevgilinin güzelliğini cennete, dudaklarını Kevser'in suyuna, boyunu ise Tuba'ya benzeten âşık, sevgiliye olan hayranlığını dile getirmiştir.

Cemâlûñ **cenneteü'l-me'** vâdur anda

Lebüñ kevser kadûñ Tûbâ degül mi (3380/6374/2)

Çekilen iç sıkıntıları okuyucu tarafından anlaşılın diye yürekteki her dert, bir çöreği andırmaktadır. Bu çörekleri pişiren de fırına benzeyen gönüldür.

Kurs olubdur dilde her dâg-ı derûn

Anları tabh itmege sînem **furûn** (2702/5062/1)

Ay parçası sevgilinin yüzünü güneş gibi yuvarlak ve sıcak bir yara gibi gören âşık, bu yakıcı yaranın kıvılcımsız bir fırına benzettiği gönlü tarafından sürekli dağlandığını söylemiştir.

Senûn iy mâh dilde dâg-ı mihrûn kursdur gûyâ

Bu sûzân sînem anı bî-şerer aña **fürûndur** bu (2843/5331/3)

Sevgilinin yanağındaki küçük küçük siyah benler, gül bahçesine girmiş küçük Habeşlileri andırmaktadır. Sevgilinin yanağı gül bahçesine benzetilmiştir.

Ruhında dilberûn hâl-i siyehler

Gülistân içre san tıfl-ı Habeşler (1037/1763/4)

Gül denilince akla gelen ilk renk genellikle kırmızıdır. Âşık olan kimsenin yüzünde kızarmalar olur. Şair, âşık olduğu için yüzünde oluşan bu kızarıklıkları, yüzünü gül bahçesine benzeterek açıklamaya çalışmıştır. Şaire göre bu kızarıklıklar o gül bahçesinde açılan güllerdir. Gözlerinden akan yaşlar da bu gül bahçesini sulayan çeşmelerdir.

Yüzüm kim hâr hâr-ı ‘aşk ile **gülzâre** dönmişdür

O **gülzâr** içre ‘ayn-ı çeşmedür bu çeşm-i giryânum (2309/4295/4)

Kendisini bülbüle, memduhunu gül bahçesine benzeten şair; memduha olan hasretinden benzinin sonbahar yaprağı gibi sararıp solduğunu söylerken memduha olan özlemini anlatmıştır.

Hasretinden iy yüzi **gülşen** bahâr-ı hüsnüññ

Döndi Nazmî bülbülñ beñzi hazân yaprağına (3049/5730/5)

“Ne vakit sert ah etsem kalbime ateş düşer. Zaten hava sert ise evin içinde ateş yanmalı.” diyen şair, sinirli hâlini anlatmaya çalışmıştır. Şair, kalbini eve benzetmiştir.

Her ne dem kim âh-ı serd itsem düşer bu kalbe tâb

Hânede âteş yanar lâbüd hevâ kim ola serd (811/1309/2)

Gönül, Ka'be'ye benzediğinden fesat kişilerden olunamayacağı ifade edilmiştir.

Fikr-i fâsidden biri olmak gerek

Çün bizüm **beyt**-i Hudâdur göñlimüz (1441/2633/4)

Şair, dünyadaki sıkıntılardan ve kederlerden kurtulmak istemiştir. Bu yüzden hisara benzettiği kanâ'at köşesine çekildiğini belirtmiştir.

Halâs olmaga ceyş hemm ü gamdan dâr-ı dünyâda

Kanâ'at kûşesini kendüme muhkem **hisâr** itdüm (2312/4302/4)

Kelime-i tevhid, şeytanın şerrinden imanı kurtarmak için sığınılan güvenilir bir hisara benzetilmiştir.

Halâs kılmaga îmânı şerr-i şeytândan

Hisâr-ı emn ü âmân Lâ ilâhe illallah (24/1/10)

İçinde âşkın sıcaklığı olmayan bir gönül, hükümdârı olmayan topraklara benzer. Her yüreğin âşkın sıcaklığıyla dolması gerektiği vurgulanmıştır.

Bir göñülde ki olmaya mihr-i kenâr

Beñzer ol **iklîme** kim sultânı yok (1868/3418/3)

“Sevgilinin gözleri gönül mülkümü zaptetti ki sanırsın Tatarlar bir ülkeyi zaptetti.” diyen şair aşkın kendisinde uyandırdığı karmaşık duyguları anlatmıştır. Gönül, iklim; sevgilinin gözleri ise yağmacılıklarıyla ünlü Tatarlara benzetilmiştir.

İtdi dil mülkini çeşm-i yâr zabt

Vây ol **iklîme** ki ide Tâtâr zabt (1675/3074/1)

Gönle kaygıların düşmesi, bir ülkenin üzerine bir ordu gelmesine benzemektedir.

Kaçan ki kaygu gele göñline kişinüñ çok

O beñzer aña ki o şeh bir **ülke** üzre çeri (3693/6946/3)

Yıkık gönüller, ‘imâreti çağrıştırır. Elem ve dert de bu yıkık gönülde hizmetçidir. Âşık bir gönlün, sürekli sıkıntı içinde bulunduğu anlatılmıştır.

Ma’nâda ‘**imâret** gibidür bu dil-i vîrân

Kim anda misâfir elem ü derd aña huddâm .(2327/4327/6)

Sevgilinin güzelliği, süslü bir yapıya benzetilmiştir. Sevgiliyi görenler gözlerini ondan alamazlar. Sevgilinin güzelliği vurgulanmıştır.

Nigârûñ hüsni bir zîbâ ‘**imâret**dür ki âh anı

Gören güzel dil ü cân ile gözler aña nâzırdur (924/1520/4)

Sevgilinin zülfü yılanı, zülfünün düştüğü yer olan iki çenesinin ortasındaki küçük çukur da yılanın inine benzetilmiştir.

Dil-berüñ çâh-ı zekan üstinde zülfile hattı

Sanki mâr u mûrdur çıkmışdurur **in** üstine(3064/5765/2)

Sevgilinin güzelliğine kutsallık kazandırılmak istendiğinden sevgilinin yüzü Ka’be’ye benzetilmiştir. Sevgilinin yüzünü görmek isteklerin en yücesidir. Tıpkı Ka’be’ye gitmek gibi.

Cemâlûñ **Ka’be**-i ‘aliyâ degül mi

Bize ol matlab-ı a’lâ degül mi (3380/6374/1)

Gönül, bir kuşa; beden ise bu kuşu hapseden bir kafese benzemektedir. Sevgiliye duyulan özlem vurgulanmıştır.

Turmadın ol hûrî yüzlüden yaña uçmak diler

Bu benüm gönüm kuşına gövdem olaldan **kafes** (1497/2745/3)

Sevgilinin oka benzeyen kirpiklerinin ucundaki demir, âşığın gönlünde birçok yara açmıştır. Sevgiliye kavuşmak isteyen âşığın kuşa benzettiği gönlü ise demirden bir kafese benzeyen sinasından çıkamamaktadır. Sine, kafese benzetilerek teşbih yapılmıştır.

Şu deñlü vardurur peykân-ı tîrûñ sîneden cânâ

Ki cân murgına bir âhen **kafes**dür gûyiyâ sînem(22911/4254/4)

Ömrünün artık kış dönemini yaşadığını -yani yaşlandığını- söyleyen şair; bu vakitte, sevgiliyi kış günü oturulan ateşin kenarına benzetmiştir. Şair, bu yolla âşkın insanın kanını kaynatan yönünü vurgulamıştır.

Pîrlikde düşdi bu Nazmî nigârâ ‘aşkuña

Pes olur vakt-i zemistânda **kenâr-ı nâr** hûb (504/732/5)

Konaklar, misafir ağırlanan mekânlardır. Nazmî, hayatı boyunca çok sıkıntılar çekmiş bir şairdir. Bu zorluklar, şairi karamsar bir kişiliğe büründürmüştür. Yüreğinde gam ve kederin hiçbir zaman eksik olmadığını birçok şiirinde dile getiren şair bu beytinde gönlünü aşk yolu üzerinde kurulmuş bir konağa benzetmiştir. Şaire göre gam ve sıkıntı da bu konaktan hiçbir zaman gitmeyen konuklardır.

Hâne-i dil râh-ı ‘aşk üzre ki olubdur bir **konak**

Eksük olmaz her dem anda gussa vü gamdan konuk (1858/3405/2)

Sevgilinin saçının tuzak, ona bağlanan kişinin mahpusunun ise sevgilinin çene çukuru olduğu söylenmiştir.

Olubdurur dile dildâr zülfi göz göre fah

O vech ile aña **mahbesdurur** o çâh-ı zenah (778/1238/1)

Allah’a gönülden bağlı olanlar için bu dünya gerçekte bir hapishaneye benzemektedir. Dünyanın değersiz bir yer olduğu vurgulanmıştır.

Merd-i Hak olanlara dâr-ı cihân

Fi’l-hakîka ‘aynîdür bir **mahbesüñ** (2032/3727/4)

Şair, kendisini övdüğü aşağıdaki beyitte karakterini mahzene, cümlelerinin taşıdığı anlamları da incilere benzeterek şairliğini yüceltmek istemiştir.

Cevher-i dürr-i ma’ânî ile tab’-ı Nazmî

Pürdurur şöyle ki bir hâssa **mahzendurur** ol (2222/4134/5)

Âşık, sevgilinin güzelliğini tarif ederken yüzünü mescide benzetmiştir ki bu yolla sevgiliye kutsallık kazandırmaya çalışmıştır.

Yüzüñ pür-zeyn bir **mescid** kaşuñ mihrâba dönmişdür
Olubdur ruhlaruñ kandîli kim mehtâba dönmişdür (935/1545/1)

Gözlerini, sürekli sultanın hayalini barındıran bir meskene benzeten şair, sultânı görme isteğinin ne kadar çok olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Şair, kirpiklerinin, sultânın hayalini bir süpürge gibi çekmeye çalıştığını da belirtmiştir.

Sahn-ı çeşmüm ki oldı sultân-ı hayâlûñ **meskeni**
Dâyimâ kirpüklerüm anı çeker cârûbdan (2665/4990/2)

Gördüğü tüm güzellerin benlerini gönlünde taşıdığını belirten şair, bu benleri mercimeğe, gönlünü de tarlaya benzetmiştir. Bu yolla, her güzelin, gönlünde yer edindiğini anlatmaya çalışmıştır.

Dilkim toludur her güzelûñ hâli hayâli
Bir **mezra**'adur ol sanasın kim 'adesi var (951/1575/3)

Baş, gam dağının başına; saçlar, meşeliğe; gözler de bu dağdan akan çeşmeye benzemektedir. İçinde bulunulan sıkıntılı hâl vurgulanmıştır.

Ser-i kûh-ı gussa mûyum anuñ **mîşe-zârı**dur
Çeşmüm bi-'aynihi hem anuñ çeşme-sârıdur (1314/2364/1)

Aşkın ıstıraplı hâli anlatılırken âşığın döktüğü kanlı yaşlarında oluşan hava kabarcıkları, âşığın otağına benzetilmiştir.

Kanlu yaşınuñ habâbı 'âşıkuñ
'Aşk şâhına olur her dem **otag** (1734/3175/6)

Sevgiliye duyduğu özlemi anlatmak isteyen âşık, sevgilinin hayaliyle dolu olan gözlerini önce bir hana sonra sırça saraya benzetmiştir.

Gelüb eglenmege her çağ hayâlûñ **hânı**
İki gözümdür iki sırça **sarây** iki gözüm (2419/4522/4)

Sevgilinin zülfünün güzelliği vurgulanırken sevgilinin yüzü bir idam sehпасına, zülfü ilmeğe, kaşları da idam sehпасını bekleyen kapıcıya benzetilmiştir.

Siyâset-gâh hüsne zülf-i dildâr olmuş iy dildâr

Olubdur çeşmi cellâd anda ebrû aña hâcibdür (923/1518/2)

İnsanın gönlü, Şat nehrine benzer ve su gibi akar; bu yüzden ruh da o suyun üzerinde esen rüzgârı andırır.

Göñül ma'nâda bir akar su gibidür misâl-i **Şat**

O ma'nâ üzre cân ol sunuñ üstinde misâl-i bat (1665/3053/1)

Aşk ıstırabı çeken şair ağlamaklı bir hâldedir. Bu durumunu anlatırken yüzünü gül bahçesine, gözlerini dağlardan akan çeşmelere, gözyaşlarını da akarsuya benzetmiştir.

Çeşmümün 'aynîdür akan çeşmeler **kûh-sârda**

Eşkümün mânendidür **cûlar** ki var gül-zârda (3031/5690/1)

Sevgilinin zülfüne olan aşk yüzünden iyileşmek bilmeyen baş, bela yılanının yatağını ve üzüntüler dağını andırmaktadır.

Sevdâ-yı zülf-i yârla bu oñmaduk başum

Mâr-ı belâ yatağı elem **kûhsârıdur** (1314/2364/2)

Dağlarda gezinmek zordur, insanı yorar, sıkıntıya sokar. Dağların, insanı zor duruma düşürebileceğinden hareket eden âşık, sevgiliden ayrı olmanın yüreğinde açtığı yarayı kara bir dağa benzetmiştir.

Nâr-ı hicr-i dil-rubâdan dilde dâg

Sanasın olmuşdurur bir kara **tag** (1735/3176/1)

Sıkıntılar içinde olduğunu anlatmaya çalışan şair, başını gam diyarındaki bir dağa benzetmiştir. Şaire göre, bedenindeki her yara da bu dağın etrafında gezen kuzgunlardır.

Diyâr-ı gamda başum döndi **taga**

Bu her dâg-ı siyâh anda kelâga (2973/5578/1)

Âşık, sevgilinin âşkıyla harap olduğunu anlatmak için âşık olduğundan beri gönlünün bir vîrâneye benzediğini söylemiştir.

Düşdi ‘aşkuñ iy perî tâ kim bu ben dîvâneye

Tutdı yüz andan berü gönüm benüm **vîrâne**ye (3057/5749/1)

Sevgilinin hayaliyle gönlünü dolduran âşık, gönlünü bir harâbeye ve harâmî yatağına benzeterek yaşadığı âşk acısını anlatmaya çalışmıştır.

Dilberüñ dilNazmiyâ çeşmi hayâli birle san

Bir **harâbe** yirdür olmuş bir harâmîye **yatak** (1856/3400/5)

Sevgilinin cana can kattığı, böylece gönülde yer ettiği söylenirken sevgili bir periye, gönül ise harabeye benzetilmiştir. Sevgilinin, gönülde yer etmesinin sebebi perilerin harabelerde bulunmasıdır.

Yir itdüñ cân gibi cânâ gönülde

Perîler yiri pes olur **harâbe** (2959/5546/3)

Yüreği deve yükü gibi gamla dolu olan şair, gönlünü de bir deve yatağına benzetmiştir. Şair, bu yolla sıkıntılı yaşamına dikkat çekmeye çalışmıştır.

Benüm şütür yüki gamdur tolu ki hücre-i ten

Şütür **yatagı** görürem bu hücre-i teni ben (29/4/1)

Sevgilinin eşiği engeller yatağı gibidir. Bu engellerin hepsinin ortadan kalkması Allah’tan dilenmektedir. Sevgilinin eşiği engeller yatağına benzetilerek teşbih yapılmıştır.

Yâr eşiği kim var engeller **yatagı**dur ora

Anda anlar yolum urur anları Tañrı ura (244/246/1)

Aşk, gönülde temellenen bir zaviyeye benzer. Bu zaviyenin sofrasını kuran aşçı belâ, sofrası da gamdır. Aşkın karmaşık hâli vurgulanmıştır.

‘Aşk bir **zâviye** bünyâd idübdür dilde

Kim anuñ h’ânı gam u anda belâdur tabbâh (769/1218/2)

2. 10. 5. 3. Hem benzeyen hem de benzetilen unsurun mekân olduğu beyitler

Çalışmanın bu bölümünde teşbih sanatının hem benzeyen hem de benzetilen unsurunun bir mekân olduğu beyitlere yer verilmiştir.

Hayatın sonlu olduğunu vurgulamak için dünya bir tekkeye, insanlar ise bu tekkede geçici olarak konaklayan misafilere benzetilmiştir.

Bu ‘**âlem tekyedür** kim bunda âdem
Hemîn bir iki üç günlük misâfir (1005/1690/4)

Dünyanın bir tekkeye, insanların ise misafire benzediği; her ruhun bu tekkeye birer kurban olarak geldiği söylenirken teşbih yoluyla hayatın geçiciliği vurgulanmıştır.

Tekyedür ma’nâda **dünyâ** halk anuñ mihmânıdur
Câmî âhir her kesüñ ol **tekyenüñ** kurbânıdur (1111/1916/1)

Güzelliğin şahı olarak nitelendirilen memduhun âsitânı bir sığınaktır.

Ol şeh-i hüsn **âsitânı** kim **penâhumdur** benüm
Mûcib-i ikbâl ü ‘izz ü kadr ü câhumdur benüm (2367/4417/1)

Sevgiliyi övmek isteyen âşık; sevgilinin yüzünü güneşe, alnını aya, evinin girişini ise gökyüzüne benzetmiştir.

Âsitânüñ âsmâna müştébîh
Hem güzel alnuñ yüzüñ mihr ü mehe (3093/5806/2)

Sevgilinin kapısını gökyüzüne benzeten âşık, kapısında döktüğü gözyaşlarını gökten yağan yağmura, feryatlarını yağmurla birlikte duyulan gök gürültüsüne benzeterek sevgiliye duyduğu özlemi vurgulamıştır.

Kapısı gök yaşum anda yagmur
Dûd-ı âh-ı ebr u figânumdur ra’d (852/1380/4)

Âsitân ve eşik (işig), bir yapının girişi anlamına gelir. Sevgilinin, güzelliğin doğanının yuvasına benzeyen eşiğini gören her kişi, buraya hayran kalacaktır.

İşigüñ her gören der kim ne yüce **âsitândur** bu

Bugün bir şâh-bâz-ı evc-ı hüsne **âşiyândur** bu (2842/5330/1)

Mutluluğun eşiği o güzeller şahının eşiğidir ki o şah, güzelliğin ve zarafetin doğanıdır, şahın asitanı da yuvasıdır.

Sa'âdet âsitânı ol şeh-i hüsn **âsitânıdır**

Ki ol bir şâhbâz-ı hüsn ü behcet **âşiyâındur** (919/1508/1)

Şair, arzuları peşinden koşan halkı böcek gibi görmektedir. Şaire göre bu insanların toplanacağı yer bozulmuş bir bostan gibidir.

Hevâ ehli 'avâm-ı ke'l-hevâmmuñ mecmu'ı bir **cây**

Bozulmuş **bûsitâna** döner içi tolu zâg olmuş (1530/2805/4)

Bir âşığın, maşukuna duyduğu özlem yüzünden döktüğü gözyaşlarının çağladıkça çağladığı; bu yüzden âşığın bulunduğu yerin bir çaya dönüştüğü söylenirken âşığın durduğu yer çaya benzetilerek teşbih yapılmıştır.

Akıdur her çağ yaşın çağ çağ

'Âşıkuñ bir **çay** olur turduğı **cây** (3500/6567/1)

Dünyada bulunmanın büyük bir talihsizlik olduğu söylenip dünya, cehenneme benzetilmiştir.

Düşe fakr-ı nekbetiyle bir özge nekbete ol kim

Cihân ol mihnet ile aña bir yüzden **cehennemdür** (923/1517/3)

'İşret-âbâd; yaşanan, eğlenilen yer anlamındadır. Dünyanın temelinin bozulmadan önceki hâli 'işret-âbâda benzetilerek o demlere duyulan özlem dile getirilmiştir.

Hoş makâm-ı '**işret-âbâd** idi bu kasr-ı **cihân**

İrmeseydi Nazmiyâ bünyâdına anuñ hâlel (2178/4046/7)

Eserinin büyük bölümünde dünyayı olumsuz göstermeye çalışan şair, dünyayı bir kahr evine benzeterek dünyanın sıkıntılarla dolu bir yer olduğunu vurgulamıştır.

Cihân ma'nâda kim bir **kahr** evidür

Anuñ kahrı nihâyetde kavîdür (1025/1737/1)

Bu dünyada kişinin sırtına yüklenen yüklerin çoğu bela yükleridir. Bu durumun sebebi ise kahr evine benzeyen dünyadır.

Bu **dehr** ki bir **kahr** evidür âh ki bunda

Hep bâr-ı belâdur kişinin çekdiği her bâr (943/1556/3)

Yaşanılan bu dünya gelip geçicidir. Aslında dünya üç günlüktür. Dünyada yaşayan herkes misafir gibidir; bundan dolayı dünya da misafirlerin konakladığı bir konağa benzemektedir.

Bir iki üç günlüküz ma'nâda biz dünyâda pes

Halk-ı 'âlem hep konuk bu **dâr-ı dünyâ** bir **konak** (1856/3400/4)

Dünya harabe bir konak, insanlar da bu konakta üç günlüğüne kalmaya gelmiş olan misafirlerdir. Hayatın sonlu oluşu vurgulanmıştır.

Beñzer bu **dâr-ı dünyâ** ma'nâda bir **ribât**

Mecmû'-ı halk bunda bu gün yarın misâfir (1340/2420/3)

Kişi sarhoş olmak istiyorsa içki içmelidir. Aşk da bir nevi sarhoşluk hâlidir. Aşk, insanda içki içmiş gibi bir hâl yaratır. Şairin dünyayı değersiz gördüğünü birçok beytinde görmekteyiz. Şair bu değersiz dünyanın şarap ve sevgili olmadan yani aşk olmadan çekilemeyeceğini söylerken dünyayı harap bir konağa benzetmiştir.

Mey ü mahbûbsuz Nazmî niderler

Cihân dârını bir köhne **ribâtı** (3347/6297/5)

Âşıkların hâli iyice anlaşılın diye dünya bir kiliseye, mâşuklar puta, âşıklar da canlı birer cenazeye benzetilmiştir.

Deyre beñzer **dehr** anda her nigârîn bir sanem

Cümleten zâr u nizâr âşüfte 'âşıklar kadîd (810/1305/5)

Görülen her güzel, nakışlarla ince ince süslenmiş putları andırıyor; bu yüzden dünya, resimlerle süslenmiş bir kiliseye dönmüştür. Dünya, kiliseye benzetilmiştir.

Nakşı zîbâ bir sanemdür her nigâr

Dehr o sûret birle pes bir **deyrmîş** (1592/2923/4)

Şair, dünyaya geldiği için duyduğu memnuniyetsizliği keşke dünya gibi uğursuz bir konağa gelmeseydim diyerek dile getirmiştir. Dünyayı uğursuz bir konağa benzetmiştir.

Hey nolaydı olmayaydı menzilüm

Dehr gibi şûm bir **kâşâne** kâş (1587/2912/7)

Klâsik Türk edebiyatında sevgilinin güzelliği ayla, güneşle sık sık kıyaslanır ve sevgili her zaman güneşten ve aydan daha güzel kabul edilir. Şair, böyle bir kıyaslamaya giderek ay ile güneşin gece gündüz sevgilinin dergâhına yüz sürdüğünü söylemiştir. Şair, sevgilinin dergâhını mutluluk bârgâhına benzetmiştir.

Sürer yüz şevk ile yüz mihr ile meh gice vü gündüz

Anuñ **dergâh**ına kim ol sa'âdet **bâr-gâh**ıdur (921/1512/2)

Memduhunun melek yüzlü olduğu, ay gibi parladığı söylenip memduhun dergâhı gökyüzüne benzetilmiştir.

Ay gündür yüzüñ alnuñ sen benüm mâhum melek

Yiridür her kim yüce **dergâh**uña dirse **felek** (1968/3604/1)

Şair, Leyla'ya benzeyen sevgili uğruna Mecnun gibi çöllere düştüğünü, çöllerin kendisi için yatak olduğunu ifade etmiştir.

Dîvâne itdi Leylî-i zülfüñ çü Nazmîyi

Mecnûn gibi **yatağ** u turag oldu **deşt** aña (407/547/5)

Dünyaya gönül verenler Allah'tan uzaklaşacaktır; çünkü dünya, bir sıkıntı evine benzemektedir.

Dünyâ ki hakîkatde bir **dâr-ı meşakkat**dür

Dil viren aña hakkâ kendüye ider îzâ (152/74/2)

Divân'ının birçok yerinde dünyayı kötüleyen şair, kâfirler için dünyanın fazlasıyla cehennem olduğunu aşağıdaki beytinde dile getirmiştir. Şair, dünyayı cehenneme benzetmiştir.

Küffâre cennet mü'minlere lîk

Misl-i **sakar**dur bu dâr-ı **dünyâ** (445/617/2)

Dünyanın her zaman gürültülü patırtılı bir yer olduğunu vurgulamak için dünya, bir pazar yerine benzetilmiştir; çünkü pazar yerlerinde her daim gürültü, patırtı ve kargaşa vardır.

İş bu **dünyâ** beñzer ol **bâzâr-gâha** şöyle kim

Turub olur anda her hengâmlar hengâmeler (1136/1975/3)

Dünya, değersiz bir yerdir. Âkil kişiye dünya, her zaman virane görünecektir.

Bir kimsede kim 'akl ola gelür

Dünyâ evi bir **vîrâne** aña (456/636/3)

Şair, Divan'ının birçok yerinde öteki dünyaya duyduğu özlemi dile getirirken bu dünyayı kötülemiştir. Dünyayı zindâna benzettiği aşağıdaki beytinde de şair, dünyanın mü'min kişilere uygun bir yer olmadığını söylemiştir.

Beñzer ol mü'min olan **dünyâda**

Anlara kim gire bir **zindâna** (53/9/42)

Bir insan eğer mümin ise dünyadan tamamen nefret eder; çünkü mümin için dünya zindandan farksızdır.

Dünyâdan ider nefret-i tâm ol ki ola mü'min

Zindândurur ol mü'min olan kişiye zîrâ (138/55/4)

Dünya, önce altı bucaklı bir eve; sonra dünyanın geçiciliğini vurgulamak için bir gölgeliğe benzetilmiştir.

Dünye bir altı bucaklı **evdür** uş

Bir iki üç günlige bir **gölgelik** (2026/3714/4)

Dünyanın kalıcı bir yer olmadığı, birkaç günde kaybolacak olan bir gölge olduğu söylenirken teşbih yapılmıştır.

Dünye kim kalmaz geçer ol yüzden ol

Bir iki üç günlige bir **gölgelik** (2025/3712/2)

Mâşuğun eşiği, engeller yatağına benzemektedir. Bu engellerin ortadan kaldırılması Allah'tan istenmiştir.

Yâr **eşiği** kim var engeller **yatağı**dur ora

Anda anlar yolum urur anları Tañrı ura (244/246/1)

Kendi zamanının zenginlerini eleştirmek isteyen şair, zenginlerin gösterişli binalar yaptırdığını, şeyhlerin de bu saraya benzeyen evlerde vaazlar verdiklerini söylemiştir. Divan'ının genelinde basit yaşamının gerekliliğini vurgulayan şair, gösterişe tepki göstermiştir.

Zamânun agniyâsı hep binâyâ düşdiler şöyle

Ki şehirler vaz'ın eyerler **sarâyâ** beñzer **ev**lerle (2917/5477/4)

Gül bahçesi, Medine bahçesine benzetilerek bahçenin güzelliği, kutsal bir mekânla kıyaslanmıştır.

Gülsitân gûyâ **Medîne Ravza** sahnıdur çemen

Ravzanun her şem'asından hak bu kim âsâr gül (85/12/2)

Şair, muhatabını sevmediğini anlatmak için onun bastığı her yerin çöle dönüşeceğini söylemiştir.

Her ne yire bassa kutsuz ayagın

Kurıdub engel ider bir kara **çöl** (2202/4092/2)

Âşık, sevgiliyi yüceltmek için sevgilinin vasıfları olan servi boy ve gül yanak sayesinde her tarafın gülistana ve baharistana benzediğini söylemiştir.

Vasf-ı hüsnünle senün iy serv-i gül-ruh dâyimâ

Her taraf taraf-ı **gülistân** u **bahâristân** olur (1149/2005/2)

Kişi cenneti ve cennetteki hurileri bu dünyada görmek istiyorsa İstanbul'a bakmalıdır. İstanbul, cennete; İstanbul'un güzelleri ise huriye benzetilmiştir.

Görsün **İstânbûl**'ı şol hûb melek-veşler ile

Görmek isterse o kim **[c]enneti** hûrîler ile (3142/5898/4)

Melek yüzlü, huri görünüşlü dilberleriyle Edirne ve İstanbul Cennet'e dönmüştür.

Melek-sîmâ vü hûrî-çehre dilberlerle iy Nazmî

Dönübdür **cennete** şehr-i **Edirne** dahı **İstânbûl** (2136/3955/5)

Sevgilinin yaşadığı yerin eşiği, bir dergâha benzemektedir. Sevgilinin yabancıları eşiğinden kovması, şeytanın dergâhtan kovulmasına benzeyecektir.

Redd eylese agyârı ebed yâr **işiginden**

İblîs şu **dergehden** olunmuş gibi merdûd (786/1256/2)

Defterdar Haydar Çelebi için yazılan şiirden alınan aşağıdaki beyitte, defterdârın kapısının, kalem erbabı herkesin sığınağı olduğu söylenmiş, defterdarın kapısı sığınağa benzetilmiştir.

‘İzz ile defter emîniyiken olub defter-dâr

Melce'i cümle-i erbâb-ı kalem oldı **kapuñ** (3874/54/1)

Süleyman Paşa'ya yazdığı şiirden alınan aşağıdaki beyitte şair, Allah'a hamd etmiş ve vezir-i âzâm olan Paşa'nın kapısının herkes için bir sığınak olduğunu söylemiştir. Şair, Süleyman Paşa'nın kapısını sığınağa benzetmiştir.

Hamdülillâh vezîr-i a'zam olub

Melce' oldı 'âlemüñ **kapuñ** (3907/148/1)

Âşık, sevgilinin güzelliğini övmeyi amaçlamıştır. Âşığa göre, sevgili güzellik diyarının şahıdır ve bütün âşıklar da secdegâha benzettiği kapısının önündedir.

Yine bir beg güzel sevdüm ki mülk-i hüsne şâh olmuş

Kapusu Ka'be-i 'uşşâk olub bir **secde-gâh** olmuş (1534/2817/1)

Memduhun mekânını; Ka'be'si olarak gören, eşiğini secdegâh kabul eden şair, bu benzetmelerle memduhuna olan bağlılığına kutsallık kazandırmak istemiştir.

Sen habîbüm Ka'be-i kûyuñ penâhumdur benüm

Tal'atuñ kıblem **işigüñ secde-gâhumdur** benüm (2368/4418/1)

Sevgilinin kapısı bir şifa evi gibidir. Her hasta gönül onun kapısında şifa bulur.

Kapuñ dârü's-şifâ sen de bu ben bîmâra tîmâr it

Bulur her haste-dil çün-kim bu derde derde dermânı (3282/6182/2)

Müptelaların derdinin dermanı, sevgilinin şifa evine benzeyen kapısındadır. Sevgiliye bağlananlar, bu dertlerinden kurtulmak için sevgilinin kapısına varmaktadır.

Mübtelâlar iy tabîb-i cân **kapuña** varduğı

Bu ki umar **dârü's-şifâ**dan derde düşenler devâ (280/327/4)

Şair, seslendiği kişiye çok müşkül durumda olduğunu anlatmak için kendisini hastaya, seslendiği kişinin bulunduğu yerin kapısını da hastalara şifa dağıtan bir mekâna benzetmiştir.

Kapuñ dârü's-şifâ sen de bu ben bîmâra tîmâr it

Bulur her haste-dil çün-kim bu derde derde dermânı (3282/6182/2)

Mâşuğu övmek ve ona bir kutsallık kazandırmak isteyen âşık, sevgilinin güzelliğini cennete, dudaklarını Kevser suyuna, sevgiliyi ise hurilere benzetmiştir.

Ol kıyâmet dilberüñ **kûy**ı güzellikde **behişt**

Misl-i hûr-ı 'ayn kendü 'ayn-ı **kevserdür** lebi (3410/6402/3)

Âşığa göre, sevgilinin yaşadığı yer cennete benzemektedir. Sevgili de özünde ya bir huri ya da melektir.

Nigârüñ **kûy**ı hem-tâdur **behişte**

Özi hûrîdür anda yâ ferîşte (2993/5622/1)

Sevgiliyi yaşadığı yerde görenler ne hurilere ne de cennete heveslenmez; çünkü sevgili, hurilere; yaşadığı yer de cennete benzemektedir.

Seni iy serv-i revân gülşen-i **kûyu**nda gören
Eylemez hûrî ile **Ravza-i Rıdvâna** heves (1513/2772/4)

Sevgilinin güzelliğini övmek isteyen âşık, yaşadığı yeri cennete, sevgiliyi huriye, sevgilinin dudaklarını Kevser suyuna benzetmiştir

Yâr misl-i hûr-ı ‘ayn u ‘ayn-ı kevser lebleri
Kûyını teşbîh idersem nola anuñ **cennete** (3016/5655/4)

Sevgilinin yaşadığı yer Bağdat’a, sevgili uğruna dökülen gözyaşları da Fırat ve Dicle nehirlerinin birleştiği yer olan Şat’a benzetilerek sevgiliye duyulan özlem dile getirilmiştir.

Letâfetde nigârûñ **kûy**ı **Bagdâd**
Benüm eşk-i çeşmüm anda şatdur (1012/1707/3)

Bir kimse, sevgilinin Bağdat’a benzeyen köyünden ayrılırsa kişinin gözlerinden biri Fırat gibi diğeri Dicle gibi yaş akıtır. Sonra bu gözyaşları Fırat ile Dicle’nin birleştiği yer olan Şat’a benzer.

Düşen **Bagdâd**-ı **kûy**-ı yârdan dûr
Gözinden akıdur Şat gibi nehri (3378/6369/3)

“Ka’be’ye benzeyen o yerde senin güzelliğinin nurunu, zülfünü, boyunu, gözlerini gören her kişi kıbleye dönüp dua etmeye başlar.”diyen şair, sevgilinin bulunduğu yeri Ka’be’ye benzetmiştir.

Cemâlûñ nûrını her kim görürse **Ka’be** **kûy**uñda
Kılur şol zülf ü çeşm ü kaddüñe bakub du’â kıblem (2318/4316/5)

Âşık, Hz. Yusuf’un güzelliğini almış olan sevgilinin yaşadığı mekânı Mısır’a; onun için döktüğü gözyaşlarını da Nil nehrine benzetmiştir.

Kûyı ol Yûsuf-cemâlûñ **Mısır**dur hüsn ile pes
Eşk-i çeşmüm ‘aynî ile anda Nîl ırmagıdur (1107/1907/2)

Mısır'da gözyaşlarımla oluşan sele Nil nehri ne kadar uğraşsa da ulaşamayacaktır. Şair, sevgilinin yaşadığı yeri Mısır'a; gözyaşlarını ise Nil nehrine benzetmiştir.

Mısır kûyunda bu seyl-i eşküme

Nîlcûş-ı tâmla bulmaya neyl (2202/4093/2)

Seslendiği kişinin ya melek ya da hûrî olabileceğini düşünen âşık, bu yüzden seslendiği kişinin yaşadığı yeri cennet bahçesine benzetmiştir.

Meleksin sen güzel âdem ya hûrî

Mahallûn gülşen-i **Firdevs**-i a'lâ (3244/6107/2)

Memduha olan bağlılık ifade etmek isteyen şair, meskenini memduhun köle evlerinden biri olduğunu söylemiştir.

Meskenüm bir **bende-hâne**ndür senûn hânım benüm (2015/5-II/9)

Sultan Süleyman'ın methedildiği şiirden alınan aşağıdaki beyitte, sultanın gireceği bir savaşta, savaş meydanının (rezmgâhın) düşmanın kanından gül bahçesine benzeyeceği söylenmiştir.

Rezm-gâh aña hemîn rûz-ı vegâda yekser

Hûn-ı a'dâdan olur pür-gülile bir **gülzâr** (83/11/54)

Bir yılan gibi yiğit insanları sokup zehirleyenlerin öldükten sonra mezarlarının bir ine benzeyeceği ifade edilmiştir.

Yılan gibi şol erdügin sokub zehrin dökenler uş

Öliceğ göreler oldukda **sîni** her birinün **in** (2537/4752/4)

Memduhun huzurunun Ka'be gibi kutsal bir mekân olduğunu vurgulamak için, memduhun huzuru, kıblegâha benzetilmiştir.

Tapundur Ka'be hakkı **kible-gâhı**(1954/237/V-2)

“Kapın Ka’be’ye benzediği için huzurun da kible olmuş. Bu yüzden huzurunu secdegâhım olarak görmekteyim.” diyen şair, memduhuna olan bağlılığına bir kutsallık kazandırmak istemiştir.

Ka’be kapuñ o yüzden kibledür **tapuñ** senüñ

Hey güzel ol bâbdan sen **secde-gâh**umsın benüm (2369/4422/2)

2. 10. 6. İstiâre

Bir sözün benzetme amacıyla başka bir sözün yerine kullanılmasıdır. Benzetme öğeleri olan benzeyen (müşebbeh) ile kendisine benzetilenden (müşebbehünbih) birinin söylenmemesiyle yapılan benzetmedir. Benzetme öğelerinden kendisine benzetilenin (müşebbehünbih) söylenmesiyle yapılan istiâreye “açık istiâre (istiâre-i musarraha)”, benzeyenin (müşebbeh) söylenmesiyle yapılan istiâreye “kapalı istiâre (istiâre-i mekniyye)”, benzetme öğelerinden biriyle çok sayıda benzerlikleri sıralayarak yapılan istiâreye ise “temsilî istiâre (yaygın istiâre)” denir.⁷²

Şair, eserinde Rûm ili, sûrâh (delik), sünbülzâr (sümbül bahçesi), sebzêâr (sebze bahçesi), hâne (ev), kafes, ‘âdem-âbâd (yokluk diyarı), varta (uçurum), çukur, Ka’be, çeşme, dergah (dergâh), gülşen (gül bahçesi) mekânlarını istiârede kullanmıştır.

Hayatın birgün mutlaka biteceğini vurgulamak için son mekânımız olan mezar, bir çukura benzetilmiştir. Mezar, beyitte söylenmediğinden açık istiâre yapılmıştır.

Añmaz anı çok kişi kim öliser

Bir **çukur** eñ soñ yeri birkac kulac (709/1115/3)

Büyüklenen insanların hayatta oldukları sürece kendilerini şişirmeleri söylenmiştir; çünkü bedenleri çukura girdikten sonra istemeyecekleri kadar çok şişecektir. Çukurdan kastedilen mezardır. Mezar kavramı beyitte geçmediğinden açık istiâre yapılmıştır.

Bunda şişkinliği ko iy ululuga güvenen

Leş olıcak **çukuru**nda şişebildüğüñce şiş (1565/2873/4)

⁷² İsmail Hakkı Aksoyak, Muhsin Macit, a. g. e. , s. 278.

Sûrâh, delik manasına gelir. Köşkler yapanların, sonlarının bir delik (mezar) olacağını düşünmeden hareket ettikleri söylenmiştir. Delik ile mezar kastedilmektedir.

H^vâce yapar niçe kasr u kâhı

Añmaz ol varacağı **sûrâhı** (3627/6815/1)

Kişinin yatacağı en son yerin bir delik olduğu; o yüzden konaklar, köşkler inşa etmenin bir anlamının olmadığı ifade edilmiştir. Surah ile mezar kastedilmiş, benzeyen unsur kullanılmadığından açık istiâre yapılmıştır.

Kişinüñ kim yatacak yiridür eñ soñra bir **sûrâh**

Binâ itmek nedür yâ imdi âyâ yüce kasr u kâh (760/1205/1)

Sevgilinin yaşadığı mekânı dergâha benzeten şair, o dergâha yüz sürerse çok mutlu olacağını belirtip Allah'a yalvarmaktadır. Sevgilinin yaşadığı yer, beyitte benzeyen unsur olarak kullanılmadığından açık istiâre yapılmıştır.

Görem mi **dergehine** yüz sürüb ol yârı ben yâ Rab

Ki olubdur şimdi ol a'lâdan a'lâ baña bir matlab (467/662/1)

Sevgiliyi neşeli bir güle, kendisini bülbüle, sevgilinin mekânını da gülşene benzeten âşık, aşkı yüzünden sürekli ağladığını belirtmiştir. Sevgilinin yaşadığı yer söylenmediğinden açık istiâre yapılmıştır.

Ne dem **gülşende** giryân olsa bülbül

Okur nagma gül-i hândâna gûyâ (176/117/3)

Nasıhlar, nasihat vermeye başlarsa hemen bade içip vücudu ısıtmak gerek; çünkü soğuk havalarda evin içinde ateş yanmalı. Beden, eve benzetilmiştir. Benzeyen unsur olan beden söylenmediği için açık istiâre yapılmıştır.

Germ olub bârid söze başlarsa nâsıh bâde iç

Hânede âteş gerek Nazmî hevâ kim ola serd (813/1312/5)

Âşık, sevgiliye duyduğu aşka kutsallık kazandırmak için sevgiliyi Ka'be'ye benzetmiştir; ancak sevgili kavramı beyitte kullanılmadığından açık istiâre yapılmıştır.

A benüm **Ka'bem** a benüm kiblem

Baňa olmışdur işigüñ ma'bed (888/1445/2)

Nefsine hâkim olamayanlar her zaman sıkıntı çekecektir. Sıkıntı kavramı, vartaya benzetilmiştir. Sıkıntı kavramı söylenmediği için açık istiâre yapılmıştır.

Dâyim düşürür özüñi çok **vartalara** hây

Nefs atına irhâ-yi 'inân itme sakın hâ (141/62/6)

İnsanı tehlike yerlerinden, uçurumlardan her zaman kurtaran sabrı ve sakinliğidir. Uçurumdan kastedilen dert ve sıkıntılardır; ancak benzeyen durumundaki sıkıntı kavramı beyitte söylenmediğinden açık istiâre yapılmıştır.

Hakkâ hatar yirinde niçe niçe **vartadan**

İden halâs âdemi sabr u sükûnıdur (2408/4497/4)

Her bedenın birgün öleceği vurgulanırken mezar, vatana benzetilmiştir. Benzeyen unsur olan mezar söylenmediği için açık istiâre yapılmıştır.

Bildürür za'f-ı vücûdum baňa hep

'Adem-âbâd olacagın **vatanum** (2441/4565/4)

“Bedenim toprağa kavuşsa ne olur. Her insan gibi benimde son vatanım yokluk diyarı olacak.” diyen şair, benzeyen öge olan mezarı söylemeyerek açık istiâre yapmıştır.

Hâke varsun nideyin ben bu vücûdum mülkin

'Adem âbâd olısar âhiri çün-kim **vatanum** (2408/4497/4)

2. 10. 7. Tenâsüp

Tenâsüp, bir konu üzerinde aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan en az iki sözcük, terim ve deyimi bir dize ya da beyit içinde rastgele sıralama amacı gütmeyen

kullanmaktır; ancak bu sözcükler arasında karşıtlık ilgisi bulunmaması gerekir.⁷³ Çalışmanın bu bölümünde mekânın tenasüp içinde kullanımına değinildi.

Şairin, eserinde tenâsüp sanatı içinde kullandığı mekânlar Ka’be, gülşen (gül bahçesi), ma’bed (ibadethâne), konak, tablhâne (davul evi), tahtgâh (başşehir), siyâsetgâh (idam yeri), secdegeh, sarây, ‘arsa-i rezm (savaş meydanı), riyâz (bahçe), otag (çadır), sahrâ (çöl), nigâristân-ı çin (resimlerle süslü salon), mescid, kilîsâ (kilise), ‘işretgeh (meyhâne), deñiz (deniz), cennet, misâfirhâne, meyhâne, gülzâr (gül bahçesi) ve Çîn’dir. Çalışmaya alınan beyitlerde, aralarında tenasüp ilgisi bulunan kavramlar koyu renkle gösterilmiştir.

‘Arsa-i rezm, savaş meydânı mânâsına gelir ki bu meydânda mücadele her dâim vardır.

Bir yire gelse ger agyârla ‘uşşâk ol yir

Cedel-i ‘aşkla ma’nâda olur ‘arsa-i rezm (2394/4467/4)

Mânî, mevhum bir Çinli nakkaştır. Dinî eserleri çok güzel bir yazı ve minyatürlerle süslü olarak yazıldığından Mânî’ye nakkaşlık isnad edilmiştir.⁷⁴ Mânî ve nigâristân kavramları arasında tenasüp vardır.

Çîn-i zülfûñle ruhuñ nakş-ı **nigâristândur**

Berk-i Rûmî vü Hatâyî’sidurur **Mânînün** (2080/3835/4)

Deyr-i cânda sen nigâruñ sûretin **nakş** itmede

İy büt-i **Çîn** eylerem devründe ben **Mânî** ile bahs (679/1062/4)

Çadırlarda ahu gözlü huriler vardır.⁷⁵ Kur’ân-ı Kerîm’in bize bildirdiğine göre cennete giren her insan hurilerle iç içe olacaktır. Cennet, huri ve melek kavramları arasında tenasüp vardır.

Kûyî **cennet** gözlere dîdârı seyri nûr-bahş

Ol **melek**-sîmâya hakkâ yaraşur **hûrî** demek (1967/3602/3)

⁷³ İsmail Hakkı Aksoyak, Muhsin Macit, a. g. e. , s. 284.

⁷⁴ Cemal Kurnaz, a. g. e. , s. 318.

⁷⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a. g. e. , s. 533.

Gül yüzlü sevgilinin güzelliği, cennet bahçesine benzemektedir. Bu durumda huriye benzeyen sevgiliyi herhangi bir insanın sevmesi kadar doğal bir şey olamaz.

Bâg-ı **cennet**dür cemâlûñ gülşeni

Sevmesün mi âdem iy **hûrî** seni (3514/6596/1)

Klâsik Türk edebiyatında Çin, resim sanatının merkezi olarak işlenir.⁷⁶ Şair, aşağıdaki beytinde resm, nakş, nigâr, Çin kavramlarını tenâsüp içinde kullanmıştır.

Bu **resm**ile cemâli **nakş**ı ol zîbâ **nigâr**înüñ

Bozar bir yire sûret-i hüsnin büt-i **Çîn**üñ (1920/3520/1)

Putlar kadar güzel olan sevgilinin güzelliğinin, Çin ülkesinin putlarına benzediği; ancak hiçbir putun güzelliğinin sevgilinin güzelliğiyle kıyaslanamayacağı söylenmiştir. Resm, nakş, Çîn, sanem kavramları arasında tenasüp vardır.

Sen nigârüñ ki ola bu **resm** ile **nakş**-ı hüsnî

Büt-i **Çîni** saña kimdür **sanemâ** nisbet iden (2738/5129/4)

Denizlerde yolcu, yük taşıma aracı gemilerdir. Gemi ile deniz kavramları arasında bu yüzden bir münâsebet vardır. Bu münasebetten hareketle aşağıdaki beyitte tenasüp sanatı yapılmıştır.

Salub engine bu göñlüm **gemisin**

Niçe kaygu **deñizine** talayın (2599/4873/2)

Şair, gözlerimden akan yaşların denize döndüğünü, dünyanın da oluşan bu denizde bir gemi gibi yüzdüğünü; ahının, bu geminin direği; bulutların ise bu direğin yelkeni olduğunu söylemiştir. Gemi ile deniz arasında tenasüp vardır.

Yaşum **deñiz** olmışdurur bu dünya anda bir **gemi**

Âhum tütüni direği bulutdur anuñ yilkeni (3405/6392/2)

Dünyayı bir gül bahçesine benzeten âşık, sevgili yüzünden bülbül gibi feryat ettiğini söylemektedir. Gülşen ve bülbül kavramları arasında bir tenasüp vardır.

⁷⁶ İskender Pala, a. g. e. , s. 103.

Feryâdla dehr **gölşeninde**

Zâr itdi beni misâl-i **bülbül** (2164/4016/2)

“Göl bahçesinden ayrı kalan bülbül sürekli feryat eder. Tıpkı bülbül gibi ben de sevgiliden ayrı kalırsam sürekli feryat eder dururum.” diyen şair; gül, bülbül ve gülşen kavramları arasındaki tenasüpten faydalanmıştır.

Nâlem artarsa firâkuñda nola iy yüzi **göl**

Arturur feryâdı **bülbül** olsa **gölşenden** cüdâ(276/318/3)

Göl bahçelerinin baş aktörü güldür. Sevgilinin yanağını göle, boyu serviye, ağzı gül goncasına benzetilmiştir.

Yanaguñ **göl** boyuñ serv-i revândur

Dehânuñ gonçe-i **gölzâr**-ı cândur (1029/1744/1)

Âşık: “Bir bülbülün, gül bahçesinden uzakta olması onu nasıl bir hâle sokarsa ben de şu anda aynı o hâldeyim; o yüzden benim hâlimi sorma.” demiştir. Bülbüllerin mekânıdır gül bahçeleri; bu yüzden bülbül ile gül arasında tenasüp vardır.

Sorma kûyuñdan hâlüm benüm iy gül-’izâr

Nola hâli **bülbülüñ** dûr olıcak **gölzâr**dan (2655/4968/3)

‘İşretgeher, içki içilen mekânlardır. ‘İşretgeh ve mey kavramları bir arada kullanılarak tenasüp sanatı yapılmıştır.

Dem-â-dem şevk ile ‘**işret-gehüñ** gülzâr u bâğ olsun

Müdâm it **nûş-ı mey** destüñde gül gibi ayak olsun

Safâlar sür ebed gam görme gam senden ırag olsun

Efendi kuluñam ‘ömrüñ mezîd ü yarıcuñ Allâh (2928/389-III/1)

Âşık, sevgilinin kadehe benzeyen dudaklarını aklından çıkaramadığı için meyhâne köşelerini mesken tuttuğunu söylerken, kadeh ve meyhâne kavramları arasındaki tenasüpten faydalanmıştır.

Nazmiyem kim **câm**-ı la'lûñ yâdına
Kûşe-i **meyhâne**dür mesken bana (311/368/5)

Şair; gönlün, meyhânenin oturma yerlerinden ve şarabından vazgeçemeyeceği gibi tacın ve tahtın sahibinden de göz göre göre vazgeçilemeyeceğini söylemiştir. Meyhâne ve mey kavramları arasında tenasüp vardır.

Tahta-i **meyhâne** vü câm **me**yi komaz gönül
Pes geçer mi göz göre bir şâh-ı taht u tâcdan (2652/4960/3)

Müslümanlar namazlarını secdegâhlarda, kibleye dönerek kılarlar. Ka'be, Müslümanların kiblesidir. Ka'be, kible ve secdegâh kavramları arasında tenasüp vardır.

Tapuña dâyim yüz urub kılmaga 'arz-ı niyâz
Âsitânuñ **Ka'besin kiblem** idindüm **secde-gâh** (3008/5646/3)

İbâdet mekânlarıdır secdegâhlar. İslâm inancında 'ibâdet, Kâ'be'ye dönülerek yapılır. Secdegâh, Kâ'be ve kible kavramları arasında bu bakımdan bir tenasüp vardır.

Hâcetüm bu ki görem nûr-ı cemâlûñi senüñ
İşigüñ **Ka'besi kiblem** olalı **secde-gehüm** (2411/4503/3)

Hristiyanların ibâdet mekânlarıdır kiliseler. Kiliselerde Hristiyan cemaât ibâdete çan ile çağrılır. Bu sebeple kilise ile çan arasında bir münâsebet vardır.

Sen sanem kûyında dil kieyler figân
Çalınur gûyâ **kilîsâda ceres** (1506/2758/2)

Sevgilinin güzelliğinin tasviri yapılamaz, onun güzelliğini görmek isteyenlerin, kiliseye gidip putlara bakması gerekir.

Sen nigâruñ nakşı ile kim musavver olmaya
Kâfir olsun iy **sanem** varın **kilîsâdan** yana (271/308/2)

Sevgilinin kiliseye benzeyen mekânında, âşıkların feryadı bir çan gibi her saat başı ötmektedir.

Nigârûñ **deyre** beñzer kûyî iy Nazmî ki her sâ'at

Olur 'uşşâk savtından pür-âvâz **ceres**lerle (2913/5469/5)

Konaklar, misafir ağırlanabilen mekânlardır. Gönül, bir konağa; aşk da bir konuğa benzetilmiştir. Konak ve konuk kavramları arasındaki tenasüpten faydalanılmıştır.

Hâne-i dil râh-ı 'aşk üzre ki olubdur bir **konak**

Eksük olmaz her dem anda gussa vü gamdan **konuk** (1858/3405/2)

Dünya bir konak, insanlar ise bu konağa gelen konuklardır. Bedenimiz de ruhumuzu bir iki günlüğüne misafir eden bir konak gibidir. Yaşamın geçiciliği, kısıllığı vurgulanırken konuk, konak sözcükleri arasındaki tenasüpten yararlanılmıştır.

Mülk-i cihân bir konak halk o **konakda konuk**

Nite ki mihmândurur bir iki gün tenden cân (2801/5251/5)

Ma'bedler, ibâdet mekânlarıdır. Bulunduğu her yeri mabed gibi düşünüp ibadet eden kişinin, her zaman mutlu olacağı söylenirken ibadet ve mabed kelimeleri arasındaki tenasüpten yararlanılmıştır.

Sa'âdet ol kişiye kim '**ibâdet** eyleyüb dâyim

İdine sâkin olduğu makâmı dâyimâ **ma'bed** (779/1240/3)

Kişi ibadet ederek bir ibadethâneyi kendisine mesken edinirse, bu eylemi Allah'a en güzel bağlılık olur.

'**İbâdet** birle 'âbid ki idine bir **ma'bedi** mesken

İder ma'bûda lâyük iş sa'âdet intisâb [olur] (935/1543/3)

Mescidler, namâz kılınan mekânlardır ki kimi mescidlerde minber de bulunur. Minber ve mescid kavramları kullanılarak tenasüp sanatı yapılmıştır.

Yâri **minber**den görüb **mescid**de subh-ı ‘ıyddan
Kendüden gitdi hatîf ol demde ilk Allâh’dan (2663/4985/3)

Beylerin, mescitlerde ibadet etmelerini dileyen şair, tâ’at kılmak (ibadet etmek) ile mescit kavramları arasındaki tenasüpten yararlanmıştır.

Ol ki **tâ’at kıla** dâyim begler
Kûşe-i **mescid** ile mihrâbı (3625/6811/2)

Misâfirhâneler, misafir ağırlamak için düzenlenmiş mekânlardır. Gönlün, bir misafirhâne; gamın ve kederin gece gündüz gönle misafir olduğu söylenmiştir.

Bir **misâfir-hâne**dür gönlüm kim anda rûz u şeb
Gussa vü gamdan konar **mihmân** mihmân üstine (3062/5759/6)

Dünyayı gerçekten anlayanlar, dünyanın bir misafirhâne; insanların da birer misafir olduğunu bilecektir.

‘Ârif ü rind-i cihân ya’nî **misâfir** çelebi
Ki der-i cûdudur ahbâba **misâfir-hâne** (3798/35/1)

Nigâristân-ı çîn, resim ve heykelleri hâvi olan salon demektir.⁷⁷ Nigâr, resm, nakş, nigâristân-ı çîn kavramları arasındaki tenasüpten yararlanılmıştır.

Nakş-ı hüsnüñe **nigâristân-ı Çîn**
Reşk ider bu **resm** ile iy nâzenîn
Sen **nigâr** yine hezârân âferîn
Nakş-ı hüsnüñe nigârâ ‘aşk ola (3255/444/IV)

Göçebe hayatın en zaruri nesnesi çadırdır. Çadırlar, düzlüklere kurulur. Sahrâ (düzlük) ve otag (otağ) kavramları arasında tenasüp vardır.

Şâh-ı ‘aşkuz konmuşuz derd ü belâ **sahrâ**sına
Anda âh âteşîn yir yir kızıl **otag**ımız (1425/2602/3)

⁷⁷ Cemal Kurnaz, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, H Yayınları, İstanbul, 2009, s. 356.

Riyâz bahçe mânasına gelir. Bahçelerin olmazsa olmaz nesnelerinden biri de çiçektir. Şair, bir çiçek türü olan gül ile bahçe mekânını bir arada kullanarak tenâsüp sanatı yapmıştır.

Gonçe-veş olana demler kim dilünde inkıbâz

Gül gibi gel gül açıl iy serv kıl seyr-i **riyâz** (1652/3027/1)

Sarâylar; şâhların, sultânların mekânıdır. Şâh ve sarây kavramları arasındaki tenasüpten yararlanılmıştır.

O **şâh**-ı hüsn ümîdüm ol ide terahhüm iy sabâ

Bu Nazmî hâki gel anuñ der-i **sarây**ına ilet (595/904/5)

Sevgilinin gönlünde yer edindiğini söyleyen âşık, kendisini sırça bir sarayın şahı gibi görmektedir.

Aşk o dilberüñ dili idindi cây-gâh

Bir **şâhdur** ki girdi o sırça **sarây**ına (3220/6056/4)

Siyasi suçluların idam edildiği mekânlardır siyâsetgâhlar. Bu mekânda idâm, darağacına boynundan ipe asılmak şeklindedir.

Dârdur zülfî **siyâset-gâh** hüsünde ki var

Hey seni eyler dilâ Mansûr-veş dildâr **dâr** (1071/1836/1)

Âşık; gönlünü, güzelliğin idam sehpasında gönülçelenin zülfüne astığını; bu sehpa sevgilinin gözlerinin cellat, kaşlarının ise kapıcı olduğunu söylemiştir. Siyâsetgâh ve cellâd kavramları arasında tenasüp vardır.

Siyâset-gâh hüsne zülf-i dildâr olmuş iy dildâr

Olubdur çeşmi **cellâd** anda ebrû aña hâcibdür (923/1518/2)

Davul evi mânâsına gelen tabl-hânelerde ses ve yankının olması olağan bir durumdur. Tabl-hâne ve savt u sadâ kavramları arasında tenasüpten vardır.

Tabl-hâne götürü itdüğü dem **savt u sadâ**

Bezm-i bâguñ döner ol zezemesine her bâr (84/11/64)

Dönemin başkentleri diyebileceğimiz tahtgâhlarda ülkenin hükümdârı bulunurdu. Tahtgâh ve şâh kavramları arasında tenasüp vardır.

Hilâfet **taht-gâh**ında o **şâhuñ**

Sürûr ile geççe devrânı her dem (3860/16/4)

Âlemin padişahının, adalet başkentinde neşe ve mutlulukla geçirilen bir gün, orada geçirilmeyen bin güne bedeldir. Tahtgâh ile padişah kavramları arasında tenasüp vardır.

Hem **taht-gâh**-ı ma'deletde **pâdişâh**-ı 'âlemüñ

Şevk ü sürûr u devletile bir günü biñ gün evlâ (3864/26/4)

2. 10. 8. Tezât

Bir beyit veya mısradan anlamca zıt kelimelerin bir arada kullanılmasına tezât denir. Zıtlık, sözcüklerin asıl manaları arasında olabileceği gibi mecâz manaları arasında da olabilir.⁷⁸

Şair dehr-'ukbâ, çeh-cây, yir altı-yir yüzi, âsumân-zemîn, vatan-garîb diyârı, şehir-sitân-deh, savma'a-mey-gede, cennet-cehennem, bahr-ber mekânlarını kullanarak tezât yapmıştır. Çalışmada tezât içinde kullanılan mekânlar koyu renkle gösterilmiştir.

Islaklık ve kuruluk kendi aralarında zıt kavramlardır. Islaklık suya, kuruluk toprağa telmih eder. Şair, bahr (deniz) ve ber (toprak) kavramlarını bir arada kullanarak tezâd yapmıştır.

Her kişi başına sultândur şu yüzden kim olur

Kâni' huşk ü ter olan dahı şâh-ı **bahr** u **ber** (1082/1851/2)

Kuruluğa ve ıslaklığa kanaat eden hâl ehillerinin, denizlerin ve karaların şahını göze alamadıkları söylenmiştir.

Kâni'-i hüşk ü ter olan ehl-i hâl

'Aynına almaz şeh-i **bahr** u **beri** (3509/6586/3)

⁷⁸ İsmail Hakkı Aksoyak, Muhsin Macit, a. g. e. , s. 289.

Altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele.⁷⁹ Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının.⁸⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bu iki âyet cennet ve cehennemın taşıdıkları özellikler bakımından birbirine zıt mekânlar olduğunu bize bildirmektedir.

Visâlidür nigârînuñ ne şübhe 'âşıka **cennet**

Firâkîdur **cehennem** bu iki mâbeyndür berzah (759/1203/2)

Ölen kişinin son mekânı olan mezarın kişiye ya cennet ya da cehennem olacağı ifade edilmiştir.

Yâ **cennet** olur yâhûd **cehennem**

Her bir kişiye vardukda merkad (884/1436/4)

Bu beyitte çeh (çukur) mezar anlamında; cây (yer) ise yeryüzü mânâsında kullanılmıştır. İşaret ettikleri bu mânâlarla iki kavramın kendi arasında zıtlık ifade ettiği söylenebilir.

Bir **çeh**-i tengdurur menzil-i 'ukbâya göre

Zâhir egerçi görünür bu cihân **cây**-ı ferâh (769/1219/2)

Yeryüzünde yüce yüce yerler yapanların; sonlarının bir çukur, bir mezar olduğunu düşünmedikleri ifade edilmiştir.

Yirini **cây**-ı bülend idenin aîmaz mı ola

Çâh-ı merkadde idinse gerek âhir câyın (2755/5171/3)

Dünya, canlıların hayattayken zamanlarını geçirdiği mekândır. Âhiret ise ölümden sonraki mekândır. Bu mekânlar, anlamca birbirinin zıddıdır.

'İzzet-i **dehri** kor ol kim 'izzet-i **'ukbâ** diler

Dâyimâ eyler tevekkül Rabb-i 'izzetden yana (274/315/5)

Ahiret fikrini aklından çıkarıp dünya işlerine yönelenlerin vay hâline.

Vây aña kim cihet-i **âhireti** koya dahı

Dâyimâ kâr-ı **cihâna** koya fikr ü râyın (2756/5171/4)

⁷⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a. g. e. , s. 4.

⁸⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a. g. e. , s. 65.

Rind, dünya işlerini hoş gören kişidir⁸¹. Eşyâh (ihtiyarlar) ise dünya işlerini bir kenara bırakmış olanlardır. Kendi aralarında zıt anlamlılık özelliği gösteren bu iki insan tipinin bulunacağı mekânlar da kendi aralarında zıt anlamlılık özelliği gösterir. Rindlerin mekânı olan meygede (meyhâne) ile eşyâhın (ihtiyarların) mekânı olan savma'a (mabet) aynı beyitte kullanılarak tezâd yapılmıştır.

‘Aşk ser-mesti durur **mey-gedeler**de rindân

‘Aşk hayrânıdurur **savma**’alarda eşyâh (769/1218/4)

Büyük ve küçük kavramları kendi aralarında zıt kavramlardır. Birer sıfat olan bu iki sözcük niteledikleri varlıkların da kendi içlerinde zıt anlam taşımalarına neden olur. Büyük yerleşim yeri mânâsına gelen şehir-istân (büyük şehir) ile küçük yerleşim yeri mânâsına gelen deh (köy) kavramları bir arada kullanılarak tezâd yapılmıştır.

Cihânun eñ munazzam şehri kim var

O **şehr-sitân** dil yanında bir **deh** (2957/5541/4)

İnsanın doğup büyüdüğü, geçmişiyile bağlarının olduğu topraklardır vatan. Garîp diyarı (gurbet) ise zıddı bir anlam taşır. Garîp diyarıyla kişinin hiçbir bağı yoktur.

Bilmez **vatan** huzûrını ‘âlemde Nazmiyâ

Tâ düşmeyince bir kişi **garîb diyarına** (3216/6047/5)

Vatanın kıymetini ancak gurbete düşüp de garip kalanların anlayacağı söylenirken vatan ve gurbet kavramlarıyla tezâd yapılmıştır.

Vatanun kadrini Nazmî o bilür dünyede kim

Düşme bir **gurbete** vü niçe zamân ola garîb (530/780/5)

Yeryüzünde mağrur gezen kişinin, yer altını anması gerekir; çünkü insanın topraktan başka bir şeyi olmayacaktır.

Añ **yir altını** eyâ **yir yüzünü** magrûr

Kimsenün yiri mi var taht-ı serâdan gayrı (3594/6765/2)

⁸¹ İskender Pala, a. g. e. , s. 377.

Yeryüzünde kendilerine yer bulamayanlar, son mekânlarının yeraltı olacağını hiçbir zaman düşünmemektedir.

Nazmiyâ şol **yir yüzinde** degme yire sığmayan
Anı aňmaz mı **yir altı** olısar ser menzili (3431/6447/5)

2. 10. 8. 4. *Hevâ, âsumân (gökyüzü) - yer üsti, zemîn (yeryüzü)*

İşaret ettikleri mânâ bakımından birbirinin zıddı olarak kullanılabilen yeryüzü ve gökyüzü kavramlarını aynı beyit içinde kullanan şair tezâd yapmıştır.

Sen perî-rûy u melek-hûnuñ firâkında benüm
Âh u eşkümden tolubdur **âsumân** ile **zemîn** (2633/4931/4)

Âşık, sevgilinin mübarek zülfünün hayalinin her zaman gönlünde olduğunu; ancak Huma kuşunun gökyüzünden inse bile yeryüzüne konamayacağını söylemiştir.

Hümâyûn zülfünüñ dâyim hayâli dildedür yâruñ
Hümâ inüb **hevâdan** gerçi kim turmaz **yer üstinde** (2918/5481/4)

2. 10. 9. *Leff ü Neşr*

Genellikle bir beyit içinde, birinci dizede en az iki şeyi söyleyip ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları vermektir.⁸²

Şair, eserinde Edirne, Bursa, İstanbûl, Mısır, Şâm, Haleb, mesken, menzil, evc, hazîz, kühsâr, deşt, âsumân, zemîn, cennet, dūzah, bahr, ber mekânlarını leff ü neşr sanatı içinde kullanmıştır.

Âşığın gönlü ile maşuğun kapısını yeryüzü ve gökyüzü mekânlarıyla birlikte kullanan şair leff ü neşr yapmıştır.

Dil-i ‘**âşık** der-i **ma’sûk** Nazmî
İkisi **âsumân** ile **zemîndür** (1031/1750/5)

Dünyamız kara ve denizlerden oluşmaktadır. Denizler ıslaklığı, karalar kuruluşu çağrıştırmaktadır.

Kâni’-i **huşk** ü **ter** olandur hemîn
Fî’l-hakîka pâdişâh-ı **bahr** u **ber** (1195/2101/6)

⁸² Cem Dilçin, a. g. e. , s. 437.

İslâm inancına göre hayır işleyenler cennete, şer işleyenler ise cehenneme girecektir. Hayır ve şer kavramı bu yüzden cennet ve cehennem mekânlarıyla ilişkili sayılır.

Hayr u **şer**den söz gerekmez gebr ü müslim hakkına

Kim bilür kim olısdur **cenneti** yâ **dûzahı** (3415/6411/5)

Yüreğinde iman olanların her zaman yüreklerinde korku ve umut taşıdıkları; çünkü mümin insanın aklında cennet ve cehennem fikrinin sürekli yer edindiği ve amellerini ona göre işlediği ifade edilmiştir.

Mü'min olanlar olur **havf** u **recâda** dâyimâ

Ki olısar her kişinüñ yiri **ya dûzah** yâ **behişt** (616/940/7)

Anadolu'daki üç şehir ile Arap diyarındaki üç şehrin birbirine benzediği vurgulanmıştır.

Edrine vü **Bûrsa** vü **İstânbûluñ**

Beñzeridür **Mısr** ile **Şâm** u **Haleb** (524/767/7)

Klâsik Türk edebiyatında Ferhâd, dağla; Mecnûn, çölle özdeşleşmiştir. Kühsâr (dağ) ve deşt (çöl) mekânları, bu iki şahsiyetle birlikte kullanılarak leff ü neşr yapılmıştır.

‘Âşık oldur kim ne deñlü var ısa **kühsâr** u **deşt**

‘Aşk ile **Ferhâd** u **Mecnûn** gibi cümle ide geşt (615/938/1)

Âşık, gönlünü bir güzele kaptırdığı günden beri yatıp kalktığı yerlerin ya Mecnun'un gibi gam çölleri ya da Ferhat'ınki gibi bela dağları olduğunu söylerken bu kavramlar arasındaki ilişkiden faydalanarak leff ü neşr yapmıştır.

‘Aşka düşelden gönül **Ferhâd** u **Mecnûn** tek anuñ

Cây-gâhı gam **beyâbânı** belâ **kühsârı**dur (1104/1901/4)

Bulunulan yer (mesken) ile ulaşılabilecek yer (menzil) mekânları, evc (zirve) ve haziz (en dip) mekânlarıyla birlikte kullanılarak leff ü neşr yapılmıştır.

Mesken ü menzil âh u eşküm

Degül illâ ki hemân **evc** ü **hazîz** (1662/3046/4)

2. 10. 10. İrsâd

Secili ya da uyaklı bir sözde, secinin ve uyağın nasıl olacağını ya da seci ve uyağın kılavuzluğuyla sözün sonunun nasıl biteceğini bir sözcükle önceden belirtme ve ima etmedir.⁸³ Şair, eserinde bâzâr ve cennet mekânlarını irsâd sanatı içinde kullanmıştır.

İkinci dizede kullanılan “alub satmağa” sözünün bâzâr (pazar) mekânına bağlanacağı anlaşılıyor.

Tâlib-i dünyâ olanlar her cihetden hâsılı

Derd **alub satmaga** gelmişdür cihân **bâzâr**ına (3045/5721/3)

İnsanlar dert alıp bela satıyor. Bu yüzden dünya pazarı bir bela ve sıkıntı pazarına dönmüştür.

Belâ **alub** belâ **satmak**dadur halk

Belâ **bâzâr**ıdur bâzâr-ı dünyâ (175/116/4)

Şairin, cennet mekânından sonra cennette olduğu kabul edilen hûrî, Tûbâ, Kevser kavramlarına değineceği sezilmektedir.

Şu yüzden bir kıyâmet dil-rubâsın sen ki iy dilber

Kapuñ **cennet** tapuñ **hûrî** kaduñ **Tûbâ** lebuñ **kevser** (910/1488/1)

Yüce karakterli memduhun yaşadığı yer cennete, boyu Tûbâ’ya, dudakları Kevser’e benzemektedir. Cennet kavramı söylendikten sonra hûrî, Tûbâ, Kevser kavramlarının geleceği hissettirilmiştir.

Sen ol ‘âlî-cenâb olan güzelsin şöyle ki olmuşdur

Kapuñ **cennet** tapuñ **hûrî** kaduñ **Tûbâ** lebuñ **kevser** (910/1487/3)

2. 10. 11. İâde

Şiir içinde, her beytin en son kelimesini bir sonraki beytin ilk kelimesi olarak kullanma sanatına denir.⁸⁴ İâde sanatının bir diğer türü mukaddem ü muahhar ismiyle

⁸³ Cem Dilçin, a. g. e. , s. 446.

anılır. Bu çeşit îâdede her beytin ilk kelimesi, aynı beytin son kelimesi olarak tekrarlanır.

Bu ‘âlem (dünya) mekânı kullanılarak îâde sanatı yapılmıştır.

Bu ‘âleme devletle iy girre olan âdem

Bilmez misin anı kim kalmaz saña **bu ‘âlem** (2334/4338/1)

Bu ‘âlemi hây aña bu ‘âleme zîrâ kim

Her kim gele güm olub bundan olısdurdur kem(2334/4338/2)

Aşağıdaki beyitte mukaddem ü muahhar şeklindeki îâde örneği görülmektedir.

‘**Alem**üñ her gam u belâsından

Kurtulub süre özge bir ‘**âlem** (42/7/23)

Bag, mukaddem ü muahhar îâdeye örnek verecek şekilde kullanılmıştır.

Bâga sensiz varamam iy boyı serv iy yüzi gül

Neyleyem gözüme zindân görünür sensiz **bâg** (1742/3188/2)

Gül yüzlü sevgiliden uzakta olunca, insanın gözüne seyrettiği bağlar, bahçeler birer zindan gibi görünür. Mukaddem ü muahhar îâdeye örnek verilmiştir.

Bâglar seyrânın itsem ol yüzi gülümden cüdâ

Gözlerüme Nazmiyâ zindân görünür **bâglar** (1128/1954/5)

Tag (dağ) mekânı kullanılarak îâde sanatına örnek verilmiştir.

Sînem üzre penbe urulmuş kararmış dâglar

Her birisi sanki yüce kara karlu **taglar**

Taglar başına kar düşmişe döner kişinüñ

Başı üzre sabâh agarmak eyledügi çağlar (1128/1956/2)

‘Ukbâ mekânı kullanılarak îâde sanatına örnek verilmiştir.

⁸⁴ Cem Dilçin, a. g. e. , s. 486.

Her lahza iden me'âl-i 'ukbâ
Her demde ider makâl-i 'ukbâ

'Ukbâ cihetin tedârik iden
Dünyâda tutar nevâl-i 'ukbâ (186/130/1)

2. 10. 12. Cinâs

Yazılış ve okunuşları aynı; fakat anlamları farklı iki sözcüğün bir arada kullanıldığı söz sanatıdır. Sözcüklerin Arap alfabesine göre yazılışları açısından yedi farklı cinas vardır: Cinâs-ı tam, cinâs-ı mürekkeb, cinâs-ı muharref, cinâs-ı lâhık, cinâs-ı mükerrer, cinâs-ı hat. Cinâs-ı mürekkeb, cinâs-ı mefruk ve cinâs-ı merfu' olmak üzere ikiye ayrılır. Cinâs-ı nâkıs ise cinâs-ı mutarraf, cinâs-ı müşevveş ve cinâs-ı müzeyyel olmak üzere üçe ayrılır.⁸⁵

Şair, eserinde cinas sanatında kullandığı mekânlar: bag, riyâz (bahçe), çeşme, Çin, deşt (çöl), eyvan (sofa), Keyvan (Satürn), feleg (gökyüzü), gerdûn (dünya), gülzâr (gül bahçesi), hamhâne (meyhâne), gamhâne (keder evi), Hıtâ (hoten diyarı), hisâr, Horasan, irem, kâşâne (köşk), kusûr (köşkler), Kerbelâ, kûy (sevgilinin yaşadığı yer), mahall (bulunulan yer), menzil, mergzâr (çimenlik), meydân, oda, sîn (mezar), sû-be-sû (her taraf), tâk (sofa), uzlet kûşesi (yalnızlık köşesi), tekve (tekke)dir.

Her kim ki gül yüzlü bir güzele gönlünü bağlarsa o andan itibaren bağlar gözüne zindan gibi görünür.

Bir yüzi gül güzele her kim ki gönül **baglar**

Ol yüzi gülsüz aña zindân görünür **bâglar** (1128/1955/1)

Âşık, yanında gül yanaklı sevgili olmadan ne vakit bağları seyretmeye başlasa gözyaşlarının çağlamaya başladığını ve sel olup yolunu bağladığını söylemiştir.

Bâglar seyrine kasd itsem o gül-ruhsarsız

Seyl olub ol çağlar göz yaşı yolum **bağlar** (1129/1957/2)

⁸⁵ Cem Dilçin, a. g. e. , s. 467.

Sevgilinin yanına geleni gideni, sevgili nazara gelmesin diye bahçe içindeki havuzların sürekli gözlediği söylenmiştir.

Gözler olur geleni gideni gözler gûyâ

Nazara karşı **riyâz** içre olan cümle **hıyâz** (1660/3041/4)

Şair, ne zaman bahçelere baksa memduhunun sakalını, bıyığını hatırlamaktadır ki ordaki havuzlar da şaire memduhun yanaklarını hatırlatmaktadır. Riyâz ve hıyâz kelimeleri ile cinâs-ı lâhık örneği verilmiştir.

Hatuñ yâd eylerem baksam **riyâza**

Dahı hem ‘ârızuñ baksam **hıyâza**(2970/5572/1)

Şair, aşkın verdiği yüksek ateş ile yüzünün kızardığını ve bir gül bahçesine benzediğini; bu gül bahçesinin çeşmesinin ise durmadan yaş döken gözleri olduğunu söylemiştir. Şair, çeşme ve çeşm kelimeleriyle cinâs-ı müzeyyel örneği vermiştir.

Yüzüm kim hâr hâr-ı ‘aşk ile gülzâre dönmişdür

O gülzâr içre ‘ayn-ı **çeşmedür** bu **çeşm-i** giryânum (2309/4295/4)

Aşağıdaki beytinde “Sevgilinin hayalini sürekli olarak gören bu gözlerim, bir düzgün boylu servinin karşısında akan bir çeşmeye benzemektedir ki onun gibi sürekli yaşlar akıtır.” diyen şair çeşm ve çeşme sözcükleriyle cinâs-ı müzeyyel örneği vermiştir.

Çeşmüm öñinde yâruñ Nazmî hayâl-i kaddi

Serv-i sehîye beñzer bir **çeşme**-sâre karşı (2890/5416/5)

“Yârin zülfünün kokusunu seher vakti toplayıp bana getiren rüzgâr dedi ki bu sana Çin ve Mâçîn ülkesinin armağanıdır.” diyen şair, hem “Çîn” kelimesini toplayan ve Çin ülkesi anlamında hem de kelimeyi “Maçîn” kelimesinin içinde kullanarak cinas yapmıştır.

Gelüb bûy-ı ser-i zülf ile yâruñ **çîn-i** seherden bâd

Didi kim armaganıdur saña bu **Çîn ü Mâçîn**’üñ (1920/3520/3)

Âşık: “Sevgilinin topladığı zülfünden gelen Çin diyarının miskin kokusuna bu gönlüm kendini kaptırmısaydı eğer kendini bilmez bir şekilde bu diyarları terk etmezdi.” demiştir. Çin, hem toplayan hem de Çin ülkesi manasında kullanılmıştır.

Eyleyüb terk-i diyâr olmazdı ser-gerdân eger

Zülf-i pür-**çîn** nigâra virmese dil misk-i **Çîn** (2631/4929/3)

Ferhat, dağlara; Mecnun çöllere düşerek müstesna bir maceraya kapılmışlardır. Deşt, ser-güdeşt kavramları ile cinas-ı mükerrer örneği verilmiştir.

Düşüb Ferhâd u Mecnûn Kûh-ı **deşte**

Tuş olmuşlardır özge **ser-güdeşte** (2992/5621/1)

Talih ve makam ehli biri, eyvanını Satürn’ün menziline kadar yükseltebilir. Eyvân ve keyvân kelimeleriyle cinas-ı lâhık örneği verilmiştir.

Bulsa irgürürdi devlet ü câh ehli olan

Ref’le menzil-i **keyvâna** tamâm **eyvânın** (2755/5169/5)

Allah’ın, önce yeryüzünü ve gökyüzünü; daha sonra buraları süslesin diye insanları ve melekleri yarattığı söylenmiştir.

Eylemiş halk ki Hak işbu zemîn ü **felegin**

Anlara bâ’is zeyn eylemiş ins ü **melegin** (2743/5142/1)

Şair, bin şevkle ay yüzlü bir meleğe gönlünü kaptırdığını, bu derin toprakların o meleği alıp gökyüzüne çıkarmamasını umduğunu söylemiştir.

Düşdi biñ şevk ile dil mâh-sıfat bir **melege**

Ki bugün hâk-i derin virmezin anuñ **felege** (3121/5849/1)

Bu aşağılık dünyanın sıkıntı yükünü çekerken ne yaşadığımı ancak ben bilirim diyen şair, gerdûn ve dûn kelimeleriyle cinâs-ı mükerrer örneği vermiştir.

Benüm çekdüklerüm Nazmî bilür hep

Çeken bâr-ı gamın **gerdûn-ı dûnuñ** (1945/3571/7)

Aşâğılık dünyanın sıkıntılarından kurtulmak isteyen insan için hummâr eşîği ancak bir selamet köşesidir.

Gerdûn-ı dîn gamından dirseñ halâs olasın

Hummâr eşîgi Nazmî künc-i selâmet ancak (1902/3483/5)

Bülbülün, ağlamaktan gül bahçesine varamadığı söylenip gönülden, gül yüzlü sevgiliden bir şeyler umması istenmiştir. Gül zar ve gülzar kelimeleriyle cinas-ı mürekkeb örneği verilmiştir.

Almaz iy bülbül dil ol yüzi **gül zâruñdan**

Ne umarsın dahı yâ ol yüzi **gülzâruñdan** (2761/5184/1)

Rindler sarhoş bir halde meyhaneye her vakit varırlar; bu yüzden gam hânenin her köşesi güm güm diye öter durur.

Rindler köp köp düşer her dem varub **ham-hâne**ye

Güm güm anuñ-çün öter her kûşesi **gam-hânenüñ** (1977/3624/4)

Gönül, yanlışlıkla sevgilinin toplanmış olan zülfünün Hıtâ diyarının miski gibi koktuğunu söylese herhalde hata yapmış olmaz. Hıtâ ve hatâ kelimeleri arasında cinas vardır.

Çîn-i zülfine sehvle nigâruñ

Dil misk-i **Hıtâ** dise **hatâ** yok (1848/3384/7)

Âşık: “Saçlarından yayılan bu koku Hıtâ diyarının miski midir ey sevgili. Yoksa söylediğim bu sözler birer hata mıdır?” demiştir.

Saçuñ misk-i **Hıtâ** mıdur nedür bu

Sözüm yohsa **hata** mıdur nedür bu (2858/5358/1)

Van Hisarı’na ulaşarak Hisar’ın birkaç gün kuşatıldığı, yapılan savaş ve katliamla Van Hisar’ının fethedildiği söylenmiş, hisâr kelimesi iki farklı anlamda kullanılmıştır.

Hisâr-ı Vâna varub anı bir kaç gün **hisâr** itdi

Niçe harb u katâl idüb hemîn feth itdi darb ile (3946/273/2)

“Senin okunun korkusuyla Horâsân ve Irak halkları korku içindedir. Keza Azerbaycan da ateş üstünde gibidir.” diyen şair, hirâsân ve Horâsân kelimelerini kullanarak cinas-ı lâhık örneği vermiştir.

Havf-ı tîguñdan **hirâsândur Horâsân** u ‘Irâk

Halk-ı Âzerbâyçân od üzredür san bî-karâr (97/15/61)

“İrem” kelimesi hem cennet hem de bir yere varmak manalarıyla kullanılmıştır.

Vuslatuñ bâğ-ı **İrem**dür aña ben nice **irem**

Cân gibi gözden o cânâ çü nihân olsa gerek (2083/3843/3)

Sevgilinin yaşadığı yerin yolunda canını verince İrem (Cennet) bahçesine varmayı uman âşık, “irem” kelimesini hem cennet manasında hem de bir yere varmak manasında kullanmıştır.

Ser-i kûyında revân ‘aşk ıla cân virmekle

Ola kim bir gün **irem** ol gül bâğ-ı **İreme** (3124/5855/2)

Batı ülkelerinin öykünülecek bir şeyi varsa köşkleri ve içki meclisleridir. İran’ın ise Kum, Kâşân ve Rey’ine öykünülür.

Rûmuñ öykinmeye bir ‘işreti **kâşânesine**

‘Acemüñ kim añılur şol Kum u **Kâşân** u Reyî (3569/6708/4)

Sadece aklında kusur olanlar bu dünyada köşk temelleri atar. Ömür bittikten sonra bu temellere sahip olmanın bir faydası olmayacaktır. Kusûr, iki anlamda kullanılmıştır.

Ol kim **kusûr**-ı ‘akl ile bünyâd ider anca **kusûr**

Andan ne ıssı iricek bünyâd ‘ömrine hâlel (2166/4020/3)

Bir insan kabir hayatını düşünmeden hareket ediyorsa aklında bir kusur vardır; aklında bir kusur olmasaydı köşklarının, taklalarının temellerini yükseltmek için uğraşmazdı.

Yâd-ı kabr itmemedен ‘aklı **kusûr**ındandur
Ol ki bünyâd-ı **kusûr** ile yüceldür tâkın (2753/5165/3)

Ger belâ ve Kerbelâ kelimeleri ile cinâs-ı tam örneği vermiştir.

Câna ırgürse ‘aceb mi **ger belâ**
Yâde geldükce katâl-i **Kerbelâ** (3821/6/22)

Âşık; gözyaşlarının, sevgilinin yaşadığı yere yerleşmek için arayış içinde olduğunu; bu gözyaşlarının amacının, sevgilinin yaşadığı yeri kısırlaştırmak olduğunu söylemiş kûy ve cûy kelimeleriyle cinâs-ı lâhık örneği vermiştir.

Gül-zâr-ı **kûy**uñ eşküm cây itmege kılur **cûy**
İy serv-kâmet anda kasdı akâmet ancak (1903/3485/3)

Gözyaşlarım nehir gibi akıp yaşadığın yere aktı ey nurlu deniz diyen şair, cûy ve kûy kelimelerini kullanarak cinas-ı lâhık örneği vermiştir.

Cûy olub yaşum deñiz gibi **kûy**uñ deñiz-i nûr
Derpeyince dil dahı çarh urub anuñ çigzinür (3735/111/1)

Aşağıdaki beyitte mahall ve muhal kelimeleri kullanılarak cinas-ı lâhık örneği verilmiştir.

Her nesnenüñ ol kes ki **mahallini** gözetmez
Ol hâl ile pes aña ne dirlerse **muhaldür** (961/1595/4)

Bir insan gökten inen kitabın (Kur’ân-ı Kerim) hükümlerini tam olarak yerine getirirse Hâk yolunda yaptığı bütün işleri rast gider.

Her tutan hükm-i kitâb-ı **münzeli**
Râst alır Hak yolında **menzili** (3516/6600/3)

Âşık: “Yaşadığın yere uzaktan bakan gönül ağıtlar yakmaya başlar. Sanırsın bir kuş çimenliğe karşı ağıt yakmaya başlamış.” demiştir.

Gördükce kûyüñi dil zârî kılur hemân-dem
Başlar çü **murg zâra** bir **merg-zâra** karşı (2890/5416/2)

Kişi ayağını aşk meydanına yiğitçe atmalıdır, ayrıca mertliğin hakkını vermeden aşk meydanına adım atılmaması gerektiği unutulmamalıdır. Merdân ve meydân kelimeleriyle cinâs-ı lâhık örneği verilmiştir.

Ayaguñ meydân-ı ‘aşka girmege **merdâne** bas

Merdlik hakkını vir var andan ol **meydâna** bas (1628/2990/1)

Âşık, aşk meydanına ayağını yiğitçe basmalıdır; ancak bu meydana ayak basmadan önce canından ve başından vazgeçmesi gerektiğini aklından çıkarmamalıdır.

‘Aşk meydânına iy ‘âşık kadem **merdâne** bas

Cânla serden geç evvel andan ol **meydâna** bas (1629/2991/1)

Memduhunun, odasına gelmesinin kendisine büyük bir iyilik olacağını söyleyen şair, “oda” ve “o da” kelimelerini kullanarak cinas-ı mürekkeb örneği vermiştir.

Odasına gelürseñ bu Nazmî kuluñuñ sen

O da bir eylük olur aña benüm efendüm (2337/4345/5)

Bir insanın ulaşacağı son mekân, mezarıdır. Bunu bilen gönül öyleyse neden mezarını anmaz?

Olur **sîni** çü soñ menzil kişi pes

Niçün añmaya **sîne** vara sîni (3373/6356/4)

Şair: “Bu âşık gönlüm gül bahçesinin her tarafında sevgiliyi arar. Onu bulduğu zaman su gibi akar onun yanına ve her tarafını sarar.” demiştir.

İtse seyr ol serv-kadd gülşen bekleşen **cû-be-cû**

Derpeyince su gibi akar dil anuñ **sû-be-sû** (2865/5368/1)

Şair, feleğin, verdiği sıkıntılarla şairin dayanıklılığını yıktığını; bu yüzden feleğin eyvanının ve takının harabeye dönmesini dilediğini söylemiş, tâk kelimesiyle cinas-ı tam örneği vermiştir.

Felek gam birle itdi tâkatüm **tâk**

Harâb olsun anuñ eyvân u **tâk**ı (3349/6302/4)

Bir kişinin yaptığı çardaklar, taklar elinden giderse kişi bütün dayanıklılığını yitirebilir.

Gidicek elden olur tâkati **tâk**

Kişi yapdığı revâk u **tâk**ı(3633/6828/3)

Bu dünyada yalnızlık köşesini kendisine mesken edinmeyenler, öldükten sonra ahiretin azıklarını bulamaz. Kûşe ve tûşe kelimeleriyle cinas-ı lâhık örneği verilmiştir.

Tutmayan dünyâda ‘uzlet **kûşesin**

Tutamaz rihletde ‘ukbâ **tûşesin** (79/5-I/11-12)

Bir ferâgat köşesi bulup kanaat azığıyla geçinen kişi, kendisini sıkıntılardan kurtarmış olur.

Bir ferâgat **kûşesin** bul gör kanâ’at **tûşesin**

Kişi kendin anuñ ile gussadan âzâd ider (1151/2010/2)

“Memduh bana güzel bir tekye alsa ve dese ki içinde tatlı yemeklerini tek ye ne güzel olurdu.” diyen şair, “Tekye” ve “tek ye” kelimeleriyle cinas-ı mürekkebe örneği vermiştir.

Baňa hoş alursa bir **tekye**

Dise var lût u pûtını **tek ye** (3824/7/34)

2. 10. 13. İstifham

Söz, sorulan şeye yanıt isteme amacı gütmeyen, duyguyu ve anlamı güçlendirmek için soru biçiminde söylemektir. Türü olaylar ve varlıklar karşısında duyulan şaşkınlık, hayranlık gibi durumlarda da bu yola başvurulur.⁸⁶ Şairin istifham sanatı yaparken kullandığı mekânlar âlem (dünya), gülşen (gül bahçesi) ve meskendir.

⁸⁶ Cem Dilçin, a. g. e. , s. 456.

“Talihinin yardımıyla bu dünyanın meşgalesine kapılan insanoğlu, bu dünyanın kimseye kalmadığı gibi kendisine de kalmayacağını bilmiyor mu?” denilerek istifham örneği verilmiştir.

Bu ‘âleme devletle iy gırre olan âdem

Bilmez misin anı kim kalmaz saña bu ‘âlem (2334/4338/1)

Âşık, sevgilinin mekânında bulunmasının çok normal bir durum olduğunu anlatmak için “Bülbülün mekânı gül bahçesidir bilmez misin?” şeklinde bir sözde soru cümlesi kullanarak istifham sanatı yapmıştır.

Nazmî-i miskîne mesken olsa kûyuñ nola kim

‘Andelîbüñ **gülşen** olur meskeni bilmez misin (2690/5048/5)

“Mal, mülk, makam hırsına kapılanlar son mekânlarının toprak olacağını bilmiyorlar mı?” diyen şair istifham örneği vermiştir.

İy câh u mâl u mülk hevâsına yeltenen

Bilmez misin ki âhir olur **mesken**üñ türâb (557/831/6)

2. 10. 14. İştikak

Aynı kökten türemiş en az iki sözcüğü bir dize ya da beyit içinde kullanma sanatına iştikak sanatı denir.⁸⁷ Şairin iştikak sanatı yaparken kullandığı mekânlar şunlardır: câmi, harem, ma’bed (tapınak), medâris (medreseler), mekân, mesken.

“Sevgilinin yüzü maşuklar için cami gibidir. Onun her sözünü maşuklar ezan gibi algılar ve kibleye döner gibi yüzlerini konuşan sevgiliye dönerler ki zaten sevgilinin kaşı da camiye benzeyen sevgilinin mihrabı gibidir.” diyen şair, cem’ ve câmi’ kelimeleriyle iştikak örneği vermiştir.

Sözi diller **cem**’ine yâruñ ki **câmi**’dür şerîf

Kible-i ‘uşşâk olan kaşı anuñ mihrâbıdur (1100/1890/3)

Toplum bir araya gelerek camide her zaman saf tutarsa, kişi zincirsiz hisseder kendini ve beş vakit namaza hazır olur.

⁸⁷ Cem Dilçin, a. g. e. , s. 483.

Kişi bî-kayd olup olsa salât-ı hamsine hâzır

Cemâ't **cem'** olup **câmi'**de dâyim bağladukca saf (1756/3215/3)

Âşık; feryatlarının dostunun, esen hafif rüzgârın olduğunu; feryatlarının, sevgilinin el değmesi haram olan mekânına mahrem olduğunu söylemiş, harem ve mahrem kelimeleriyle ıstikak sanatı yapmıştır.

Budurur hem-dem idindügi nesîmi âhum

Ki harîm-i **harem** kûyuña **mahrem**durur ol (2221/4133/3)

Âşıkların, sevgilileri için can vermeye her zaman hazır olduğu; çünkü aşk haremine asla mahrem olmadıkları söylenmiştir.

Cânân yolına kim cân kılmaya revân 'âşık

Hakkâ **harem-i** 'aşka hergiz olamaz **mahrem** (2335/4341/3)

Bir kul kendini ibadete adayarak bir tapınağı kendisine mesken edinirse Allah'a mutlulukla bağlanmış olur. Aynı kökten türeyen 'ibadet, ma'bud, 'âbid ve ma'bed kelimeleriyle ıstikak örneği verilmiştir.

'**İbâdet** birle '**âbid** ki idine bir **ma'bedi** mesken

İder **ma'bûda** lâyık iş sa'âdet intisâb [olur] (935/1543/3)

Mesken tuttuğu yeri, kendine tapınak edinerek sürekli Allah'a ibadet eden kişi her zaman mutlu olacaktır.

Sa'âdet ol kişiye kim '**ibâdet** eyleyüb dâyim

İdine sâkin oldugı makâmı dâyimâ **ma'bed**(779/1240/3)

Ay yüzlü memduhun güzelliğinin yaydığı ışığın şavkıyla olsa gerek bugün medarislerde okutulan derslerin konusu çoğunlukla ya güneşin doğduğu taraflar ya lamba veya aydınlık olmuştur.

Cemâlûñ mihri şevk ile bugün iy meh **medârisde**

Okınan **ders** ekser zû' vü musbâh u meşârikdur (925/1522/2)

Şu an medreselerde okutulan dersler, yanağından yayılan ışık ile lamba ve aydınlıktır. Sibel Üst, bu beyitte “misbâh-ı vuzû” terkebini kullanmış; fakat yapılan araştırmalarda böyle bir terkeb bulunamamıştır. Üst’ün burada bir çeviri hatası yaptığı düşünölmüş ve “misbâh-ı vuzû” yerine “misbâh vü zû” olabileceği düşünölerek açıklama yapılmıştır.

Medârisde okınan **ders** şimdi

Ruhuñ şevki ile misbâh-ı vuzûdur (1019/1722/4)

Allah’ın, rahmetiyle on sekiz bin âlemi yarattığı ve bu mekânları çoğalttığı söylenmiş, aynı kökten türeyen kevn ve mekân kelimeleriyle iştikak örneği verilmiştir.

Pür itdi rahmetuh hej-deh hezâr ‘âlemi çün

Pür oldı **kevn** ü **mekân** Lâ ilâhe illallah (24/1/4)

“Hayır etmeyi bilen bir kişi düşkünlere bir mesken bağışlarsa Allah onun mekânını öteki dünyada cennet etsin.” diyen şair, aynı kökten türeyen miskin ve mesken kelimeleriyle iştikak örneği vermiştir.

Bir ehl-i hayr kim **miskîn**lere vaz’ ide bir **mesken**

Aña Mevlâsı ide ol cihetden cenneti me’vâ (106/1/6)

Hırslı insanların malı mülkü artar; çünkü onlar cimrilik meskeninde tutsak kalmış sakinlerdir.

Hırısı artar dahı hem artırur elbet turarak

Mesken-i bahlde her **sâkin** olan imsâkin (2753/5166/3)

Sonuç

Klâsik Türk edebiyatında şairler dil ve anlatım, kişilik, devir bakımından; eserler ise içerikleriyle, başka bir eserle mukayese edilerek, tahlili yapılarak değerlendirilmiştir; fakat mekân, yaygın bir araştırma konusu olmamıştır. Bu çalışmada Edirneli Nazmî'nin, şiirlerinde kullandığı mekânlara değinilmiştir.

Edirneli Nazmî'nin Divanı'nın, 8.535 şiirden ve 48.537 beyitten oluştuğu, incelenen şiirlerin birçoğunda şairin mekân unsurundan ve mekânların çağrışım zenginliğinden yararlandığı görülmüştür.

Şairin ömrü türlü zorluklarla geçmiştir; bu yüzden elindekiyle yetinmek ve bu duruma şükretmek, dünyada acı çekip öbür dünyada mutlu olmak temel yaşam felsefesi olmuştur. Bu fikriyatını şair, şiirlerine de yansıtmış; Divan'ında kullandığı yüz seksen farklı mekânın birçoğunu bu yöndeki görüşlerini okuyucuya iletme hususunda araç olarak kullanmıştır. Mekânlar, şairin düşüncelerini okuyucunun zihninde somut hâle getirmiştir; ancak sadece düşüncelerini değil hislerini anlatırken veya sanat yapmak için de mekânlardan ve mekânların çağrıştırdıklarından da ziyadesiyle faydalandığı görülmüştür.

Şair; fikirlerinin, zihinlerde dinamik bir şekilde yer edinmesini sağlarken gerçek mekânlardan faydalanmıştır. Gerçek mekânlar; dünya üzerinde yer kaplayan, haritalarda gösterilebilen mekânlardır. Divan'da yetmiş dört mekânın gerçek anlamıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu mekânlar sayesinde okuyucu; şairin bahsettiği bir savaşın nerede geçtiğini veya bu dünyanın sonlu oluşuna dair düşüncelerini, şiirin atfedildiği muhatabın nerede görevli olduğunu, bir mekânın verdiği hazzı, tarihi bir olayı vs. tam olarak kavramaktadır.

Soyut oldukları için algılanması zor olan kavramlar, somutlaştırılırken şair tarafından mekânlardan yararlanıldığı görülmüştür; çünkü somut kavramların algılanması daha kolaydır. Şair, bunu yaparken soyut kavramları çağrıştıracak mekânlar tercih etmiştir. Örneğin, sıkıntılı durumları ifade eden bela kavramını, düşünüldüğünde insana zorlu ve sıkıntılı yaşam koşullarını çağrıştıran çöl ile birlikte kullanarak bela kavramının algılanabilirliğini arttırmıştır.

Hissettiklerini ve düşüncelerini tam olarak anlatabilmek için şair, bazı beyitlerinde mekânların çağrıştırdıklarından faydalanmıştır. Mekânlar,

çağrıştırdıklarıyla anlatılmak istenilenlerin anlaşılmasını sağlar. Şair, on altı farklı mekânı; çektiği ayrılık acısını, yaşadığı kederi, sevinci, özlemi okuyucuya hissettirmek için kullanmıştır.

Mekânların fonksiyonlarından biri de tahayyül edilenlere sınır çizmektir. Söylenmek istenenler, mekân ya da mekânlar içerisinde sınırları belirtilerek verilirse daha anlaşılır olacaktır. Şair; gözlerinin gördüklerini, yaşamın sonlu oluşu düşüncesini, padişahların hüküm alanları ile ilgili fikirlerini dile getirdiği beyitlerde bu düşüncelere sınırlar çizen mekânlar kullanmakta; böylece okuyucu iletilmek istenen düşünceyi zihninde kolayca tasavvur edebilmektedir.

Birilerini yermek veya övmek için mekânlardan yararlanılabilir; çünkü mekânlar, kişiye değer katabileceği gibi kişinin değerini düşürebilir de. Burada; mekânların, bünyelerinde barındırdıklarıyla insanın algı dünyasını etkilediği ortaya çıkmaktadır. Şair, muhatabını yüceltmek isterken gülşen, dergâh, medâris, kâinât gibi gösterişli mekânlardan; değersizleştirmek için ise gölgelik, eşik, kapı gibi sıradan mekânlardan faydalanmıştır.

Kendisine bahşedilen hayatın sonlu oluşunu bilen ve bu düşünce doğrultusunda bir yaşam süren şair, bu düşüncesini beyitlerinde mekânlardan yararlanarak dile getirmiştir. Şairin, mekânlardan faydalandığı bir diğer husus ise söz sanatlarıdır. Şairin mekânları kullandığı söz sanatları, mekânın sadece somut eylemler için değil sanat için de kullanılabileceğine işaret etmektedir.

Nazmî'nin şiirlerinde belirlenen mekânlar, mekânların çok değişik fonksiyonlarının olduğunu ve hiçbir tasavvurun mekânsız kurulamayacağını, hiçbir eylemin mekânsız gerçekleşmeyeceğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Akgün, Ö. F. , “Divan Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, 9(1), 389-427.
- Aksoyak, Hakkı, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı (5. Baskı)*, Grafiker Yayınları, Ankara 2009.
- Aslan, F. , Aslan, E. , Atik, A. , “İç Mekânda Algı”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(11), 2015, 139-151.
- Bachelard, Gaston, *Mekânın Poetikası*, Kesit Yayınları, İstanbul 1996.
- Balkaya, A. , “Mekân Poetikası Bağlamında Âşık Kahvehaneleri Ve Âşık Üzerinde Kimi Fonksiyonları”, *Turkish Studies*, 8(1), 2013, 881-889.
- Bayrak, Özcan, *Tevfik Fikret’in Şiirlerinde Mekân ve Algı*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013.
- Coştu, Y. , “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 (3), 2009, 117-140.
- Çınar, B. , “Reklam Dilinde Edebi Sanatlar”, *Turkish Studies*, 4(8), 2009, 891-916.
- Çilingir, L. , *Hayatın Anlamı Nedir veya İyi Bir Hayat Nasıl Olmalıdır*, 2015, Erişim tarihi: 20.01.2016, Kırıkkale Üniversitesi Ağ Sitesi: http://felsefe.kku.edu.tr/belgeler/ders/deger_felsefesi/hayatin_anlami_nedir_l_cilingir.pdf
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi (6. Baskı)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Gahramanlı, N. , “Mehmet Rauf’un Karanfil ve Yasemin Romanında Mekân”, *Akademik Bakış Dergisi*, 1(37), 2013, 1-13.
- Göka, Şenol, *İnsan ve Mekân*, Pınar Yayınları, İstanbul 2001.
- Gönel, H. , “Nükte Ve Nüktenin Aracı Olan Edebî Sanatlar”, *Turkish Studies*, 6(4), 2011, 163-182.
- Gül, A. , “İnsan-Mekân İlişkisi Üzerine”, *Turkish Studies*, 10(5), 2015, 159-182.
- Güleç, İ. , “Mutasavvıf Şairlerde ‘Zindan’ Kavramı. Zindanlar ve Mahkûmlar”, E. Naskali (Haz.), *M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Merkezi, Hapishaneler Sempozyumu Bildirisi, 4-5 Aralık 2013-İstanbul* (ss.181-190), Babil, İstanbul 2006.
- Haklı, Ş. , “İslam Felsefesinde Mekân ve Boşluk Tasavvurunun Kozmolojiye Tatbiki”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (12), 2007, 41-58.

- İnam, A. , *Toplumsal Teslimiyet*, 2010, Erişim tarihi: 05 Mart 2017, Mimarlar Derneği Ağ Sitesi: <http://www.md1927.org.tr/media/PDF/26.pdf>
- İsen, M. , *Latîfî Tezkiresi*, Akçağ Yayınları, Ankara1999.
- Karadaş, Cağfer, *Zaman ve Mekân İçinde İnsan ve Kaderi*, Emin Yayınları, Bursa 2009.
- Kurnaz, Cemal, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, H Yayınları, İstanbul 2009.
- Kutluer, İ. , “Hayat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, 17 (1), 8-12.
- Mehr, R. M. , “Mevlânâ’ya Göre Varlık Ve İnsan Hayatı Kavramı II”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, 1 (20), 2012, 173-195.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Oralış, Meral, *Bellek Mekân İnsan*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2006.
- Özarslan, Ersin, *Şiirden Coğrafyaya- Arif Nihat Asya’nın Şiirinde Mekân Endişesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
- Özerol, N. , “Hayâlî Bey’in “Dünya” Algısı”, *Turkish Studies*, 7 (4), 2012, 2547-2559.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- Sefercioğlu, N. , *Divan Şiirinde Çevre*, 2016, Erişim tarihi:11 Şubat 2017, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Ağ Sitesi: http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_divan_siirinde_cevre.pdf
- Sezer, S. , Saya, P. , “Gelişimsel Açından Ölüm Kavramı”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (13), 2009, 151-165.
- Şekeryan, A. , *Kutadgu Bilig’de Ölüm Kavramı*, 2016, Erişim tarihi:12 Ekim 2016, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Ağ Sitesi: http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKITURKDILI/ari_sekeryan_kutadgu_bilig.pdf
- Şengül, M. B. , “Romanda Mekân Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (11), 2010, 528-538.
- Şenödeyici, Ö. , *Türk Dilinde Mecaz-ı Mürsel*, 2005, Erişim tarihi:12 Ekim 2016, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Ağ Sitesi: http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKITURKEDEBIYATI/ozar_senodeyici_Mecaz-iMursel.pdf,

- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (9. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Uludağ, S. , “Dünya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, 10 (1), 22-25.
- Üst, S. , *Edirneli Nazmî Divanı* (Elektronik Sürüm), T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2012.
- Yeniterzi, E. , “Klasik Türk Şiirinde Ülke Ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 2010, 301-334.
- Yıldırım, A. , “Nedim’in Şiirlerinde Somutlaştırma”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 2002, 211-218.

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Adı Soyadı :Kenan TURHAN
Doğum Yeri ve Tarihi : Adıyaman- 12.01.1980

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi,
Türkçe Öğretmenliği
Y. Lisans Öğrenimi : Adıyaman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce (Orta)

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Milli Eğitim (Türkçe Öğretmeni)

İletişim

E-Posta Adresi :kenan.turhan02@gmail.com

Tarih : 16.06.2017